Ženska prava i politika

TVOJE JE DA SLUŠAŠ I DA RAĐAŠ

Afera "Kembridž analitika"

ŠTA TI SVE FEJSBUK MOŽE

BiH 4,70 KM; Hrvatska 19 KN; Makedonija 175 DEN; Crna Gora 2.50 EUR; Slovenija 2.80 EUR; Greece 3.00 EUR; Austria, Germany 4.00 EUR; Switzerland 6.00 CHF

cena 250 RSD

01420 9 770353 802002

VREME

broj 1421

29. mart 2018.

VREME KRIZA I PREGOVORA

KOSOVSKO PROLEĆE ALEKSANDRA VUČIĆA

AKCIJA

NEDELJNIKA **VREME** I IZDAVAČKE KUĆE Laguna

Knjige za 399 dinara!

U SVIM KNJIŽARAMA „DELFI" U SRBIJI
Ponesite ovaj primerak „Vremena" u neku od knjižara „Delfi" i kupite jedan od deset naslova sa ovog spiska po specijalnoj ceni od 399 dinara.
Akcija traje od 17. marta do 20. aprila 2018.

Francesko Pikolo:
ŽELJA DA SE BUDE KAO SVI DRUGI

Nagrađivani roman scenarističe filmova Nanija Moretija. Privatna istorija junaka knjige ukršta se s političkim i društvenim previranjima u Italiji od sedamdesetih godina prošlog veka do naših dana.

Dobrilo Nenadić:
VREME KOKOŠKI

Roman autora kultnog Doroteja *smešten je u srpsku varošicu, u kojoj se u jednu devojku zaljubljuje gastarbajter povratnik iz Amerike. Priča o našim naravima i mentalitetu u sudaru sa savremenim svetom i njegovim pravilima.*

Mark Mazeti:
HIRURŠKI PRECIZNO

Knjiga dobitnika Pulicerove nagrade o tajnim ratovima koje su SAD vodile nakon 11. septembra, o ulozi koju su njima igrali CIA, Pentagon i privatne bezbednosne agencije, o operacijama koje je najmoćnija zemlja sveta vodila u Pakistanu, Avganistanu, Jemenu i Somaliji.

Lisa Marklund:
UDARNI TERMIN

Roman „kraljice švedskog trilera" iz serijala o novinarki Aniki Bengtson, koji govori o ceni uspeha i o tome šta su sve ljudi u stanju da urade kako bi postali poznati.

Patriša Kornvel:
TAČKA NASTANKA

Triler iz kultnog serijala o doktorki Kej Skarpeti. Istražujući smrt na jednoj farmi, Kej shvata da je žena, koja joj je zamalo došla glave i uništila živote njoj dragih ljudi, pobegla iz psihijatrijske ustanove.

Ernst Hafner:
BRAĆA PO KRVI

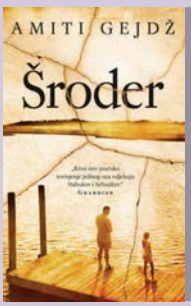
Ponovno otkriven nemački roman iz 1932. godine. Zabranjena po dolasku nacista na vlast, ova knjiga donosi uzbudljivo svedočanstvo o potkulturi mladih s ruba društva u poslednjim godinama vajmarskog Berlina.

Rene Najt:
RAZOTKRIVANJE

Psihološki triler nekadašnje televizijske dokumentaristkinje, o ženi koju progone tajne i koju potpuno obuzima želja za osvetom, i o strašnoj ceni koju će platiti kad pokuša da sakrije istinu.

Amiti Gejdž:
ŠRODER

Setna nabokovljevsko-selindžerovska ispovest jednog istočnonemačkog imigranta u Americi, prevaranta koji pripoveda o svom promašenom životu, otmici sopstvene ćerke i neutaženoj čežnji za ljubavlju.

Žan Cigler:
PROMENI SVET!

Knjiga u kojoj dugogodišnji specijalni izvestilac UN-a za pravo na hranu, borac za ljudska prava i sociolog, opisuje svetski poredak u kome jedan procenat najbogatijih poseduje onoliko imovine koliko i svi ostali stanovnici planete zajedno, i poziva na promenu takvog sveta.

Branko Rosić:
A TAKO JE DOBRO POČELO

Kultni roman poznatog beogradskog novinara čija se radnja odvija između Beograda i Londona. Junak knjige je marketinški stručnjak na vrhuncu karijere i bivši novinar koji na stranicama najtiražnijih dnevnih novina vodi svoje lične ratove, i koji je zbog žene koju voli spreman da napusti čitav dotadašnji život.

Spisak knjižara u kojima ovaj popust važi:

Laguna Klub čitalaca, Resavska br. 33, Beograd
Delfi knjižara **Momo Kapor,** Stanoja Glavaša 1, Beograd
Delfi knjižara **Immo**, Gandijeva 21, Beograd
Delfi knjižara **SKC**, Kralja Milana 48 (ulaz iz Resavske), Beograd
Delfi knjižara **Borislav Pekić,** Knez Mihailova 40, Beograd
Delfi knjižara **Branislav Nušić**, Makedonska 12, Beograd
Delfi knjižara **Dobrica Ćosić**, Bulevar kralja Aleksandra 146, Beograd
Delfi knjižara **Vuk Karadžić**, Bulevar kralja Aleksandra 92, Beograd
Delfi knjižara **Miljakovac**, RK Beograd, Vareška 4, Beograd
Delfi knjižara **Banovo brdo**, Požeška 118a, Beograd
Delfi knjižara **Zira**, Ruzveltova 33, Beograd
Delfi knjižara **Slobodan Selenić**, Terazije 38, Beograd
Delfi knjižara **Dositej Obradović**, Glavna 20, Zemun
Delfi knjižara **Kruševac,** Vidovdanska 89
Delfi knjižara **Subotica**, Korzo 8
Delfi knjižara **Jovan Jovanović Zmaj**, Zmaj Jovina 12, Novi Sad
Delfi knjižara **Sremska Mitrovica**, TC Rodić
Delfi knjižara **Niš**, Voždova 4
Delfi knjižara **Niš**, TC Kalča, lam. E, lok. 11
Delfi knjižara **Radoje Domanović**, Kralja Petra I 12, Kragujevac
Delfi knjižara **Desanka Maksimović**, Kneza Miloša 33
Delfi knjižara **Branko Ćopić**, Omladinska 16/1, Kraljevo
Delfi knjižara **Vladislav Petković Dis**, Gradsko šetalište bb., Čačak
Delfi knjižara **Isidora Sekulić**, TC Aviv Park, Miloša Obrenovića 12, Pančevo
Delfi knjižara **Požarevac**, Stari korzo 2
Delfi knjižara **BIG Novi Sad**, Sentandrejski trg 11, Big Shopping centar
Delfi knjižara **Užice**, Trg Svetog Save 46, Užice
Delfi knjižara **Jagodina,** VIVO shopping PARK, lokal A10, Vuka Bojovića bb.
Delfi knjižara **Gornji Milanovac,** Vojvode Milana 4
Delfi knjižara **Zrenjanin,** TC Aviv park Zrenjanin, Bagljaš Zapad 5
Delfi knjižara **Vasko Popa,** Trg Sv. Teodora Vršačkog 5, Vršac
Delfi knjižara **Zvezdara**, TC Aviv Park, Živka Davidovića 86**,** Beograd
Delfi knjižara **Miloš Crnjanski**, Vase Čarapića 2–4, Beograd
Delfi knjižara **Subotica,** TC Shoppi, Segedinski put 88
Delfi knjižara **Novi Beograd**, Bulevar Mihajla Pupina 181, Beograd
Delfi knjižara **TC Stop Shop, lokal 15.4,** Bulevar Medijana 21, Niš
Delfi knjižara **Borča**, Tržni centar SHOPPI, Zrenjaninski put bb., Beograd
Delfi knjižara **Karaburma**, **TC BIG FASHION**, Višnjička 84, Beograd
Delfi knjižara **Lebane**, Cara Dušana 57
Delfi knjižara **Šabac**, Gospodar Jevremova 18
Delfi knjižara **Lazarevac,** TC Stop Shop, Železnička bb.

VREME
BROJ 1421
29. mart 2018.

izdavač
NP "VREME" d.o.o.
Kosovska 17, Beograd

direktor
Stevan Ristić

pomoćnik direktora
Vojislav Milošević

finansijski direktor
Daniela Vesić

glavni urednik
Dragoljub Žarković

odgovorni urednik
Filip Švarm

pomoćnici glavnog urednika
Jovana Gligorijević, Momir Turudić

sekretarijat
Jelena Popović

redakcija
Dejan Anastasijević, Dimitrije Boarov, Slobodan Bubnjević, Radoslav Ćebić, Sonja Ćirić (kultura), Zora Drčelić, Slobodan Georgijev, Andrej Ivanji (svet), Jelena Jorgačević, Tatjana Jovanović, Zoran Majdin, Radmilo Marković, Saša Marković, Ivana Milanović Hrašovec, Vladimir Milovanović, Marija Janković (foto), Milan Milošević, Teofil Pančić, Saša Rakezić, Mirko Rudić, Tamara Skrozza, Zoran Stanojević, Tatjana Tagirov, Dragan Todorović, Tanja Topić, Biljana Vasić, Miloš Vasić, Ljubomir Živkov

dokumentacija
Dragoslav Grujić (arhiva)
Jelena Mrđa (foto)

tehnička redakcija
Ivan Hrašovec (ur.), Tanja Stanković, Vladimir Stankovski, Slobodan Tasić;
lektori: Katarina Pantić, Živana Rašković, Olga Babić;
korektori: Nikola Dragomirović, Ana Ćuk Dragomirović, Stanica Milošević

internet izdanje
www.vreme.com
Marjana Hrašovec

prodaja i pretplata
Nikola Ćulafić, Milan Radović

računovodstvo
Slavica Spasojević

marketing
Aleksandar Aleksić (direktor)

e-mail: redakcija@vreme.com
telefon redakcije: 011/3234-774
telefaks: 011/3238-662

štampa: Rotografika, Subotica
ISSN 0353-8028,
COBISS.SR-ID 16907266

Prenošenje, preuzimanje ili korišćenje tekstova objavljenih u Nedeljniku "Vreme" je zabranjeno. Za svako eventualno korišćenje potrebna je posebna dozvola autora i NP VREME, kao nosioca isključivih imovinskih prava na iskorišćavanje autorskih dela koje su stvorili zaposleni u NP VREME.

04 Zoom: Kosovski ciklus

06 Vreme kriza i pregovora: Kosovsko proleće Aleksandra Vučića

11 TV manijak: Proba rata uživo

12 Sport i Kosovo: Odbrana Srbije na sedmercu

14 Srbija i Kosovo – 2018. godina raspleta (16): Kosovski mit, nekad i sad

17 Nuspojave: Moment za monument

18 Ženska prava i politika: Tvoje je da slušaš i da rađaš

23 Lični stav: Dragana Stojanović

24 Portret savremenika: Petr Kelner, investitor

26 **Rast i propast Sava centra: Kako je partija skratila pozornicu**

KULTURA

32 **Intervju: profesor Boško Milin, selektor Sterijinog pozorja**

35 Jubilej: Zanos mladosti

37 Roman: Preko leđa prelomljena istorija

38 Pozorište: Tužno i veselo... i bezopasno

40 Intervju: Jelena Stolica, rediteljka

SVET

42 Afera: Šta ti sve može Fejsbuk

47 Intervju: Goran S. Milovanović, psiholog i data naučnik

50 Francuska: Istraga protiv Sarkozija

MOZAIK

52 **Kultura sećanja: Leonard Koen u muzeju savremene umetnosti**

60 Strip: Dopisnice iz Skoplja

62 Vreme uživanja: Fiskultura

Jedna od najprepoznatljivijih građevina u Beogradu propada. Delta holding se pojavio na tenderu za Sava centar kao jedini ponuđač sa duplo većom ponudom od one koju su gradske vlasti tražile. Pitanje je da li će SNS interes grada da pretpostavi održavanju projekcije Miroslava Mišковića kao državnog neprijatelja broj jedan

PIŠE: IVAN IVANJI

"Da li sam mogao da pozovem druge predstave? Da, mogao sam, da su bile bolje od ovih koje sam pozvao. Moram da kažem da postoje predstave koje imaju fantastičnu scenografiju i odlične kostime, ali Pozorje je, ipak, festival dramskog teksta"

RAZGOVARALA: SONJA ĆIRIĆ

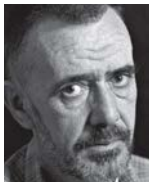

Uticaj Lorda Bajrona rokenrola, kuma sumornosti, zen-džentlmena Dalaj Koena i njegovih muza na duh generacija bejbi-bumersa i njihovih X, Y i Z naslednika u godini naših jubileja, to jest pola veka od 1968.

PIŠE: MILAN MILOŠEVIĆ

Na naslovnoj strani: Privođenje Marka Đurića
Foto: Visar Kryeziu/ AP Photo

DRAGOLJUB ŽARKOVIĆ

Kosovski ciklus: Zamrzavanje konflikta doprinosi podgrevanju sukoba, o čemu smo imali pokaznu vežbu u Mitrovačkom dvoru i na ulicama Prištine

Vojislav Šešelj, koji cenzus prebacuje samo na televizijama, ima jasan zadatak i ulogu da ujutro i uveče udarnički prikazuje u šta se mogu pretvoriti naprednjaci samo ako se vrate korenima

BRZINA ZABORAVA: A ŠTA BI SA OLIVEROM IVANOVIĆEM?

U trenutku kada ovaj tekst nastaje, ne mogu se, ni približno, sagledati sve posledice privođenja i maltretiranja Marka Đurića, direktora Kancelarije za Kosovo i Metohiju, a nećemo biti pametniji ni posle hitne intervencije Federike Mogerini koja je doletela da gasi požar koji se sada samo razbuktao a inače tinja već mesecima.

Opis događaja pronaći ćete na stranicama ovog broja "Vremena", i za sada je sasvim izvesno da Aleksandar Vučić, predsednik Srbije, neće uskoro, kako je pre dva meseca najavio, istupiti s platformom za drešenje kosovskog čvora, i oni koji su se u takozvanom unutrašnjem dijalogu zalagali za zamrzavanje konflikta, mogu se za izvesno vreme smatrati pobednicima u ovoj etapi razgovora.

Drugo je pitanje koliko to zamrzavanje konflikta doprinosi podgrevanju sukoba, o čemu smo imali pokaznu vežbu u Mitrovačkom dvoru i na ulicama Prištine.

Mada, ni to nije sigurno. I sada se govori da nema nastavka pregovora kao što se govorilo nakon ubistva Olivera Ivanovića. Te zakletve su još odjekivale, a pregovori su nastavljeni.

Ovaj put se i Srpska lista povukla iz vlade Ramuša Haradinaja, ali su, koliko vidim, ostali u kosovskom parlamentu pa, ako zatreba, mogu da daju podršku manjinskoj vladi, a mogu i da se vrate. Ovde se sve zaboravlja velikom brzinom, ljudi omrknu u jednoj pameti a osvanu sa drugom. Sluđivanje je posebno usavršena disciplina i sve me malo podseća na prostački opis (među)ljudskih odnosa koji glasi: u toj furi ko kom turi!

To se, učeno, kaže *spinovanje*, a u prevodu radi se o prevođenju žednih preko vode, čemu udarnički doprinos daju i nove vedete srpske analitike od milja zvane *karijerni diplomata*, ali i Vojislav Šešelj, koji cenzus prebacuje samo na televizijama i s jasnim zadatkom da ujutro i uveče udarnički prikazuje u šta se mogu pretvoriti naprednjaci samo ako se vrate korenima.

Ivica Dačić, koji nas, s vremena na vreme, podseti da je ministar inostranih poslova, poigrava se vatrom hladnog rata i osim što ga naziva ledenim, nudi se da povuče svoj potpis sa Briselskog sporazuma i da Srbiju povuče u izolaciju, odnosno u rusku interesnu sferu.

PRIČE ZA DECU: DAČIĆ POVLAČI POTPIS

Tako Vučić u svakom sekundu može da zavapi drugarici Merkel i drugovima *rasutim širom sveta* i da traži razumevanje za svoj položaj, sličan položaju onog deteta iz filmskog serijala

Foto: Mario Salerno/ Tanjug

Sam kod kuće. Kad smo već kod Dačića i njegovog potpisa, probajte da se setite da li je Vučić bilo kada bilo šta potpisao a da se radi o stvarima od nacionalnog političkog ili ekonomskog interesa.

U beogradskoj političkoj čaršiji traju spekulacije oko tajne *jednog poziva iz Beograda* koji je hitno razrešio situaciju s hapšenjem Marka Đurića, a pošto zvaničnici odbijaju da javno kažu ko je koga zvao, pretpostavlja se da to nije bio Aleksandar Vučić, jer da ima takve volšebne moći, to bi već bilo oglašeno na sva zvona i sve bubnjeve, pa se nagađa da je to bio neko od ambasadora zemalja koje se, sve manje prikriveno, optužuju kao glavni sponzori albanske nezavisnosti na Kosovu i Metohiji.

Svet je inače, a neizbežno i Evropa, u opasnom previranju i takvom svetu i takvoj Evropi samo još fali politička i vojna nestabilnost na području Zapadnog Balkana, ali u takvoj situaciji i ovi što telefoniraju i oni koji primaju pozive vide i šansu da za sebe nešto oposle.

SPEKULACIJE: DA LI JE U PITANJU IGROKAZ?

Nije onda čudo da se množe teorije kako je sve ovo običan igrokaz s jasno podeljenim ulogama između navodno suprotstavljenih snaga. Podseća se na Vučićevu izjavu pred posetu srpskih zvaničnika da će oni preći administrativnu granicu ovako ili onako.

A pošto su je prešli *onako,* dakle ilegalno, ROSU (kosovska policija) dobila je povod za intervenciju koja je bila više osvetnička nego racionalna i imala je sve primese torture, čime je valjda kosovska vlast htela da pokaže ko je gazda u kući.

Sumnje o scenariju pojačala je i naknadno iskopana informacija da je portal *pravda.rs* još u podne objavio vest o hapšenju Marka Đurića, dobrih pet sati pre nego što je stvarno uhapšen.

Nisam siguran da se dve strane u ovom sporu dogovaraju o ovakvim igrokazima, ako je o tome reč. Ali, nimalo ne sumnjam da su sposobne da svaku priliku koju im pruži "protivnička strana" iskoriste da obrnu vodu na svoj mlin i da posle toga zadovoljno trljaju ruke. Pokazuju moć, pravednost i dokazuju ono što im je u određenom političkom trenutku potrebno.

Sada su se na talasu ove nove afere obnovile i teorije o podeli Kosova kao najboljem rešenju. Ali oni koji zagovaraju podelu govore u stvari o razmeni teritorija, a to ne ide bez razmene ljudi, a razmena ne ide bez patnje i rata. ¶

Vreme kriza i pregovora

KOSOVSKO ALEKSAND

Da li je Vučić očekivao da bi, zbog svega što je već učinio za Tačija i Haradinaja, mogao još jednom da iskoristi pomoć međunarodnih prijatelja (zapadnih i regionalnih) da pokaže građanima Srbije da se ipak on pita i kada se otkazuje meč između kosovskih i srpskih juniorki u Kovilovu, ali i kada treba da se održi okrugli sto u Kosovskoj Mitrovici u prisustvu srpskih zvaničnika? Ili je "e baš da vidim" ulično mangupiranje trebalo svima da posluži ne bi li se dogodio ovakav incident

Za samo pet dana, Aleksandru Vučiću je defakto potvrđena "ekskluziva" koju je doneo sa svog nedavnog puta u Njujork – da je Kosovo, za Zapad, završeno pitanje. Koliko je stvarno završeno, predsednik Srbije se uverio gledajući snimke iz Kosovske Mitrovice kad su pripadnici ROSU s fantomkama na glavi, suzavcem, šok-bombama i naoružani do zuba prekinuli okrugli sto povodom srpskog unutrašnjeg dijaloga o Kosovu i uhapsili Marka Đurića, direktora Kancelarije za

O PROLEĆE RA VUČIĆA

KiM Vlade Srbije, zato što je Đurić, kako kosovski predsednik Hašim Tači reče, ilegalno ušao na teritoriju Kosova.

U petak, dva dana pre incidenta u severnom delu Kosovske Mitrovice, u Briselu je Vučić negodovao posle razgovora sa Tačijem, kako javlja Kossev (Kosovo Sever Portal) zato što je Srbija za 5 godina ispunila sve tačke Briselskog sporazuma, dok u Prištini, za to vreme, reče Vučić, nisu uspeli da pročitaju "stranicu i po teksta o formiranju Zajednice srpskih opština". Utom je najavio i dolazak Marka Đurića i Nikole Selakovića na okrugli sto u Kosovskoj Mitrovici za ponedeljak 26. marta povodom srpskog unutrašnjeg dijaloga. Kossev javlja da je rekao ovako: "Na to stiže odgovor – ne damo Marku Đuriću i Nikoli Selakoviću da učestvuju u dijalogu. Samo da vam kažem, daćete. Dali, ne dali, oni će da učestvuju u Severnoj Mitrovici, ajde da vidimo šta ćete da uradite po tom pitanju."

ĐURIĆ OSLIKAN FRESKAMA

I videli smo šta su uradili po tom pitanju. Pripadnici specijalne jedinice ROSU, maskirani i naoružani do zuba, uz pomoć suzavca i šok-bombi, rasterali su okupljene ispred zgrade Mitrovačkog dvora, potom ušli u salu u kojoj se održavao skup, uhapsili Marka Đurića i s lisicama na rukama sproveli ga do prekršajnog sudije u Prištinu, odakle je doslovno proteran za Beograd. Za takav prekršaj bila je to preterana upotreba sile. Baš nesrazmerna, i to je primećeno kako u Prištini i Beogradu tako i u Briselu.

Nikolu Selakovića, generalnog sekretara u kabinetu predsednika Srbije, nisu uhapsili, iako ni njemu nije odobren boravak na Kosovu kao i Marku Đuriću. Na Kosovo je tog istog dana trebalo da stigne i Vladan Vukosavljević, ministar kulture i informisanja, koji je planirao posetu srpskim manastirima, spremivši poklone za bratstva i sestrinstva tamošnjih srpskih manastira.

Njega, međutim, u prepiskama sa zvaničnom Prištinom u vezi sa dozvolama boravka predsednik Vučić i ne spominje.

Vukosavljević kaže da je imao uredno najavljenu posetu i saglasnost za boravak »

JAVNO PONIŽAVANJE UZ PREKOMERNU SILU: Hapšenje Marka Đurića
Foto: AP

DAN POSLE: Barikade kod Rudara, A. Vučić i F. Mogerini, Marko Đurić na pres konferenciji
Fotografije: Tanjug

na Kosovu, ali mu prištinske vlasti ipak nisu dozvolile da poseti manastire.

"Mislim da se radi o jednom kapricu, koji je besmislen i pogrešan", rekao je Vukosavljević za RTS.

Kosovska policija je, međutim, odbacila tvrdnje da ministru Vukosavljeviću nije dozvoljeno da uđe na Kosovo: "U cilju istinitog informisanja javnosti i izbegavanja mogućih dezinformacija, Policija Kosova je na osnovu odluke MIP-a Kosova dozvolila ulazak ministru kulture Vladanu Vukosavljeviću, koji nakon ulaska na Kosovo nije nastavio dalje već se po sopstvenoj odluci vratio u Srbiju", stoji u saopštenju kosovske policije. Navodno, prvobitno je bilo planirano da ministar Vukosavljević na Kosovo uđe preko prelaza Merdare, ali je on izabrao prelaz Jarinje, pa je to bio razlog nesporazuma.

Đurić i Selaković su, da bi ušli na Kosovo, iskoristili alternativne prelaze. Za to vreme je Bedžet Pacoli, ministar spoljnih poslova Kosova, upozoravao da će svako ko bude ušao na teritoriju Kosova bez dozvole biti uhapšen. Početak skupa u Mitrovačkom dvoru bio je najavljen za 12.44 (simbolično po Rezoluciji 1244), ali je počeo mnogo kasnije. Nikola Selaković i Marko Đurić su stigli u Kosovsku Mitrovicu nešto pre pet, kako je javio dopisnik RTS-a. U 17.30 Đurić je bio uhapšen.

Od neobičnih detalja tog dana svakako treba spomenuti da je već oko podneva kao prva vest na androidima visila ona sa portala *pravda.rs*: "ROSU uhapsila Marka Đurića", mada se to dogodilo tačno pet i po sati kasnije, pa su na društvenim mrežama samo dodatno potkrepljene teorije o još jednom niskobudžetnom rijalitiju (poput prošlogodišnjeg voza oslikanog freskama) koji su organizovali Hašim Tači i Aleksandar Vučić, svaki iz svojih interesa. Žrtveni jarac, kao i u slučaju oslikanog voza, bio je Marko Đurić, koji je proglašen, dobrim delom zahvaljujući i samom Vučiću, za inicijatora sumanutog projekta puštanja voza na Kosovo, ispisanog porukama "Kosovo je Srbija". Kao ilustracija za takva promišljanja, na Fejsbuku se pojavila i nemilosrdna i neukusna šala nešto posle hapšenja direktora kancelarije za KiM – slika Marka Đurića po celom licu istetoviranog freskama.

PARADA NASILJA POD OKRILJEM EU

Dan posle, u utorak 27. marta, Srpska lista je potvrdila izlazak iz Vlade Kosova, što je kako rekoše jednoglasna odluka, a Federika Mogerini je stigla u Beograd. Goran Rakić, predsednik Srpske liste, najavio je da će 20. aprila na petogodišnjicu potpisivanja Briselskog sporazuma, za šta su dobili podršku Beograda, sami, ne čekajući na Prištinu, osnovati Zajednicu srpskih opština. Onako kako je ona po Briselskom sporazumu definisana. To, reče Rakić, ne može da ugrozi pregovore, jer je ZSO dogovorena Briselskim sporazumom. Naveo je i da će biti održana sednica svih deset opština sa većinskim srpskim stanovništvom, a da im je Vučić rekao da neće dozvoliti novu "Oluju": "Ovo je juče bio probni balon kako da specijalne jedinice osvoje sever i upoznali smo predsednika Vučića s novonastalom situacijom", rekao je Rakić.

U trenutku kad je nastajao ovaj tekst, nešto pre dolaska visoke predstavnice EU Federike Mogerini u Beograd, činilo se da bi Haradinajeva vlada mogla i da padne. Ramuš Haradinaj, kosovski premijer, rekao je da sve što se dogodilo nije bila demonstracija sile nego poštovanje zakona. A na pitanje o izlasku Srpske liste iz vlade i najavi da će Srbi sami praviti Zajednicu srpskih opština, Haradinaj je odgovorio: "Nadam se da će Srpska lista razmisliti, jer jednostrane mere i obustava saradnje nisu dobre stvari. Ostajem i biću posvećen integraciji Srba. To je ishitrena i štetna najava, videli ste šta se juče desilo kada nema komunikacije. Bolje je da se svi vratimo za sto i da idemo napred. Uveren sam da ćemo naći zajednički jezik, a ne da delujemo jednostrano", naveo je Haradinaj.

Pošto je Vučić već upozoravao da sve odluke treba donositi "hladne glave", u međuvremenu bi to i dalje mogla biti odstupnica za Srpsku listu da se 27. marta, tj. dan posle incidenata na severu Kosova glave još nisu bile potpuno ohladile.

Vučić je, međutim, svoju konferenciju za novinare posle sednice Saveta za nacionalnu bezbednost (ponedeljak uveče) u najvećoj meri iskoristio da objasni da je Kancelarija za KiM poštujući sve proce-

dure definisane sporazumom o posetama zvaničnika Kosovu, obavestila Prištinu o dolasku Marka Đurića i Nikole Selakovića u Kosovsku Mitrovicu, a Priština je i pored toga odbila zahtev za ulazak na Kosovo (Vučić kaže da, prema sporazumu, zvaničnici iz Beograda ne traže dozvolu nego obaveštavaju o svom dolasku). "U petak 23. marta u 9.44, dakle više od 72 sata pre posete, Kancelarija za KiM u skladu s procedurom koja je uvek poštovana, obaveštava organe na Kosovu da će Marko Đurić doći na Kosovo. Inače, za Marka Đurća je potrebno 24 sata, za mene je potrebno 72 sata da se pošalje ranije obaveštenje. Ovde se ne traže dozvole, mi njih obaveštavamo. Đurić je u skladu sa sporazumima tri puta pre vremena uputio obaveštenje, dan posle toga ide drugo obaveštenje u 15 po podne, ista najava samo jedno ime dodato – Nikole Selakovića. Zatim stiže odgovor Prištine 25. marta pred ponoć, kažu, zato što nije na vreme podneto mi nismo u stanju da odgovorimo pozitivno na naš zahtev. Na to ide naš odgovor, gde mi govorimo da ćemo u skladu sa sporazumima i domaćim i međunarodnim pravom posetiti Kosovo i molimo da ne pokušavaju da izazovu korake i eskaliraju već tešku situaciju", rekao je Vučić i najavio da će "albanski teroristi", ali i srpska lica koja su učestvovala u batinanju Marka Đurića, odgovarati pred srpskim sudovima.

Tumačenje zapadnih medija i diplomata koji poznaju prilike jeste da bez odobrenja Prištine, Đurić i Selaković nisu smeli da pređu granicu. "Gardijan", recimo, prema diplomatskim izvorima, piše ovako: "Jasne su procedure ulaska srpskih zvaničnika na Kosovo. Opravdano ili ne, zahtev Marka Đurića je odbijen, a Đurić je izabrao da ignoriše tu činjenicu. Ozbiljno će biti razmotrena proporcionalnost policijske akcije tom činu."

Krenar Gaši, politički analitičar s Kosova, u izjavi za "Gardijan" je za sam čin hapšenja rekao da je "šarada": "Srbija kontinuirano krši kosovski zakon i sporazume sa Kosovom u okviru dijaloga EU. Kosovska policija, s druge strane, organizovala je paradu hapšenja srpskog zvaničnika sprovodeći ga u lisicama. Ovo je omogućeno politikom dijaloga EU koja nema jasnost, transparentnost i značenje."

S druge strane, Čedomir Antić, predsednik Naprednog kluba iz Beograda, za "Dojče vele" komentariše da su događaji na severu Kosova pokazali "raspad te konstrukcije zvane država Kosovo, koju su stvarale i EU i Amerika", ali i ovo: "I pored toga što je država Srbija ponižena, i što je njen predstavnik izložen nasilju, ovo je na neki način nastavak puta onog šarenog voza koji je trebalo da ode u Kosovsku Mitrovicu. Meni je čudno da se neko buni što Marka Đurića vode na onakav način, ako znamo da su poslanici Srpske liste, koji su odani Vučiću i Đuriću, izabrali i Tačija za predsednika i Haradinaja za premijera Kosova", rekao je Antić.

Tu je otprilike i osnovna razlika između prekinutog skupa u Kosovskoj Mitrovici i prošlogodišnjeg prekinutog putovanja fabuloznog voza oslikanog freskama. Kritikujući Đurića koji ga nije obavestio o svim detaljima akcije "freske na šinama", Aleksandar Vučić je zaustavio voz u Raškoj i vratio ga za Beograd, dobio aplauze Federike Mogerini i Johanesa Hana što je sprečio sukob Albanaca i Srba. Kontekst je međutim u to vreme bio znatno drugačiji: zvanični Beograd je desetak dana pre zahtevao od Francuske da mu izruči prethodno uhapšenog Ramuša Haradinaja (4. januara) po međunarodnoj poternici koju je Srbija raspisala; u Prištini se protestuje zbog hapšenja Haradinaja; Francuzi puštaju Haradinaja 12. januara, a Srbi puštaju voz dva dana kasnije – 14. januara. Sve se događa u predvečerje predsedničke kampanje u Srbiji.

VUČIĆEVA DVOLIČNA POLITIKA

Danas su prilike značajno drugačije, gotovo izmeštene do apsurda: Vučićeva Srpska lista koja uživa najveću podršku među Srbima na Kosovu (sve do nemilog incidenta u Mitrovačkom dvoru kad je prvi put najavila izlazak iz kosovske vlade) podržava kosovskog premijera Ramuša Haradinaja s poternice, a srpske sudije i tužioci su položili zakletvu pred predsednikom Hašimom Tačijem za stupanje u pravosudni sistem Kosova. Da li je Vučić očekivao da bi, zbog svega što je već učinio za Tačija i Haradinaja, mogao još jednom da iskoristi pomoć međunarodnih prijatelja (zapadnih i regionalnih) da pokaže građanima Srbije, kao i građanima na severu Kosova, da se ipak on pita i kada se otkazuje meč između kosovskih i srpskih juniorki u Kovilovu, »

ali i kada treba da se održi okrugli sto u Kosovskoj Mitrovici u prisustvu srpskih zvaničnika? Ili je "e baš da vidim" ulično mangupiranje bilo dogovoreno i trebalo da posluži svima ne bi li se dogodio ovakav incident?

Čedomir Antić je uveren da je ovaj incident bio svima potreban: "Marko Đurić je bio uspešan samo u tome da učlanjuje čitave srpske opštine u Srpsku naprednu stranku (SNS). U drugim poslovima nije imao nikakvog uspeha, a sada je najzad postao heroj. Predsednik Vučić je opet dobio legitimaciju rodoljuba, i on stalno tako ide iz krajnosti u krajnost. Tači i Haradinaj pod pritiskom još radikalnijih elemenata moraju stalno da se potvrđuju. A Evropska unija je dobila još jednu krizu kojom može da rukovodi" (Dojče vele, 26. mart).

Ukratko, ovakva kriza odgovara svima sem stanovništvu na severu Kosova kojem nimalo nije do šala na račun Marka Đurića jer je on dugo već jedina kopča tog sveta s Beogradom i Aleksandrom Vučićem. Kad se kaže da je ono od pre neki dan sa sirenama, suzavcem i šokbombama proba za osvajanje severa, oni kao po komandi počnu da se pakuju.

Nema sumnje da je Vučić i pre nezvanične posete Njujorku počeo da priprema svoju nacionalističku retoriku namenjenu za unutrašnju upotrebu, budući da mu je postalo jasno da se rok za potpisivanje pravno-obavezujućeg sporazuma sa Kosovom približio. Posle posete Vesa Mičela, pomoćnika državnog sekretara SAD, predsednik Srbije Aleksandar Vučić izjavio je da Srbija, kada je reč o odnosima Beograda i Prištine, može da prihvati kompromisno rešenje, ali da "ponižene naroda i uništenje države ne može". Povodom Mičelove posete, Vučić je rekao i da SAD smatraju da je formiranje oružanih snaga legitimna ideja, ali da Srbija smatra da je to zasnovano na nelegalnoj odluci o nezavisnosti Kosova. Dodao je da nije želeo da reaguje na opasku američkog zvaničnika Vesa Mičela da kosovska vojska, u kojoj će da budu Srbi, neće biti pretnja Srbiji.

Kasnije, govorio je ovako: "Stvarno? Na teritoriji Srbije formirate tuđu vojsku, u koju ćete da uključite i Srbe... Šta, kao u vreme Austrougarske i Turske, da se bijemo Srbi protiv Srba?", zapitao je Vučić. Potom je pozivao Srbe sa Kosova da ne idu u kosovsku vojsku, ali nikada nije objasnio da li je zakletva koju su položile srpske sudije i tužioci pred Hašimom Tačijem kojom su integrisani u kosovski pravni sistem, što je lično Vučić odobrio, zasnovana na nelegalnoj odluci o nezavisnosti Kosova.

Pojednostavljeno, Vučićeva politika je politika dvostrukih aršina, politika za spoljašnju i unutrašnju upotrebu, dvoličnost kojom je dosad uspešno obezbeđivao svoju političku egzistenciju.

Kad je otkazana međunarodna rukometna utakmica između juniorki Srbije i juniorki "takozvanog Kosova", tog istog dana se Aleksandar Vučić, predsednik Srbije, susreo u Briselu s Hašimom Tačijem, "takozvanim predsednikom takozvanog Kosova". Zdravoj se pameti moralo oteti pitanje: A zašto predsednik Srbije nikad nije otkazao svoje "utakmice pregovora" sa "takozvanim predsednikom takozvanog Kosova" jer pristajući na zvanične, diplomatske razgovore s njim on priznaje i njegovu "takozvanu" funkciju i njegovu "takozvanu" državu? U čemu je onda, da prostite, "takozvana" razlika? Zašto, dakle, predsednik nikad nije otkazao svoju diplomatsku utakmicu s Tačijem kad je ona, što bi rekao ministar Nebojša Stefanović za rukometašku utakmicu, "suprotna svim našim stavovima"? Pa, prosto zato što bi bio diskvalifikovan. A on, razume se, neće da bude diskvalifikovan, hoće čovek da bude u igri kako na spoljašnjem tako i na unutrašnjem planu. I igra. A kad to isto hoće juniorke rukometašice, e ne može, "deca neka se igraju u školskom dvorištu, koliko god hoće", poručio im je predsednik Srbije, jer on mora da pobeđuje na kvalifikacionim izbornim turnirima u Srbiji, e da bi kad opet nastupi u Briselu uveravao da boljeg igrača od njega iz Srbije nema.

Ovde je, međutim, svaka utakmica protiv Aleksandra Vučića unapred izgubljena ne samo zbog neslobodnih medija, nego zbog činjenice da će se do prosečnog čitaoca ili gledaoca lakše probiti informacija o otkazanoj rukometnoj utakmici Srbije i Kosova, nego šta je sve na osnovu Briselskog sporazuma koji je potpisao Vučićev režim, Srbija potpisala sa Kosovom. Sam je Vučić rekao, Srbija je ispunila sve. A ako teramo baš mak na konac, Kosovo je od 2003. godine, dakle pet godina pre proglašenja nezavisnosti, primljeno u 31 međunarodnu sportsku organizaciju, a u Rumuniji 2015. već je odigrana utakmica između kosovskih i srpskih reprezentativki u juniorskoj rukometnoj kategoriji u kvalifikacijama za Evropsko prvenstvo. Pobedile su juniorke iz Srbije a utakmica je odigrana bez državnih obeležja. Tako je bilo planirano da bude odigrana i ova. Ali nije. I okrugli sto u okviru srpskog unutrašnjeg dijaloga trebalo je da bude treći takav u Kosovskoj Mitrovici. Ali nije.

Uzima se zdravo za gotovo da je Vučić obećao Zapadu kako će završiti pitanje Kosova i da će mu, čim to obavi, isteći "rok trajanja". Nemamo nikakvu garanciju da će tako i biti. Ovde se nekako uvek misli na primer Mila Đukanovića

Dve se stvari ovde uzimaju zdravo za gotovo. Prva je da je Vučić obećao Zapadu kako će završiti pitanje Kosova, te da mu je u tom smislu Zapad pružio ruku prilikom zauzimanja vlasti u Srbiji. Druga je da će čim završi sve svoje "kosovske poslove" Vučiću isteći "rok trajanja", te da će se EU konačno pozabaviti njegovim klijentelističkim, koruptivnim i autoritarnim modelom vladavine, što će značiti, posledično, i urušavanje njegove vlasti.

Prvo, ne znamo šta je Vučić obećao, a još manje hoće li to što je obećao i ispuniti. Nemamo, drugo, nikakvu garanciju da će ako i kada reši pitanje Kosova, to biti i istovremeno otrežnjenje Zapada prema njegovom liku i delu. Ovde se nekako uvek misli na primer Mila Đukanovića. Opozicija koja uglavnom stoji po strani, trebalo bi da misli o tome. ¶

ZORA DRČELIĆ

DRAGAN ILIĆ

Proba rata uživo

Foto: Vladimir Milovanović

U Mitrovici su satima zavijale sirene, dok su građani kao po komandi došli do mosta koji razdvaja grad. Ipak, među nekoliko anketiranih, kada je slika išla uživo, bilo je moguće videti da preovlađuje osećanje napetosti i rezignacije. Sve političke priče su potrošene, a politička rešenja su svedena na puko očuvanje gole egzistencije. Sve ostalo je vojna vežba

Prve demonstracije na Kosovu video sam sa 12 godina u Prištini, iz kuće moje bake, baš preko puta bioskopa "Omladina". Albanci su nosili Titove slike, deca su bila u prvim redovima protesta, a za njima bučni momci koji su krupnim kamenicama gađali policiju. Uskoro je cela ulica bila obavijena dimom suzavca i čula se pucnjava. Uveden je policijski čas i gradom su tutnjala oklopna policijska vozila. Te godine Riblja čorba je objavila album *Mrtva priroda* i ja sam kupio kasetu da bih slušao pesme na čije tekstove se mrštio ceo politički establišment.

Dok sam na televiziji gledao prenos rata uživo, iz Kosovske Mitrovice, razmišljao sam, baš kao i sa 12 godina, šta se to ponovo dešava. Odrasli su tada, kao i sada, znali "da će to da se desi", kao što su znali da "na Kosovu nema dogovora". Već gotovo 20 godina, kuću moje bake na Divanjolu, preko puta bioskopa, ili Ljubljanske banke, vidim samo na snimcima; tamo Srba više nema.

Ta igra mimikrije – rečenog i podrazumevanog, demonstracije sile i klackalice u kojoj jedna zajednica tlači drugu, pa se zatim stvari promene, traje veoma dugo. Bilo je moguće osetiti da će nešto poći po zlu kada je odložen ženski rukometni turnir, jer se tu našla reprezentacija Kosova. Onda su noću došli navijači u Kovilovo, pa je Žandarmerija blokirala dva pristupna puta dok su livade i polja oko Kovilova bili pusti. Kad imate noćne bakljade, neproduktivne pregovore u Briselu, pritisak moćnih zemalja na Srbiju da se što pre potpiše famozni sveobuhvatni sporazum sa Prištinom – jasno je da je scena postavljena.

Upad policije na skup u Mitrovici, hapšenje Marka Đurića, njegovo privođenje u Prištinu kao kriminalca, suzavac, duge cevi i zatvaranje prelaza ka Srbiji za zvaničnike srpske vlade – sve je to, uz televizijski prenos događaja, mini demonstracija mogućeg rata na Kosovu.

Mi smo bili u prilici da vidimo rat uživo kroz izveštaje na Pinku, koji je očigledno znao više od ostalih medija. Deo događaja kasnije se mogao pratiti sa kosovskih televizija, koje su preuzele prenos za svoje gledaoce i svoje političke ciljeve. Dakle, zahvaljujući tehnologiji, gledali smo rat sa obe strane tog nevidljivog fronta.

Marko Đurić je tu od prvog trenutka postavljen u centar dramske radnje. Za stolom za kojim su sedeli srpski političari, ličio je na Da Vinčijevog Isusa na *Poslednjoj večeri*. Na sreću, njegova golgota je trajala koliko traje put od Mitrovice do Prištine i nazad do administrativne linije, uz kraće zadržavanje u policijskoj stanici.

Ovaj incident doveo je do neverovatnog interesa za sever Kosova, pa su reportere, osim Pinka, neprekidno uključivali i TV Prva i RTS. U Mitrovici su satima zavijale sirene, dok su građani kao po komandi došli do mosta koji razdvaja grad. Ipak, među nekoliko anketiranih, kada je slika išla uživo, bilo je moguće videti da preovlađuje osećanje napetosti i rezignacije. Sve političke priče su potrošene, a politička rešenja su svedena na puko očuvanje gole egzistencije. Sve ostalo je vojna vežba.

Ukoliko je, dakle, ovo jedan veliki rijaliti, ključno pitanje glasi ko je reditelj ovog sumornog spektakla.

Siguran sam da je ovo, u stvari, kolektivno delo nekoliko aktera. Tači je morao da provocira reakciju Srba u Mitrovici u danu kada je počela priča o realizaciji Zajednice srpskih opština. Dakle, Tači je imao šou za svoju publiku. Licenca i tehnička podrška svakako je stigla od moćnih pokrovitelja sa Zapada. Tokom cele svinjarije, niko nije video ni KFOR ni Euleks. To znači da su Tačijevi saveznici odlučili da svom snagom žmure, da bi kasnije mogli da smiruju situaciju. Srpska strana je, treba priznati, pokazala zrelost i pribranost, ali je jasno da je odluka o odlasku u Mitrovicu bez dozvole iz Prištine možda bila loša. Šta smo želeli da testiramo i dokažemo, nisam siguran, tek rezultat je izlazak Srpske liste iz Vlade Kosova i prekid pregovora. Jedino što je nesporno u ovom incident je da su Srbi bili bez oružja i da su bili žrtve policijske brutalnosti. Iskustvo me naučilo da silu koristi strana koja gubi i da je ona uvek znak nemoći. Tako je 80-ih i 90-ih policija tukla te Albance, a oni danas istu silu primenjuju protiv Srba koji žele da ostanu na Kosovu.

Na televizijama u Beogradu desio se još jedan kuriozitet. Na svim glavnim TV kanalima vrtela se ista ekipa analitičara sa manje-više identičnom frazeologijom. Ćorsokak je bilo moguće osetiti u besmislenim skolastičkim raspravama da li reagovati "pribrano" ili "odlučno"?

Da se ne lažemo, portal Srpski telegraf je hapšenje Marka Đurića najavio u ponedeljak ujutru, pa iznenađenje i nije bilo baš toliko. Najbizarnije medijsko huškanje ipak je bilo na televiziji Pink. Shvativši medijski potencijal ratnog sukoba, Veliki Šef (da ne bude zabune, to je vrhovni komandant rijaliti programa Zadruga) objavio je mobilizaciju. Estradni polusvet je obukao maskirne uniforme i zakačio činove. Biće to nedeljni zadatak za učesnike u Zadruzi.

Na kraju, sreća je što tokom ove probe rata uživo niko nije nastradao. Jedna usijana glava, jedno slabije srce ili moždani udar kao posledica šoka mogli bi stvari potpuno da promene i da se pređe tačka bez povratka. Na nesreću, imam i to iskustvo iz Bosne gde je rat počeo pucnjavom na svatove. Dakle, ne znam ko je sve Veliki Šef, ili ko su sve Veliki i Mali Šefovi ovog rijalitija, ali je što pre potrebno izvršiti demobilizaciju. Možda bi, makar zarad dobrog ukusa, bilo dobro da se to desi u Zadruzi, a zatim i u politici. ¶

Odbrana Srbije na sedmercu

Na početku da budemo jasni: svaka država na svetu voli da se podiči uspesima svojih sportista i da te rezultate prikači kao značku na revер svojih dostignuća. Nemali broj puta je rečeno da su sportisti najbolji ambasadori države u svetu, a kada je država slaba i mala, to je jedini način po kome ju je moguće raspoznati na globalnoj mapi.

Vole i velike države da se pohvale svojim sportistima i da ih zloupotrebe kada je to politički oportuno. Evo poslednjeg slučaja sa najavom da bi se možda moglo bojkotovati Svetsko prvenstvo u fudbalu zbog odijuma prema predsedniku Ruske Federacije Vladimiru Putinu, na primer.

Sport je, dakle, važan. Za neke je unosan posao, a za države ima simbolički značaj kao sredstvo ostvarivanja ponekad i jedinih pobeda kojima je moguće objediniti neku zajednicu: da ne stojimo svi iza sportista, iza čega bismo stajali, oko čega bismo se okupili, šta bi nas držalo na istom mestu?

Kada je Srbija u pitanju, takvo stanje povišene nacionalne osetljivosti i želje da se bude dominantan u nečemu, ponekad se poistovećuje sa odbranom Kosova kao drugom tačkom oko koje bi građani Srbije trebalo da se okupe bez ikakvih dilema. Međutim, kada se spoje odbrana Kosova sa sportskim imperativom, po pravilu, vidimo sporadično, gube sportisti.

Poslednja dva slučaja, otkazivanje rukometne utakmice ženskih juniorskih reprezentacija Srbije i Kosova koju je trebalo da igraju u petak 23. marta 2017. godine i povlačenje sa borilišta juniorske reprezentativke Srbije u džudou, potvrđuju pravilo: iako nema zvanične politike, kada je reč o tome "šta da radimo" kada se sretnemo sa sportistima ili timovima sa Kosova, *ad hoc* odluke su uvek iste i na štetu sportista.

Nekakav nacionalni interes stavlja se iznad sportskog interesa, zbog koga je verovatno većina dece otrčala na teren da bi se sportom bavila. Sada im se kaže da nije to i da je sport samo sredstvo ostvarivanja neke više, nacionalne političke ideje. Pored toga, zabranjena utakmica u Kovilovu je pokazala da se država lako preda pred naletom huligana, navijača koji vole da pevaju rodoljubive pesme...

MINISTAR STEFANOVIĆ I HULIGANI ZAPEČATILI SUDBINU MLADIH

ŠTA JE ZABRANJENO: NASILJE ILI UTAKMICA

Srbija je trebalo da bude organizator kvalifikacionog turnira za odlazak na Svetsko prvenstvo u rukometu za juniorke. Da je na njemu trebalo da se takmiče timovi selekcija Srbije, Kosova, Slovačke i Norveške znalo se još u novembru 2017, a šira javnost se upoznala sa tim sportskim događajem preko društvenih mreža.

Naravno, "tamo" je sve počelo da gori u nedelji u kojoj je glavna tema bila da li je predsednik Srbije Aleksandar Vučić bio na tajnim razgovorima sa Hašimom Tačijem, pre nego se susretnu u Briselu u petak 23. marta 2018. da bi osvežili pregovore Beograda i Prištine. Tog dana kada su se sastali Vučić i Tači, na teren sportskog centra u Kovilovu trebalo je da istrče devojčice sa Kosova i iz Srbije i odigraju svoj meč. Inače, ta utakmica je premeštena, zbog bezbednosnih razloga, iz Kragujevca gde je turnir trebalo da se održi.

Ocenjeno je, čini se, da ako se turnir održi na izolovanom mestu – a sportski centar u Kovilovu jeste takav – na deset kilometara od Beograda, nekako će se "progutati" gorka pilula: činjenica da Srbija igra protiv nepostojeće države Kosovo! Rečeno je i da će turnir biti održan, bez publike i medija. Dakle, bilo je važno zadovoljiti formu. No, to se nije dogodilo: izvesna grupa huligana organizovala je odlazak u Kovilovo da bi sprečila takav ishod. I ne samo to – ti policiji nepoznati građani napravili su "javni poziv" u Beogradu, postavljajući plakate sa porukom "Idemo u Kovilovo".

Rezultat takve "građanske inicijative" bilo je ekspresno otkazivanje utakmice, odnosno zabrana utakmice koju je naredio ministar unutrašnjih dela dr Nebojša Stefanović. Njegovo obrazloženje glasi da policija ne želi da se sukobljava sa svojim narodom, naročito u situaciji kada deli iste stavove. Dakle, ako sme da se zaključi, narod je svojim "odisajem" sprečio nešto što su umalo izazvali nespretni rukovodioci Rukometnog saveza Srbije svojim pristankom da uopšte prime u goste nešto što se zove reprezentacija Kosova.

Čitalac bi trebalo da zna da se radi o timovima devojčica koje su rođene nekoliko godina posle rata na Kosovu 1999. godine i da odrastaju u društvima u kojima niti devojčicama iz Srbije nešto znači Kosovo niti devojčicama sa Kosova nešto znači Srbija. S druge strane, povezuje ih strast prema igri i sportu koji je timski, u kome je potrebno biti požrtvovan, dobro pripremljen i jak jer je rukomet u suštini veoma gruba igra, a opet, nema nikakvog velikog novca i sigurno se niko nije prijavio u tu sekciju kada je bio mali zato što je odlučio da se obogati igrajući rukomet.

I dok su sportistkinje sedele u hotelu pored sportskog centra, ispred se bila

Otkazivanje utakmice između ženskih juniorskih selekcija Srbije i Kosova u kvalifikacijama za Svetsko prvenstvo poklopilo se sa novom rundom pregovora Beograda i Prištine i postalo njegov sastavni deo. Kada je sport sluga politike, stradaju oni koji bi trebalo da istrče na teren

REPREZENTATIVKI: Rukometni savez Srbije Foto: Tanjug / Dimitrije Goll

sakupila "grupa navijača" kako ih je opisao izveštač agencije nepostojeće državne agencije Tanjug. Tu grupa mladića viđamo – bar prema nošnji i ikonografiji – u svakom sukobu "navijačkih grupa".

Stefanović je svojom odlukom zapečatio sudbinu srpskog tima koji je nakon zabrane diskvalifikovan iz dalje borbe i poništio trud grupe devojaka koje su pretpostavljamo, živele za to da odu na svetsko prvenstvo. Inače, učešće na najvećem globalnom takmičenju je najvažnija stvar u životu svih mladih sportista; ako ni zbog čega drugog, onda makar da vidi gde im je mesto. Umesto toga, vlast im je ponudila da sede ispred televizora i prate napete prenose vanrednih konferencija za medije Aleksandra Vučića. Na njima je on branio Srbiju od albanskih terorista sa Kosova, ne pominjući činjenicu da je država još jednom ustuknula pred pretnjom siledžija. A njihova jasna poruku je glasila da će da spreče utakmicu. I uspeli su u tome.

Naivno je pomisliti da je policija poklekla jer nije htela da se sukobljava sa svojim narodom. Jer ako je tako, eto vam opravdanja za svaku situaciju koju možete da imate sa policijom: samo ih pitajte da li su ili nisu za odbranu Kosovo dok pijani vozite kroz crveno ili jurite 100 na sat kroz grad, i oni će biti u obavezi da vas puste jer neće da se "sukobljavaju sa narodom sa kojim dele iste vrednosti".

Izgleda da je vlast i u ovom slučaju, a u kontekstu raznih događaja koji su usledili na Kosovu i koji će tek da uslede narednih meseci, iskoristila sportski događaj "niskog intenziteta" da podigne temperaturu na skali "nacionalnog ponosa" i zavrti priču o tome kako se Srbija brani i na sportskim priredbama.

NIJE PRVI NI POSLEDNJI PUT

Još se nisu ugasile baklje "navijača" u Kovilovu, a stigla je vest da je džudistkinji Ani Obradović, takođe u juniorskoj konkurenciji, zabranjeno iz Beograda da izađe "na megdan" kosovskoj takmičarki Lauri Fazliju na Evropskom kupu u Sarajevu.

Posledica: srpska takmičarka je otišla kući, a ona sa Kosova borila se za pobedu na turniru. I tu nije kraj. Ana Obradović je verovatno godinama izgarala u bednim uslovima koje imaju džudisti u Srbiji, porodica joj je verovatno godinama finansirala bavljenje sportom, i kada je konačno dočekala da se takmiči sa svojim vršnjakinjama iz cele Evrope, isključena je iz takmičenja odlukom svoje države, to jest nekog birokrate iz Saveza koji se prepao "ako mediji saznaju i objave" da ne ostane bez mesečne plate od hiljadu evra, na primer... Zbog takvog nekog lika, osoba koja je trenirala godinama i spremala se za najveća takmičenja, ide nazad kući. A da sve još bude crnje, to što joj nije pružena prilika da na terenu pokaže šta sve može i zna, pravda se nečim što ne postoji: usmenom aklamacijom da se ne takmičimo sa predstavnicima Kosova.

U međuvremenu, Kosovo je primljeno u sve moguće sportske asocijacije, deo je Međunarodnog olimpijskog komiteta, deo je FIFA i tako dalje. Jednom rečju, sportisti Kosova postoje, reprezentacije Kosova postoje, oni su ljudi od krvi i mesa, nisu holografi i sa njima se takmiče sve druge svetske reprezentacije.

Da li je to potvrda da je Kosovo suverena država, priznata i poštovana, da li je to dokaz da se na Kosovu dobro živi i da li je to bilo kakav dokaz o stanju nacije na Kosovu? Ne, to je samo dokaz da postoje sportisti, žene i muškarci, koji žele da se takmiče u različitim sportskim disciplinama.

ŠTA DA RADI SRBIJA, NIJE LAKO

I pre nego što se reši "problem Kosova", Srbija bi morala da ima jasan stav o tome kako se postupa u ovakvim situacijama.

Ako je odluka zasnovana na principu "nulte tolerancije", onda treba reći da će na svakom takmičenju naš tim napustiti događaj ako bude morao da igra protiv Kosova ili nekog sa Kosova i da ćemo svesno trpeti posledice opstrukcije takmičenja koja organizuju različite međunarodne sportske organizacije.

Ako nije tako, onda sportistima treba dozvoliti bez presije da učestvuju na takmičenjima i da o njima razmišljaju, a ne o tome šta će "na kraju" biti sa Kosovom. Pored toga, sportska bi diplomatija trebalo da izdejstvuje da se srpski i kosovski timovi ne susreću u meri u kojoj je to moguće i da se nađe rešenje za ona takmičenja koja Srbija organizuje a na kojima će se svakako pojaviti takmičari i timovi sa Kosova.

Na kraju, zašto bi jedan sportista morao da brine o "kosovskom zavetu" ako se u isto vreme, na primer, hvalimo da srpski proizvodi osvajaju kosovsko tržište i da imamo super zaradu od Albanaca koji kupuju srpske proizvode? Zar nije isto: pustite srpske sportiste da pobede one sa Kosova i onda možete da se hvalite kako smo dominantni i jaki, kako nam ne mogu ništa i slično. Zar ne? ¶

SLOBODAN GEORGIJEV

Kosovski mit, nekad i sad

Čast i ugled se ne brane autodestruktivnim i autističnim ponavljanjem mitoloških mantri koje su nastale u nekom drugom vremenu i koje nemaju dodir sa realnim životom. Srbija će obnoviti svoje dostojanstvo i samopouzdanje, duboko poljuljano fijaskom državne politike devedesetih kao i traljavom tranzicijom posle 2000, samo ako smogne snage da odlučno okrene novi list u vezi sa Kosovom

Piše: **Filip Ejdus**

Docent na Fakultetu političkih nauka, Univerzitet u Beogradu

"Srbija nikada neće priznati nezavisnost Kosova". U Srbiji danas nema političke zakletve koju su više puta javno izgovorili najviši državni funkcioneri od ove. Iako se pristup kosovskom problemu u poslednjih nekoliko decenija menjao, oko ove crvene linije postoji slaganje ne samo među političkim elitama u Srbiji, već u velikoj meri i među građanima. Nedavno sam jednog političara, koji je i sam mnogo puta izgovorio ovu kosovsku zakletvu, pitao zbog čega priznanje Kosova predstavlja toliki tabu u Srbiji. "Kosovski mit je jedan od tri stuba srpskog nacionalnog identiteta, pored jezika i vere. Zbog toga ne možemo da se odreknemo Kosova", odgovorio je kao iz topa.

Kosovski mit, kao legenda Lazarevoj žrtvi, Miloševom junaštvu i Brankovićevoj izdaji, bez sumnje predstavlja jednu od centralnih priča oko koje je građena srpska nacija. To nije sporno. Ono što jeste upitno jeste tvrdnja da kosovski mit, sam po sebi takoreći, stvara nekakvu svetu obavezu da se ova teritorija sačuva u sastavu Srbije. Da bismo razumeli kako je došlo do ovakvog političkog *tumačenja* kosovskog mita, koje nesumnjivo dominira danas u Srbiji, potrebno je razumeti njegovu istorijsku genezu.

VOSTANI, SERBIJE – BEZ KOSOVA

Iako je kosovska legenda inspirisala ustanke u prvoj polovini devetnaestog veka, tadašnji graditelji države uopšte nisu imali planove da "oslobađaju" Kosovo. Tako na primer, himna ustaničke Srbije Vostani, Serbije iz 1804. godine, za koju je tekst napisao Dositej Obradović, poziva na nacionalno buđenje, ali od teritorija pominje samo Bosnu, Hercegovinu i Crnu Goru, ne i Kosovo. Garašaninovo Načertanije, koje je nastalo 1844. godine i bilo glavni strateški dokument Srbije nekoliko decenija, takođe uopšte i ne spominje Kosovo, već u prvi plan stavlja ujedinjenje sa Bosnom i Hercegovinom. Dakle, tokom većeg dela 19. veka legenda o boju iz 1389. godine, iako i tada i te kako važna za kolektivni identitet Srba, nije korišćena da se opravdaju teritorijalne ambicije prema Kosovu.

Ovako je bilo sve dok geopolitičke promene u centralnoj Evropi nisu Bosnu i Hercegovinu za Srbiju učinile nedostižnim ciljem. Potučena od Pruske 1866. godine – koja je preuzela dominaciju u centralnoj Evropi – Habsburška monarhija je bila preusmerena ka jugoistočnoj Evropi. Srpski snovi o ujedinjenju sa Bosnom i Hercegovinom bili su potpuno raspršeni na Berlinskom kongresu 1878. godine kada je Austrougarska stekla pravo da okupira ovu tursku pokrajinu.

Geopolitički domino efekat svega ovoga bio je da se Srbija takođe u svojim aspiracijama okrenula na jug, tačnije u pravcu Kosovskog vilajeta, kako se tada zvala ova turska provincija. Ne treba zaboraviti da je na Kosovu 1871. godine bilo oko 64 odsto Srba čije je oslobođenje od turske vlasti takođe bio snažan motiv. Osim toga, kao što je pokazao Dimitrije Tucović u knjizi *Srbija i Arbanija: jedan prilog kritici zavojevačke politike srpske buržoazije*, ova je politika bila izraz i ekonomskih interesa Srbije da se izlaskom na Jadransko more zaobiđe spoljnotrgovinska zavisnost od Austrougarske. U cilju legitimizovanja ovog novog pravca teritorijalnog širenja nastaju politička instrumentalizacija i tumačenje kosovskog mita prema kome Srbija ima duhovnu obavezu da ovu "svetu srpsku zemlju" inkorporira u svoj sastav.

Već 1889. godine, Vlada organizuje višednevno obeležavanje 500 godina od Kosovskog boja. Naredne godine Vidovdan postaje nacionalni praznik, a 1892. ulazi i crvenim slovima u crkveni kalendar. Srbija je svoje aspiracije prema Kosovu realizovala u balkanskim ratovima. Kako piše Jaša Tomić, koji je kao novinar izveštavao s bojišta, "mobilizacija srpske vojske u ovom ratu, izvršena je sasvim po kosovskom amanetu". Legitimitet za pripajanje ove teritorije, Srbija je od velikih sila dobila tokom Londonske konferencije 1913. godine. Kao jedan od glavnih argumenata koji je naša delegacija ponudila u memorandumu podnetom ovoj konferenciji, pisalo je da je reč o "svetoj srpskoj zemlji" zbog koje "srpski narod neće i ne može da čini bilo kakve ustupke, transakcije ili kompromise, i nijedna srpska vlada ne bi to htela da učini".

Srbija je tokom balkanskih ratova uvećala svoju teritoriju za 81 odsto, a dobila je skoro 1,4 miliona novih stanovnika od kojih su tri četvrtine bili Albanci. Umesto da se Ustav Kraljevine Srbije proširi na novoosvojene krajeve, kao i da novi podanici postanu punopravni građani Srbije, Narodna skupština usvojila je Uredbu o novim krajevima, kojom se uvodi trajno vanredno stanje na ovom prostoru. Kao razlog za ovakvu odluku, o čemu piše Dubravka Stojanović u knjizi *Ulje na vodi:*

Uroš Predić, 1919.

ogledi iz istorije sadašnjosti, navođeno je da su stanovnici ovih krajeva politički nezreli i primitivni. S obzirom da je ubrzo došao Prvi svetski rat, te stvaranje Jugoslavije, dolazimo do zaključka da Kosovo nikada nije bilo potpuno integrisan deo nezavisne Srbije.

TAJ DONJI KAMEN

Sa stvaranjem Jugoslavije kreću pokušaji da se kosovski mit *jugoslovenizuje*. Tako će etnolog Tihomir Đorđević već 1916. godine pisati da je "kosovska katastrofa ugravirana u srca Srba, Hrvata i Slovenaca – celokupne jugoslovenske nacije". Nakon što je jugoslovenski kralj Aleksandar Karađorđević ubijen 1934. u Marseju, beogradska štampa pisala je kako je kralj izabrao carstvo nebesko da bi spasao Jugoslaviju. Ipak, nakon Drugog svetskog rata, kosovski mit biva potisnut na marginu političkog diskursa sve do početka osamdesetih godina.

Titova smrt uzdrmala je Jugoslaviju iz temelja i stvorila duboku neizvesnost. Time je otvoren prostor za identitetske preduzetnike i stvoreno plodno tle da se u javni prostor ponovo lansira kosovski mit. Tako je grupa od 21 sveštenika u aprilu 1981. godine potpisala *Apel za zaštitu srpskog življa i njegovih svetinja na Kosovu*. U ovom tekstu između ostalog piše: "Kosovo je naše pamćenje, naše ognjište, žiža našeg bića. A oduzeti jednom narodu pamćenje znači – ubiti ga i duhovno uništiti." U to vreme, sličan diskurs oživljavaju i intelektualci uglavnom okupljeni oko SANU, kao i Srbi sa Kosova. Komunističke vlasti su ovakav diskurs u početku osuđivale kao nacionalistički i reakcionaran sve dok ga Slobodan Milošević nije takođe usvojio, što je njemu donelo politički uspon, a Jugoslaviji sunovrat.

Od tada, smenilo se nekoliko režima, ali tumačenje kosovskog mita prema kome Srbija ne može da postoji bez Kosova opstaje. Gotovo da ne prođe dan a da ne čujemo kako je "Kosovo srce Srbije", "iris našeg oka", "kolevka srpske državnosti", "srpski Jerusalim" i "taj donji kamen" koji Srbija može da izgubi samo po cenu samoponištavanja.

Takođe, često se u odbranu kosovske politike kaže da svi narodi imaju svoje mitove, pa tako i Srbija. Međutim, ovde nije sporan kosovski mit sam po sebi, već jedno njegovo političko tumačenje kojim se opravdava teritorijalna politika. Mitovi su ono što ljudi od njih naprave. Krajem 19. veka je kao rezultat tektonskih geopolitičkih promena u Evropi kosovska legenda politički interpretirana tako da se legitimizuje širenje Srbije u pravcu teritorije tada većinski naseljene srpskim stanovništvom. Danas su geopolitičke okolnosti znatno drugačije. Srbija je u ratu 1999. izgubila kontrolu nad teritorijom Kosova i ne kontroliše ga već skoro 19 godina. Na Kosovu ima samo 5 odsto srpskog stanovništva, a nezavisnost nekadašnje srpske pokrajine priznalo je 113 država, od kojih ogromna većina članica EU i NATO-a, kao i naših suseda.

Čast i ugled se ne brane autodestruktivnim i autističnim ponavljanjem mitoloških mantri koje su nastale u nekom drugom vremenu i koje nemaju dodir sa realnim životom. Srbija će obnoviti svoje dostojanstvo i samopouzdanje, duboko poljuljano fijaskom državne politike devedesetih kao i traljavom tranzicijom posle 2000, samo ako smogne snage da odlučno okrene novi list u vezi sa Kosovom. A što se kosovskih legendi i pesama tiče, sa njih bi time bila skinuta senka politike i one bi napokon mogle da zablistaju svojim starim sjajem. ¶

FONDACIJA ZA OTVORENO DRUŠTVO, SRBIJA
OPEN SOCIETY FOUNDATION, SERBIA

Projekat "Srbija i Kosovo – 2018. godina raspleta" podržala je Fondacija za otvoreno društvo, Srbija.
Izneti stavovi pripadaju isključivo autorima i ne predstavljaju stav FOD Srbija.

OD PETKA NA WWW.VREME.COM
I NA NAŠEM YOUTUBE KANALU
GLEDAJTE SNIMAK SPECIJALNOG IZDANJA
POLITIČKE EMISIJE "ZUMIRANJE"
U PRODUKCIJI NEDELJNIKA "VREME"
POSVEĆENE KOSOVSKOM DIJALOGU.

GOSTI: BOŠKO JAKŠIĆ I VUK JEREMIĆ
VODITELJ: DRAGOLJUB ŽARKOVIĆ

EMITUJE SE I NA SLEDEĆIM LOKALNIM TV STANICAMA:

- TV ŠABAC
- TV SANDŽAK
- T1 ZAJEČAR
- TELEMARK ČAČAK
- VALJEVO PLUS
- KATV KRALJEVO
- TV FORUM PRIJEPOLJE

I NA PORTALIMA "JUŽNE VESTI" I "UŽIČKA NEDELJA"

TEOFIL PANČIĆ

Moment za monument

Režim je, dakle, ušao u "baroknu" fazu, obeleženu otvorenim mahnitanjem u prostoru. Spremite se za 2.0 fazu dekadencije

Ima jedna stara karikatura, beše li Lecova ili Slavomira Mrožeka, nastala u dubinama i bespućima poljskog socijalizma, kao lepšeg imena za sovjetsku okupaciju: voz stoji na otvorenoj pruzi, iz njega izlazi mašinovođa i zbunjenim putnicima saopštava: "Voz ne ide dalje, ali mogu da vam održim predavanje o razvoju saobraćaja!"

Eh, stara, mračna vremena, bila, ne povratila se. Kod nas bi mašinovođina rečenica iz te karikature danas mogla da glasi ovako: "Voz ne ide dalje jer više nema ni pruge ni železničke stanice, ali zato možete da razgledate spomenik Stefanu Nemanji!" Pa još i ovo: "A tamo gde je u mračna vremena bila železnička stanica – fuj, fuj! – sada imate divan Muzej Nemanjića!".

Ovako bi, dakle, u neposrednoj budućnosti trebalo da izgleda Savski trg, kao rubni deo tzv. Beograda na vodi, onaj koji se dodiruje s običnim, traljavim i banalnim predvučićevskim Beogradom: kao sovjetski monumentalna i prazno-dekorativna ogromna površina pompeznog Ničega, sa gigantskim spomenikom Stefanu Nemanji u središtu. Pogledajte to tzv. idejno rešenje (recimo, na blic.rs), jer teško da moje reči TO mogu dostojno da opišu. U impresivnom eklektičkom mišmašu jedva razvodnjenog staljinističkog i fašističkog monumentalizma, u orgijanju prostački razmetljive grandece bez ikakve ljudske supstance, ne samo naređeni trg nego i grad koji ga okružuje pretvaraju se u bezljudno (i antiljudsko) mesto voluminoznog Ništavila koje ispunjava jedino horror vacui kakav kaskadno gromovito odjekuje, što nizbrdo do reke – koja će mu, doduše, biti nevidljiva – što uzbrdo, Nemanjinom i ostalim ulicama, do klanih ali još nedoklanih ostataka naseobine p. V. e nazivane Beogradom.

Već prve ambiciozne i nepodnošljivo monumentalno-prostačke intervencije u tkivo Beograda kakve je preduzimala ili najavljivala tzv. Vučićeva vlast bivale su nazivane "pretvaranjem Beograda u Skoplje", naravno, ne makar koje i kakvo Skoplje nego ono koje je u prethodnih nekoliko godina nezamislivo nagrdio i skarabudžio režim malog, nezajažljivog, beskrupuloznog papka Gruevski Nikole: ono "antičko", ono ogrezlo u novokomponovanim fantazijama i sumanutim egzaltacijama u prostoru, a sve u viziji i režiji jednog duboko iskompleksiranog i još dublje inferiornog uma. Zapravo, više njih: ne može sve to da smisli jedan čovek, ma ko da je.

Od početka je, kažem, na ovoj nuspojavnoj osmatračnici naročito, uočena duboka duhovna i "estetska" srodnost propalog makedonskog i propupalog srpskog režima, ali "skopljizacija" ipak nije bila doslovna, devastacija Beograda jeste bila radikalna i dalekosežna, ali se kretala u drugom pravcu, čega je najbolji primer baš kvazimodernistička konfekcionarnost "Beograda na vodi". No, s ovom mahnitom interpolacijom na Savskom trgu, "antičko Skoplje" se doslovno seli u Beograd, a to što je ovde fetiš ne antika i Ace Makedonski so širata familija nego kidnapovani Nemanjići i "zlatni srpski srednji vek", samo je nevažna varijacija na temu. Sve ovo utoliko pre što se priča o Stefanu Nemanji vidljivom sa orbitalne kosmičke stanice na mestu železničke stanice sa okolinom (kao nečega što služi realnim, živim, sadašnjim stanovnicima i posetiocima Beograda) idealno dopunjuje sa drugim bezumnim terorističkim napadima na dobar ukus i dostojanstvo građana, tipa stometarskih barjaka sa državnim zastavama i tome sličnog.

Šta sve ovo znači? Isto što je značilo i u Makedoniji: da režim ulazi u "baroknu" fazu, da od početka isijavajuće unutrašnje ludilo koje divlje pulsira i u njegovom središtu i po rubovima više nema ni ko ni šta da zaustavi, a da su svi neuspesi i osujećenosti u dimenzijama realnog sveta viđeni za strateško opsenarsko prikrivanje i prekrivanje divovskim džidža-bidžama i sličnom kramom za brzinsko fasciniranje skudoumnih.

Spremite se, dakle, za Fazu 2.0 dekadencije. Gospodar će, što više bude gubio kontrolu nad procesima koji ga prevazilaze (a malo šta ga ne prevazilazi), oštriti zube na podanicima, naročito na onima koji ga vide onolikog koliki zaista jeste i onakvog kakav je uvek bio i kakav će vazda biti. Draće se na žene da ne rađaju dovoljno, lupetaraće o "otkucajima srca" kao i o bilo čemu o čemu em ništa ne zna em nema pravo da ga se to uopšte tiče u demokratskoj i sekularnoj državi, pojačano će hajkati izdajnike, plaćenike "jadnike i bednike", a njegova će posluga za to vreme – naravno, uz nagradu u vidu odgovarajućih procenata i drugih reketaških tehnika za svoje nezajažljive džepiće – klepati i molovati jedan virtuelni Beograd (a i druge gradove, koliko se već može na lokalu) namenjen ne njegovim stanovnicima, koje mrzi i prezire i rado bi ih se otarasio jer samo smetaju, ne čak ni famoznim i mitskim *turistima*, koji u takav grad ne bi imali razloga da dolaze ako nisu baš ozbiljno perverzni; dakle, okreni-obrni – nikome. Biće to grad u kojem je – naročito u centru – život zamenjen imitacijom ili ti hologramskom projekcijom, grad ispražnjen od ljudi i vozila, od mesta normalnog stanovanja, rada i boravljenja, grad napučen besmislenim "pešačkim zonama" bez pešaka i kombinacijom malokičničke česmarsko-fontanaške malograđanštine i zastrašujućeg monumentalnog đubreta čija je svrha da otruje svaki pogled, da zagadi svaki prizor, svaku čak ideju normalnog života. Gruevskom je to uspelo u Skoplju, i taman kad je skoro dovršio svoje neživotno nedelo – monumentalno je pao. Koliko čujem, uskoro će da mu sude. Ali za glavni zločin će svakako ostati nekažnjen, što valjda i njegove ovdašnje liblinge nadahnjuje za nove, sve bombastičnije ideje. ¶

Tvoje je da slušaš i da rađaš

Aleksandar Vučić predložio je promenu načina na koji se u Srbiji obavljaju namerni prekidi trudnoće. Predlog je mučan za žene, naučno neutemeljen i primenjivan samo u Makedoniji, koja ga upravo ovih dana ukida. Žene, ponovo, niko ništa nije pitao

"Kada govorimo o abortusima, pa neka se ljute sve organizacije za prava žena i druge, mora da se ispoštuje procedura. Između ostalog, da pokažete majci ultrazvuk s otkucajima srca njene bebe, pa neka se odluči. Onda još jedan razgovor pre odluke... Jednostavno, hoćemo da ljudi razumeju koliko su deca potrebna našoj Srbiji."

Ovo su reči predsednika Srbije Aleksandra Vučića izrečene na vanrednoj konferenciji za novinare 17. marta ove godine, kada je javnosti predstavio mere za povećanje nataliteta u Srbiji. Slušanje otkucaja srca ploda nije novost u ovom delu Balkana. Već se primenjuje u Makedoniji, po zakonu koji je donet 2013. godine, a stupio na snagu naredne, 2014. Takođe, nije prvi put ni da se predsednik Vučić javno divi "makedonskom modelu" izvođenja namernih prekida trudnoće. U januaru ove godine, gostujući na televiziji Hepi, prvi put je rekao da se zalaže za "makedonski model": "Ako želite abortus, morate da provedete dva dana u bolnici i morate da idete na ultrazvuk, zato što oni kažu da 10 do 15 odsto majki, kada čuje otkucaje srca deteta, tog trenutka promeni svoju odluku i da je to, u stvari, smisao toga... I time su uspeli da smanje svoje negativne trendove kod makedonskog življa. Kod albanskog nikada nije ni bilo problema."

Prvo, nije baš sasvim tačno da se 10 do 15 žena u Makedoniji predomisli kada čuje otkucaje srca. Prema podacima Instituta za javno zdravlje Makedonije u 2013. godini, poslednjoj pre nego što je restriktivni zakon stupio na snagu, u ovoj zemlji obavljeno je 4983 namerna prekida trudnoće, a u narednoj, prvoj godini primene zakona, broj namernih pobačaja je tek nešto manji – 4738. U narednim godinama trend blagog pada je nastavljen, pa je 2016. obavljen 4251 abortus, što se uklapa u navedenih 10 do 15 odsto. Međutim, u ovoj statistici ima jedna kvaka: trend značajnog opadanja broja abortusa Makedonija beleži još od 2008, čitavih pet godina pre nego što je ideja sa otkucajima srca uopšte ikome pala na pamet. Te 2008. izvršeno je 5900 namernih pobačaja, dakle, gotovo 1200 više nego pre stupanja zakona na snagu. Osim toga, makedonski Institut za javno zdravlje ne vodi evidenciju o etničkoj pripadnosti žena koje su se odlučile za prekid trudnoće, pa je potpuno nejasno na čemu Vučić zasniva tvrdnje o smanjenom broju abortusa Makedonki, te o tome da kod Albanki "nikada nije ni bilo tog problema".

DA TI ČIKA OBJASNI

Prava istina je da je broj abortusa u Makedoniji opadao još od dolaska sad već bivše vlasti VMRO-DPMNE 2007. i

"MAKEDONSKI RECEPT" ZA POVEĆANJE NATALITETA: A. Đukić-Dejanović, A. Vučić i N. Selaković
Foto: D. Kujundžić /Tanjug

to najviše zahvaljujući njihovim višegodišnjim agresivnim kampanjama i plaćenim TV spotovima u kojima je abortus karakterisan kao kriminalni čin, a to nesigurnoj i zbunjenoj ženi u spotu s visine i pretećim tonom objašnjava obrazovani stariji muškarac, pa na to još i dodaje sve moguće posledice pobačaja s pravne, medicinske i moralne strane. U Makedoniji su to bili režirani spotovi, a u Srbiji su stvarni događaji: obrazovani muškarac

sa autoritetom, predsednik Vučić, izlazi pred kamere da zbunjenim ženama objasni kako su samoživе neznalice i naređuje im da rađaju i ćute ("Neka se ljute sve organizacije za prava žena", "Pišite saopštenja, bavite se feminističkim, ovakvim i onakvim pokretima...")

Makedonski zakon je došao tek nakon pet godina ovakve kampanje i drugih sličnih koje su forsirale tradicionalne "porodične vrednosti". Usvojen je po hitnom postupku, bez ikakve potrebe i bez javne rasprave (zvuči poznato?) dok su ispred Sobranja protestovale žene i organizacije za ženska prava, slične onima koje je Vučić pomenuo i naglasio da ga ne zanima šta imaju da kažu. Uzgred, nakon prošlogodišnjeg pada režima Nikole Gruevskog u Makedoniji, ovaj zakon će, po svemu sudeći, otići u istoriju: formalno je još uvek na snazi, ali je makedonski ministar zdravlja Venko Filipče 8. marta ove godine najavio njegovo ukidanje i rekao da će novi predlog biti izrađen u saradnji sa ženskim organizacijama, te da će komisija pred koju mora da izađe svaka žena koja želi da abortira uskoro biti ukinuta: "Želimo da čujemo stavove žena, da uvažimo njihovo mišljenje i nađemo rešenje koje je najmanje rizično po njihovo zdravlje", rekao je Filipče.

Da ovo nisu samo prazne reči, dokazuju informacije iz Vlade Makedonije koja je pre nekoliko dana počela rad na izradi novog zakona. Dakle, "makedonski model" se ukida u Makedoniji, ali postoji mogućnost da nastavi da živi u Srbiji.

Ako Vučić zaista sprovede u delo svoju ideju o "makedonskom modelu", imaće ozbiljan problem kako da ga pomiri sa evropskim putem i napretkom u pregovorima o pridruživanju na koje je »

tako ponosan. Naime, ubrzo nakon što je ovaj zakon usvojen u makedonskom Sobranju, Evropski parlament je poslao pismo nadležnim organima ističući da se mnoge od mera protive ženskim pravima na pristup odgovarajućoj zdravstvenoj zaštiti, privatnosti, autonomiji, poverljivosti i dostojanstvu, što je garantovano Ustavom Republike Makedonije. Na istu "minu" može da naleti i Srbija, jer naš Ustav u članu 63. kaže: "Svako ima pravo da slobodno odluči o rađanju dece. Republika Srbija podstiče roditelje da se odluče na rađanje dece i pomaže im u tome."

Veoma je važno obratiti pažnju na formulacije "slobodno odlučivanje" i "podsticaj". Ograničavanje, zastrašivanje i pritisci na žene niti su podsticajni niti im dopuštaju da odluku o rađanju donesu samostalno. Osim Evropskog parlamenta, oglasio se i Odbor za ljudska prava Ujedinjenih nacija koji je 2015. godine pozvao Makedoniju da izmeni Zakon o prekidu trudnoće iz 2013. godine jer dovodi u opasnost zdravlje i život žena.

RAĐAJ, UMRI ILI UMRI DOK RAĐAŠ

Kako su ovakve restriktivne mere opasne po život i zdravlje žena dokumentovala je makedonska Asocijacija za zdravstveno obrazovanje i istraživanja H.E.R.A. U njihovom registru mogu se naći brojna zastrašujuća iskustva žena kojima je život najčešće bio ugrožen zbog zakonske mere koja naređuje da od ženinog napismenog zahteva za abortus do same intervencije mora da prođe tri dana. H.E.R.A. je zabeležila slučaj trudnice koja je četiri dana lutala naokolo od jedne ustanove do druge kako bi završila svu zakonsku proceduru iako plod više nije bio živ. Žena je zapravo već imala spontani pobačaj, ali lekari su bili u strahu od novčanih kazni (između 20.000 i 50.000 evra), pa i zatvorske kazne ako izvedu kiretažu odmah.

Druga žena krvarila je tri nedelje, pa je sa urednim uputom lekara opšte prakse otišla na kliniku za ginekologiju da abortira. Tamo je dočekao takođe prestravljeni lekar koji je utvrdio da ima hematom. Reč je o relativno čestoj komplikaciji u trudnoći koja se može sanirati ako se rano otkrije, međutim, često ne daje nikakve simptome, pa u poodmakloj fazi ozbiljno ugrožava i plod i život trudnice. Iako je ovoj ženi naložen hitan prekid trudnoće, i ona je morala da čeka tri dana. Izdvojićemo još jedan slučaj trudnice kojoj je u sedmom mesecu trudnoće savetovan abortus zbog teških malformiteta fetusa koji su ugrožavali i njen život. Ni u njenom slučaju lekari se nisu usudili da odmah obave intervenciju, već su je uputili na specijalnu komisiju zbog poodmakle trudnoće. Komisija se sastaje jednom nedeljno, pa je trebalo da čeka pet dana. Tek kada su ona i suprug zapretili tužbom zbog odugovlačenja, dobila je dozvolu za abortus. Ginekolog koji je obavio intervenciju rekao joj je da je došla bukvalno u poslednjem trenutku i da ne bi mogao da je spase da je duže čekala.

KO SE UOPŠTE OVOGA SETIO

Ideja ograničavanja prava na abortus u momentu kada već mogu da se čuju otkucaji srca rodila se u Sjedinjenim Američkim Državama, u bolnicama i klinikama koje je osnovala Katolička crkva. U ovim klinikama abortus je apsolutno zabranjena medicinska intervencija, osim u slučajevima kada je plod već mrtav pa ga treba odstraniti, ili kada trudnoća ugrožava život majke. Međutim, čak ni tada ga nije dozvoljeno obaviti ako se čuju otkucaji srca. Od 2011. godine na ovamo, jačanjem uticaja Republikanske partije i "pro-life" konzervativnih pokreta, jedan broj saveznih država usvojio je zakone kojima se namerni pobačaj apsolutno zabranjuje i predstavlja krivično delo ako se na ultrazvuku čuju otkucaji srca ploda. Alabama, Arkanzas, Kanzas, Kentaki, Misisipi, Severna Dakota, Ohajo, Teksas i Vajoming su savezne

Crni protest u Poljskoj

U petak, 23. marta, hiljade žena izašle su na ulice Varšave, Krakova, Poznanja, Gdanjska i drugih većih gradova u Poljskoj. One protestuju protiv novih ograničenja prava na abortus koje predlaže vladajuća stranka Pravo i pravda i koje bi Sejm uskoro mogao da usvoji. Odbor za pravdu i ljudska prava Sejma, poljskog parlamenta, pustio je u dalju proceduru predlog prokatoličkih organizacija da se zabrani namerni prekid trudnoće čak i kad je reč o teškim oštećenjima ploda ili oboljenjima koja bi dete, po rođenju, osudila na kratak i bolan život u mukama. Prema zakonu iz 1993. godine, abortus je u Poljskoj zabranjen, a jedini izuzeci su malformiteti ploda, ugroženo zdravlje i život majke i trudnoća kao rezultat silovanja ili incesta.

Foto: pixelperfect

Ako Vučić zaista sprovede u delo svoju ideju o "makedonskom modelu", imaće ozbiljan problem kako da ga pomiri sa evropskim putem i napretkom u pregovorima o pridruživanju na koje je tako ponosan. Naime, ubrzo nakon što je ovaj zakon usvojen u makedonskom Sobranju, Evropski parlament je poslao pismo nadležnim organima ističući da se mnoge od mera protive ženskim pravima na pristup odgovarajućoj zdravstvenoj zaštiti, privatnosti, autonomiji, poverljivosti i dostojanstvu, što je garantovano Ustavom Republike Makedonije. Na istu "minu" može da naleti i Srbija, jer naš Ustav u članu 63. kaže: "Svako ima pravo da slobodno odluči o rađanju dece. Republika Srbija podstiče roditelje da se odluče na rađanje dece i pomaže im u tome."

države u kojima su izglasani takozvani "heartbeat abortion" zakoni od 2011. naovamo, često uz snažnu podršku guvernera ovih država. Svi zakoni su manje-više isti: ako se na ultrazvuku čuju otkucaji, abortus je nedopustiv, osim ako je ugroženo zdravlje žene ili je trudnoća posledica silovanja ili incesta.

Međutim, važno je znati da se ni u jednoj od pomenutih država ovi zakoni – ne primenjuju. Kad god bi neka država izglasala ovakav zakon, on bi bio oboren na Federalnom sudu jer je u suprotnosti sa federalnim zakonom SAD koji dopušta namerni prekid trudnoće do 20. nedelje starosti ploda. Ovo je liberalnije i od srpskog zakona koji abortus bez zahteva za obrazloženjem žene dopušta do 10. nedelje, a do 12. nedelje ovu proceduru odobrava komisija koja uzima u obzir različite faktore, među kojima i ekonomski položaj žene. Iako je *de jure* potpuno slobodan pobačaj u Srbiji ograničen na 10 nedelja, *de facto* je moguć do 12. nedelje jer je ekonomski položaj najčešći razlog za prekid trudnoće. Napomenimo još jednom i da su navodi o 200.000 i 300.000 pobačaja u Srbiji lažni i da zvanični podaci kažu da se u Srbiji u poslednjih pet godina broj namernih pobačaja kreće u rasponu od 12.000 do 15.000, a najviše među udatim ženama koje već imaju decu (dakle, nije tačno ni da je najviše maloletničkih prekida trudnoće).

BEZ NAUČNE OSNOVE

Vratimo se na otkucaje srca. Zagovornici ideje o zabrani i ograničavanju prava na abortus kada se već čuju otkucaji, zapravo smatraju da se fetus može smatrati živim bićem od trenutka kada se formira srce. Dve su nevolje u vezi sa ovom teorijom. Prvo, ponekad se događa da se ovi otkucaji na ultrazvuku mogu primetiti već u šestoj nedelji trudnoće. Oni koji žele da abortus postane ilegalan od trenutka kad se čuju otkucaji, time zapravo jednom broju žena u potpunosti uskraćuju pravo na odluku da li će roditi ili ne, jer u šestoj nedelji većina žena još i ne shvata ili tek shvata da je trudna. Ipak, otkucaji se u najvećem broju slučajeva sa sigurnošću mogu registrovati ultrazvukom tek oko 10. nedelje.

Najbitnije je, međutim, pitanje da li otkucaji uopšte predstavljaju ikakav pouzdan znak o početku novog života. Nauka je u tome vrlo izričita – ne, otkucaji koji se čuju na ultrazvuku nisu pokazatelj bilo čega, niti garancija da se fetus razvija pravilno. Kada se u američkoj državi Ohajo podigla galama oko "heartbeat" zakona, "Hafington post" objavio je intervju sa Rebekom Koen, profesorkom ginekologije i akušerstva na Univerzitetu Kolorado. U tom intervjuu, doktorka Koen kaže da je sam termin "otkucaj srca" potpuno pogrešan: "To uopšte nije formirano srce, onakvo kakvo ima odrasla osoba, pa čak ni novorođenče. Reč je o vrlo primitivnoj strukturi koja može da se vidi na ultrazvuku, ali to nije srce, čak se ne može reći ni da je bilo kakav organ." Štaviše, srčana aktivnost fetusa nije nikakav kredibilan kriterijum za procenu razvijenosti fetusa. Čak i kad se ovo pulsiranje čuje na ultrazvuku, to još uvek ne znači da je rizik od spontanog pobačaja manji, naprotiv, jednak je kao i kod fetusa kod kojih se ova funkcija još nije razvila: "Oko pet do deset odsto trudnoća kod kojih je već zabeležena srčana aktivnost na kraju se ipak završi spontanim pobačajem jer postoje druge abnormalnosti koje se na ultrazvuku ne vide u ranoj fazi trudnoće", objasnila je doktorka Koen.

Dakle, šta smo mi to dobili kao predlog predsednika Vučića kada je reč o pravu »

Da li otkucaji uopšte predstavljaju ikakav pouzdan znak o početku novog života? Nauka je u tome vrlo izričita – ne, otkucaji koji se čuju na ultrazvuku nisu pokazatelj bilo čega

na abortus? Pre svega, ograničavanje Ustavom i zakonom garantovanih prava građanki Srbije, koje nema nikakvo naučno-medicinsko uporište. Zatim, reč je o predlogu koji se ne primenjuje nigde u svetu, osim u Makedoniji koja se upravo sprema da ga ukine. Dodajmo tome još i stavljanje prava nerođenog fetusa ispred prava živih žena. Umesto bolje edukacije o reproduktivnom zdravlju, reproduktivnim pravima i kontracepciji, predsednik Vučić nudi meru koja je, kako vidimo iz primera Makedonije, opasna po živote žena, a takođe je protivna i Pekinškoj deklaraciji Ujedinjenih nacija iz 1995. koja eksplicitno propisuje izričito priznavanje i prava svih žena da upravljaju svim aspektima svog zdravlja, a posebno sopstvenom plodnošću. I konačno, ako Vučić stvarno realizuje ovu sumanutu ideju, ne gine nam zavada sa Evropskom komisijom, Evropskim parlamentom i Ujedinjenim nacijama. Žene ponovo niko ništa nije pitao, a iz predsednikovog nastupa je jasno da je njihovo samo da slušaju, po mogućstvu njega, otkucaje srca na ultrazvuku i ništa drugo. Ako već ide stopama Nikole Gruevskog, Vučić bi morao da zna da je njegov bivši makedonski kolega na vlasti izdržao jedva deset godina. Vučić je već prevalio pola od toga. ¶

JOVANA GLIGORIJEVIĆ

NELT dobitnik VIRTUS nagrade za filantropiju Trag fondacije

Kompanija Nelt dobila je VIRTUS nagradu za dugoročno partnerstvo između poslovnog i neprofitnog sektora za Nelt edukativni program (NEP), koji već treću godinu realizuje u saradnji sa Galerijom 12 HUB i Novom Iskrom.

Program spaja formalno obrazovanje, startap tendencije i veštine koje poslodavci traže i okuplja renomirane stručnjake iz zemlje i sveta. Od ekonomije i preduzetništva, preko kritičke teorije, aktivizma i kulturnog menadžmenta do dramskih umetnosti, dizajna i novih tehnologija, polaznici prolaze kroz jedinstveno iskustvo saradnje i saznanja. Ovogodišnji ciklus odvija se pod sloganom "Misli budućnost!".

"U okviru svoje strategije društveno odgovornog poslovanja, Nelt je posebno fokusiran na ulaganje u mlade jer razumemo neophodnost obrazovanja, ali i realne uslove u kojima se, kao društvo, nalazimo. Osnove na kojima se temelji ovaj projekat jesu osnaživanje mladih i omogućavanje da kroz interdisciplinarni program iskuse raznovrsne perspektive tehnologije, kulture, umetnosti i biznisa. U tome nam je izuzetno značajna saradnja sa G12 HUB i Novom Iskrom i zato je posebno važno što smo nagradu VIRTUS dobili u kategoriji saradnje. Nelt edukativni program već godinama potvrđuje da je i u Srbiji mladima moguće otvoriti prostor za kreativno i profesionalno samoostvarenje", izjavio je Nebojša Šaponjić, jedan od osnivača Nelta.

Do sada je u ovom programu učestvovalo više od 80 mladih koji su prošli put od selekcije koja se obavlja na samom početku do prvog predstavljanja poslovnoj javnosti kroz završnu izložbu radova koji su nastali tokom programa, a kojom se završava svaki ciklus. Polaznici su ocenili program kao značajnu instancu u svom obrazovanju koja im je pružila mogućnosti da bolje razumeju poslovno i društveno okruženje u zemlji.

Zahvaljujući ovom programu uspostavljene su i međusobna komunikacija i saradnja obrazovnih institucija i kreirana je platforma za realizaciju zajedničkih projekata među samim studentima različitih fakulteta. NEP će u saradnji sa svim partnerima biti nastavljen i narednih 5 godina.

Ko sme da ne da matericu

Izgleda kao da naše populistički orijentisano društvo obožava embrion više nego ostvarenje punog, ljudskog života. Fetišizira se koncept života kao začeća, a ne čini se mnogo da se promeni sistem koji ljudski život svodi na puko samoodržanje

Piše: **Dragana Stojanović**

Izvršna direktorka Asocijacije za seksualno i reproduktivno zdravlje Srbije

Foto: Marko Rupena

Po stavovima crkvenih velikodostojnika i vladinih službenika jednako, u sekularnoj Srbiji dužni smo da obnovimo naš narod ne uzimajući u obzir niti jedno reproduktivno pravo zagarantovano Ustavom. Reproduktivna prava obuhvataju ljudska prava koja su već priznata nacionalnim zakonima i ratifikovanim međunarodnim dokumentima. Ona počivaju na priznavanju osnovnog prava svih parova i pojedinaca da slobodno i odgovorno odlučuju o broju, razmaku i vremenu rađanja svoje dece i da imaju informacije i sredstva za to, kao i prava da dostignu najviši standard seksualnog i reproduktivnog zdravlja.

Reproduktivna prava takođe uključuju pravo da odluke koje se tiču reprodukcije budu donete bez diskriminacije, prisile i nasilja, što nije slučaj u poslednjih nekoliko mračnih nedelja promocije gašenja ženskih ljudskih prava i unapređenja materice u kolektivno dobro stanovništva.

U osnovi dubokog neslaganja sa stavovima crkve i države, sa izuzetkom pojedinaca kao što je Zorana Mihajlović, potpredsednica Vlade Srbije, jesu pitanja koja se odnose na konkurentska prava i dužnosti: na primer, pojedinačna prava naspram kolektivnih prava, određena kolektivna prava naspram drugih kolektivnih prava, i prava naspram dužnosti.

Nije prihvatljivo opravdavati politiku rasta stanovništva davanjem većeg primata zajednici nad pravima pojedinaca ili drugih grupa.

Kada se pokušava promeniti stopa rasta stanovništva, nije dovoljna tvrdnja da je neophodno zaštititi socijalno i ekonomsko blagostanje sadašnjih i budućih generacija.

Sledeći ovaj logički niz, biće nas više u budućnosti a koristićemo ograničenu količinu socijalnih, ekonomskih i ekoloških resursa, čime se ugrožava sposobnost jedne zemlje da zadovolji potrebe svoje sadašnje i buduće populacije.

U praksi, od pojedinaca – uglavnom žena – zahteva se da promene ponašanje. U osnovi ovog pristupa je razlog da pojedinci moraju da ostvaruju svoja reproduktivna prava zbog posledica koje zajednica "trpi". Drugim rečima, žene reproduktivna prava mogu da uživaju samo zajedno sa svojim reproduktivnim dužnostima.

Sva moderna društva odbacuju pretpostavku da je očuvanje budućih kolektivnih prava važnije od aktuelnih kolektivnih ili individualnih prava.

Srpska pravoslavna crkva je društveni činilac sa najjasnijim stavom o reproduktivnim pravima žena – apsolutno ih ne priznaje. Protiv bilo koje vrste kontracepcije i abortusa, Crkva promoviše biološku reprodukciju srpskog naroda i osuđuje sebičnost žena opsednutih karijerom, koje zanemaruju svoju dužnosti majki.

Izgleda kao da naše populistički orijentisano društvo obožava embrion više nego ostvarenje punog, ljudskog života. Fetišizira se koncept života kao začeća, a ne čini se mnogo da se promeni sistem koji ljudski život svodi na puko samoodržanje. Kada mislimo o abortusu u našem embriocentričnom društvu, pitamo se da li istinski imamo izbora.

Reproduktivna prava se ne tiču samo pitanja pobačaja i kontracepcije. Ovde se ne radi samo o pravu žena da *nemaju* decu, već i o pravu da ih *imaju*. Ove politike nisu ekskluzivno desne jer i na levici je po pitanju seksualnih i reproduktivnih politika postojala i postoji konzervativna pozicija.

Društvo ne prestaje da biva opsednuto embrionom i paniči zbog bele kuge pomognuto patrijarhalnim populacionim politikama. Demografski inžinjering je otišao i korak dalje, pa nacija brižno skenira materice srpskih devojaka i žena čije potencijalno kvalitetne živote je spremna da žrtvuje zarad produkcije, dok u isto vreme paniči zbog prevelike produkcije kod Romkinja i Muslimanki. Tu ćemo, sigurna sam, u nekom budućem periodu oberučke usvojiti maltuzijansku politiku depopulacije. Njima slušanje otkucaja srca ne treba.

Kod otkucaja srca, Makedonija je, kao jedna od zemalja u okruženju, uvela restriktivne izmene Zakona o abortusu 2013. godine o kojima ovih dana slušamo. Evropski parlament i Odbor za ljudska prava UN odmah su reagovali zahtevajući da Makedonija ukine restriktivne izmene zakona po kojima svaka trudnica mora da sluša otkucaje srca fetusa, prolazi kroz period "tri dana čekanja", u kojima mora dobro da razmisli da li želi abortus, odnosno da li državu želi da podvrgne toj bruci kao da sama nije sposobna da razmisli pre dolaska ginekologu, stavljajući time njenu reproduktivnu dužnost ispred njenih zakonom zagarantovanih reproduktivnih prava.

Na kraju, ovo redefinisanje uloge majke delom podseća na restriktivne staljinističke mere 30-ih u Rusiji, prvoj zemlji na svetu koja je usvojila zakon o abortusu, doduše 20-ih godina u vreme socijalizma. Pravo žena da odlučuju o svom telu uvek je zavisilo od trenutnih društvenih kurseva i do danas ova tema lomi se preko leđa žena i devojaka i njihovih budućnosti.

Čak i statistike idu u prilog ovoj tezi pokazujući da je 77 odsto protivnika abortusa muškog roda, a više je nego izvesno da 100 odsto njih nikada neće imati abortus! ¶

Nevidljivi milijarder

Najbogatiji Čeh i investitor Petr Kelner (54) nedavno je postao novi vlasnik Telenora u Srbiji, Crnoj Gori, Mađarskoj i Bugarskoj za 2,8 milijardi evra. Njegov investicioni fond PPF grupa, sa sedištem u Holandiji, posluje širom sveta i vredan je skoro 35 milijardi evra. Petr Kelner ne voli da se slika i daje izjave za medije. Koliko je poznato, ne prate ga afere i skandali, što ovog biznismena čini osobenim slučajem među tranzicionim bogatašima, koji su gotovo po pravilu bili upetljani u finansijske malverzacije

Pre više od četvrt veka, nakon pada "gvozdene zavese" u tadašnjoj Češko-Slovačkoj (ČSFR), nekolicina mladih i ambicioznih pojedinaca naumila je da među prvima iskoristi započetu društvenu tranziciju, kako bi iz jednoobraznog miljea socijalističke radničke klase, po kratkom postupku, postali "pravi" kapitalisti. Zahvaljujući tada započetoj tzv. vaučerskoj privatizaciji, koju je osmislio tadašnji ministar finansija, a kasnije premijer i predsednik Češke Vaclav Klaus, u toj zemlji se formirala nova klasa imućnih, koji su otkupljujući akcije državnih preduzeća od najšireg sloja stanovništva vešto iskoristili mogućnost da se obogate. Među njima, u samom vrhu novih čeških selfmejd kapitalista bio je – i ostao – Petr Kelner. On je vlasnik najvećeg investicionog fonda u Češkoj, Prvog privatizacionog fonda (PPF), koji je osnovao još tokom prvog talasa svojinske transformacije u toj zemlji, 1991. godine.

NAJVEĆI U REGIONU

Danas, ovaj investicioni fond sa sedištem u Amsterdamu, u Holandiji, posluje širom sveta, a kompanije u njegovom portfoliju zapošljavaju više od 150.000 ljudi. PPF fond posluje u više od 20 zemalja sveta, uključujući tu Rusiju, SAD, Kinu, Indiju, Vijetnam, Indoneziju, kao i region centralne i istočne Evrope (CIE).

Investicioni fond Petra Kelnera najveći je u regionu, a njegova sredstva plasiraju se u različite sektore uključujući bankarstvo, finansijske usluge, telekomunikacije, nekretnine, rudarstvo, ali i oblast napredne biotehnologije.

Vrednost imovine kojom upravlja ovaj međunarodni holding prevazilazi 35 milijardi evra. Na Forbsovoj listi najbogatijih ljudi na svetu, Petr Kelner nalazi se na 88. mestu, a procenjuje se da je vrednost njegove lične imovine 15,7 milijardi dolara.

Najnovija akvizicija njegove PPF grupe i preuzimanje poslovanja norveškog operatora Telenora u Mađarskoj, Bugarskoj, Crnoj Gori i Srbiji, kao i provajdera tehničkih usluga Telenor Common Operation (TnCo) ukupne vrednosti od 2,8 milijardi evra, pokazuje da češki investitor ozbiljno računa na ovaj region videvši u njemu priliku da dodatno razvije svoj međunarodni biznis. "Ovom kupovinom PPF grupa proširuje svoj telekomunikacioni portfolio na još četiri zemlje i bliži se dugoročnom cilju da postane evropski operator srednje veličine, kao i da iskoristi svoje iskustvo za jačanje tržišne pozicije", kratko je izjavio Ladislav Bartonjiček, predstavnik PPF grupe odgovoran za sektor telekomunikacija.

Zanimljivo je da je norveški operator iz najavljene prodaje svog poslovanja PPF-u izostavio Telenor banku. Ovoj finansijskoj instituciji početkom februara ove godine Narodna banka Srbije nije dala saglasnost za strateško partnerstvo sa bugarskim investicionim fondom River stiks kapital, jer taj fond, prema NBS-u, nije ispunio potrebne "uslove utvrđene propisima Republike Srbije". Mediji su spekulisali da se iza bugarskog fonda kriju interesi daleko uticajnije finansijske grupe, američkog fonda KKR, koji je u Srbiji već vlasnik kablovskog operatora SBB, televizije N1 i Grand produkcije, između ostalog, a u kojem ključnu poziciju zauzima bivši direktor CIA i penzionisani general Dejvid Petreus. Bugarski fond je, međutim, demantovao ove glasine.

Imajući u vidu da se poslovna politika investicionih fondova – nakon što obave akviziciju, odnosno kupe određeno preduzeće bilo zbog toga što se ono nalazi u problemima ili ne uspeva dovoljno uspešno da iskoristi potencijal tržišta – svodi na restrukturiranje, oporavak i preprodaju preduzeća uz očekivani profit, moguće je da će češki PPF u skorijoj budućnosti potražiti novog kupca za svoje telekom operacije u regionu. Nije teško zamisliti da to bude baš i američki KKR ako pokaže interesovanje i obezbedi adekvatnu finansijsku konstrukciju.

OPERACIJA "TELENOR"

Uostalom, i Telenorovo poslovanje u zemljama CIE, češki investicioni fond kupio je od bankarskog kredita u visini od 3,025 milijardi evra, uz svesrdnu podršku banaka Société Générale and BNP Paribas, koje su, kako je navedeno u saopštenju grupacije, u ovom poslu bile "finansijski savetnici PPF-u". Toliki iznos zajma za ovu operaciju omogućilo je udruženo učešće čak šest evropskih banaka i predstavlja najveću finansijsku konstrukciju od 2011. godine u regionu centralne i istočne Evrope.

Nakon što se Kelnerov PPF etablirao kao vodeći igrač u CIE regionu, sada se češki milijarder orijentiše ka velikim tržištima Rusije, Kine i Sjedinjenih Država. U svojoj poslovnoj ekspanziji, vešto koristi kontakte sa domaćim i stranim političarima. Prema pisanju čeških medija, predsednik Miloš Zeman konsultuje se sa Kelnerom o ekonomskim temama pre putovanja u Kinu, Rusiju i SAD. Mediji navode i da se Zeman pre nekoliko godina vratio iz službene posete Pekingu avionom koji je iznajmio PPF, a Petr Kelner bio je navodno i na sastanku češkog šefa države sa kineskim predsednikom Si Đinpingom.

Takođe, poznato je da je češki biznismen u dobrim odnosima sa bivšim premijerom i predsednikom Vaclavom Klausom, kome je finansijski izdašno pomo-

ODLAZAK NORVEŽANA: PPF grupa u regionu
Foto: Vladimir Milovanović

gao pri osnivanju *think-tank* instituta koji nosi njegovo (Klausovo) ime. Imajući u vidu da Petr Kelner gotovo nikada ne istupa u javnosti, ne daje intervjue i ne slika se po medijima, tabloidi u Češkoj idu čak toliko daleko u teorijama zavere da tvrde kako on zapravo "ne postoji", i kako je na retkim fotografijama češkog biznismena dobro plaćeni glumac, a da se iza "figure" Petra Kelnera krije niko drugi do – Vaclav Klaus.

Iako su njegovi poslovni uspesi očigledni, milijarder se ipak susreće sa kritikama. Pre izvesnog vremena u aferi "Panama papers", kada su procurele hiljade poverljivih dokumenata o ofšor firmama, isplivali su podaci da su Petr Kelner i njegova grupa PPF osnovali nekoliko kompanija u poreskim rajevima, kojima je novac prebacivan i pozajmljivan iz Češke. PPF je pak odgovorio da su sva preduzeća unutar njihove grupacije uvek razvijala i razvijaju poslovne aktivnosti prema važećim zakonima zemalja u kojima posluju.

U jednom od retkih razgovora koji je 2012. dao za češki list "Mlada Fronta Dnes", Kelner je izjavio da je "korupcija u Češkoj gora nego u Rusiji". Na pitanje novinara da li je i on stoga morao da potplaćuje druge, odgovorio je: "Petr Kelner ne mora da plaća mito. Ali, naravno, ne živim u vakuumu."

Nedavno je drugi najbogatiji Čeh, tajkun i premijer Andrej Babiš, optužio ovaj investicioni fond da je putem tamošnjeg mobilnog operatora O2, koji je u Kelnerovom vlasništvu, organizovao SMS kampanju protiv njega u nameri da ga diskredituje i utiče na rezultate parlamentarnih izbora koji su bili održani koji dan kasnije. U generisanoj SMS poruci izabranim korisnicima bio je dodat link na članak o novoj publikaciji u kojoj se opisuje pozadina biznisa Andreja Babiša, kao i njegov uticaj na visoku politiku u Češkoj.

POKROVITELJ MLADIH TALENATA

Češki biznismen Petr Kelner rođen je 1964. godine u malom mestu Česka Lipa, a srednju ekonomsku školu završio je u gradu Liberec. Drugari iz škole pamte ga kao običnog momka, koji se ničim nije posebno isticao. Diplomirao je 1986. godine na Ekonomskom fakultetu u Pragu, a zatim se pridružio spoljnotrgovinskom preduzeću koje se bavilo prodajom fotokopir aparata i kancelarijskim materijalom. Otac je četvoro dece, a sa suprugom Renatom vodi i humanitarnu organizaciju Fondacija porodice Kelner, koja stipendira talentovane studente koji nisu u prilici da sami finansiraju svoje studije. "Kao grupa, fokusiramo se prvenstveno na dve oblasti: podršku umetnosti i obrazovanju – dva polja koja se trude da uzdignu ljudski duh", kaže se na zvaničnom sajtu fonda. Međutim, češki premijer i milijarder Andrej Babiš jednom prilikom je rekao da je Petr Kelner osnovao fondaciju i školu samo zato da bi obrazovao buduće zaposlene u svojoj kompaniji PPF.

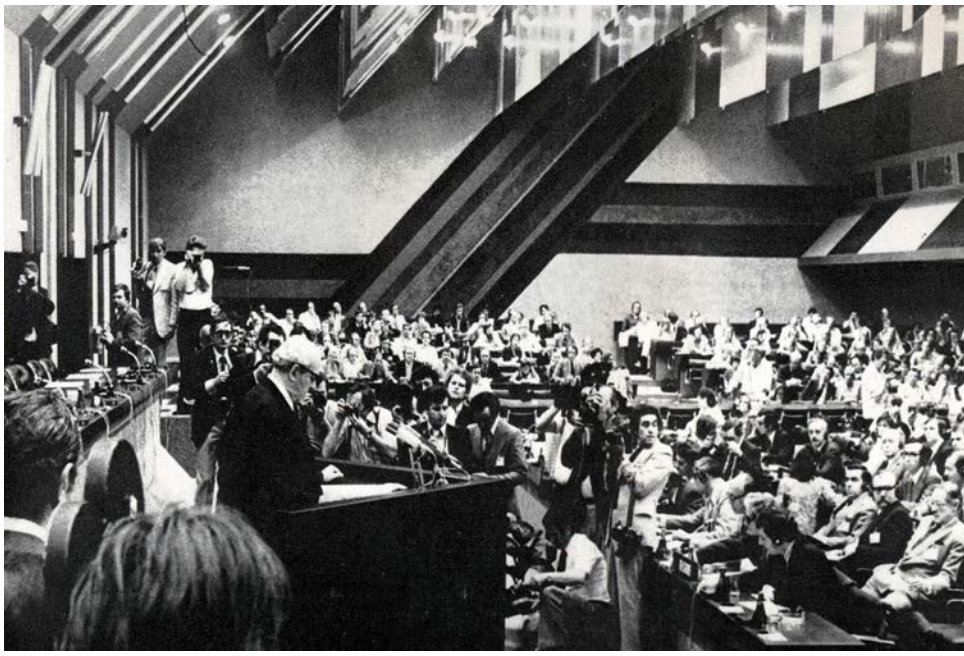
Ove godine, gotovo uporedo sa preuzimanjem poslovanja norveškog Telenora u regionu, Kelnerov investicioni fond kupio je najveću bugarsku medijsku kompaniju Nova Broadcasting Group, koja se sastoji od sedam TV stanica i devetnaest firmi koje pružaju onlajn medijske usluge. ¶

UROŠ MITROVIĆ

Kako je partija skra

Jedna od najprepoznatljivijih građevina u Beogradu propada. Delta holding se pojavio na tenderu za Sava centar kao jedini ponuđač i to sa duplo većom ponudom od one koju su gradske vlasti tražile. Pitanje je, međutim, da li će SNS interes grada da pretpostavi održavanju projekcije Miroslava Miškovića kao državnog neprijatelja broj jedan. A Sava centar je počeo tako velelepno

Piše: **Ivan Ivanji**

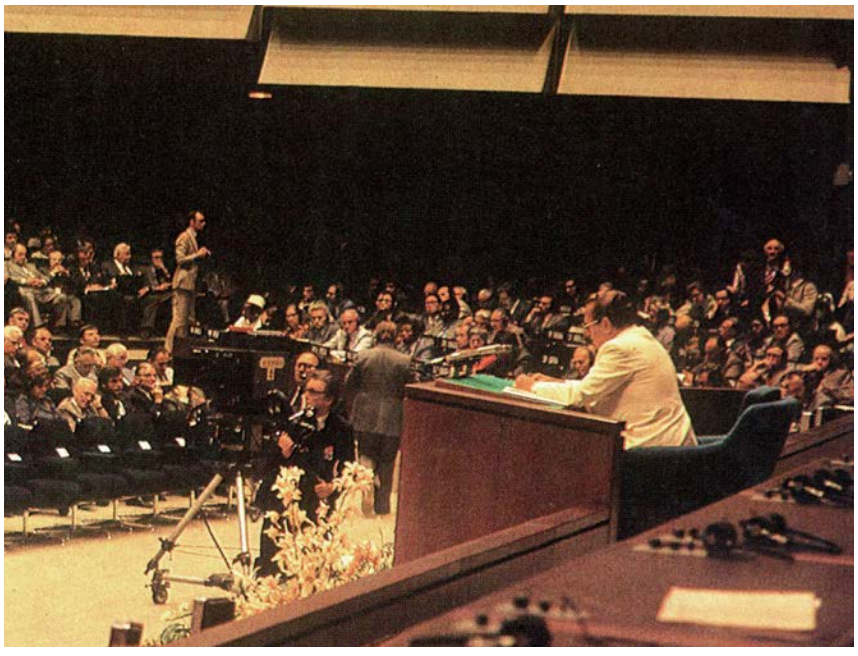
Ne znam da li je za današnje studente arhitekture pojam "Veliki Nojfert" jednako važan kao početkom pedesetih godina prošlog veka. To je bilo sveto pismo u kome se nalazio odgovor na svako pitanje iz struke. Bez te knjige nije se moglo pristupiti projektovanju. Ja tada ne samo da sam želeo da postanem arhitekta, nego sam sebe već zamišljao kao profesora na arhitektonskom fakultetu koji predaje nacrtnu geometriju kao filozofiju prostora. Posedovao sam originalnu, nemačku verziju, koja je u Jugoslaviji bila retkost, ali posle je pod naslovom *Arhitektonsko projektovanje* taj udžbenik štampan i kod nas.

Ernst Nojfert *(Ernst Neufert, 1900-1986)* počeo je sa sedamnaest godina da radi u struci kao zidar. Mislim da je delom i zbog toga tako savršeno uspeo da do detalja opiše posao arhitekte, a ne samo teoretski rad projektanta za tablom za crtanje sa lenjirima i šestarom. Nojfert je opisao svaki korak na gradilištu, o čemu sve treba da se razmišlja pri projektovanju, kojih pravila, razmera, ideja arhitekta treba da se pridržava. Radio je u instituciji Bauhaus, bio asistent njegovog osnivača, velikog arhitekte Valtera Gropijusa, ali se proslavio sa udžbenikom *Arhitektonsko projektovanje (Bauentwurfslehre)*, koji su uglavnom nazivali "Veliki Nojfert". On tu detaljno piše o normama i propisima za sve moguće zgrade, na primer, kako se projektuju bolnice, stambene zgrade, fabrike, vatrogasne kasarne, crkve,

tila pozornicu

JEDNO OD OBELEŽJA BEOGRADA I ŽIVOTA U NJEMU: Sava centar s početka osamdesetih godina XX veka; Miloš Minić otvara sastanak KEBS-a; J. B. Tito govori na XI kongresu SKJ

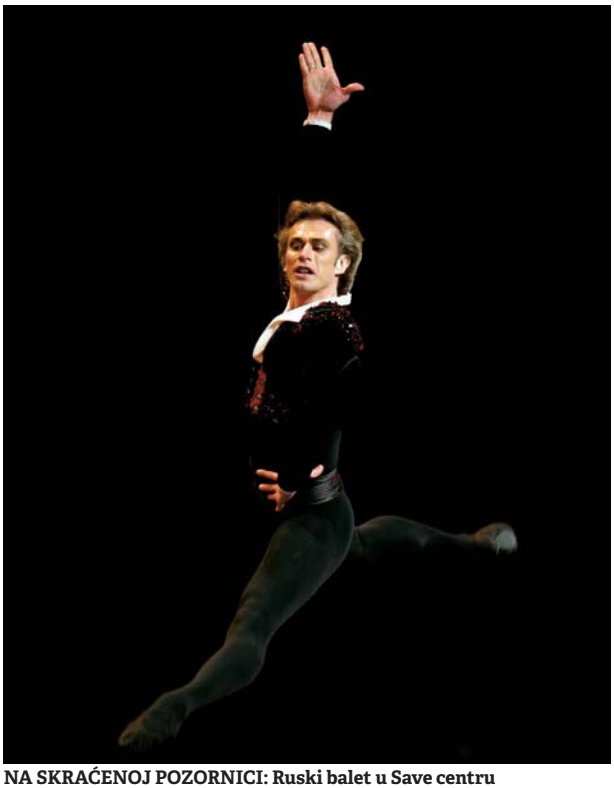
koncertne dvorane, pozorišta sa salom predviđenom za određen broj gledalaca, koliko treba da ima kvadratnih metara gledalište, koliki prostor je neophodan za holove, kakvi treba da budu toaleti za publiku, izlazi za slučaj požara, razmere pozornice i tehničkih prostorija, garderobe, sale za probe, kancelarije... On je sve to opisivao do takvih detalja da su ga ismevali, jer je, pored ostalog, zapisao i koliko visoka treba da bude štenara za belgijskog vučjaka kad podigne uši. On je tu knjigu, čije je prvo izdanje štampano 1936. godine, skromno nazvao priručnikom. Već se bio preselio u Ameriku, bio je iznenađen što je brzo postala nezaobilazan udžbenik, pa se zbog toga vratio u Nemačku. Njegovo delo je prevedeno na osamnaest jezika i do danas prodato u više od 800.000 primeraka.

KAKO SU UKRALI POZORNICU

Ja sam od sna da postanem arhitekta odavno odustao kad sam početkom šezdesetih godina dobio stan na četvrtom spratu novogradnje u ulici Dražе Pavlovića. Ispod mene je na trećem spratu u garsonjeri stanovao student arhitekture, Subotičanin rodom, mlađi od mene pet godina. Pozajmio je tu knjigu od mene, i nikad je nije vratio. Njegov prvi samostalan projekat bio je restoran "Ušće" na obali Save. Tačno se pridržavao Nojfertovih uputstava za tu vrstu objekta. Krenuo je putem slave, postao jedan od velikih arhitekata priznatih u celom svetu, već decenijama živi u Americi gde ima svoj biro. Ne znam da li još koristi Nojferta, da li je zadržao onaj moj primerak na nemačkom jeziku. Zove se Stojan Maksimović, a jednim od njegovih remek dela smatra se Sava centar u Beogradu.

Pitao sam ga jednom u šali: "Zašto si mi ukrao Nojferta ako nisi naučio kakav treba da bude odnos dubine i širine jedne pozornice?" Pozornica velike sale je, naime, isuviše plitka, što uvek predstavlja problem za scenografiju velikih predstava. "Sve znam", pravdao se uz smeh, "ali meni su u poslednjem trenutku ukrali petnaest metara!"

Objasnio je da je po najvišem naređenju zbog partijskih i drugih kongresa u toku izgradnje morao da promeni projekat i da poveća foaje, a nije imao odakle da uzme prostor, osim na račun pozornice. Zbog toga je morao da odustane od ugradnje rotacione pozornice koja je potrebna za brzo menjanje kulisa. Želeo je da zadrži i jedan prirodan potočić koji bi žuborio kroz stražnji deo zdanja sa kancelarijama i manjim sala- »

NA SKRAĆENOJ POZORNICI: Ruski balet u Save centru

Arhitekta Stojan Maksimović mi je objasnio da je po najvišem naređenju zbog partijskih i drugih kongresa u toku izgradnje morao da promeni projekat Sava centra i da poveća foaje, a nije imao odakle da uzme prostor, osim na račun pozornice. Zbog toga je morao da odustane od ugradnje rotacione pozornice koja je potrebna za brzo menjanje kulisa

ma, ali su naredili da umesto njega napravi poslovni prostor.

Tako investitori upropašćuju ideje, ali to nije slučaj samo kod nas.

KONGESNI CENTAR UMESTO NOVE OPERE

Problem na koji često nailazim je da su pretraživači na našem jeziku siromašni. Pripremajući se da napišem ovaj tekst nisam uspeo da nađem imena prvih direktora Sava centra, kao ni konkurs za projekat opere u Beogradu, koja je trebalo da stoji na mestu gde je danas Sava centar. Nisam pronašao podatke o birou za izgradnju te opere koji je postojao u Narodnom pozorištu tačno iznad moje kancelarije. Moram da se oslanjam na pamćenje, zbog toga mogu i da pogrešim, pa unapred molim za izvinjenje. U nekim arhivama se, naravno, kriju svi ti podaci, ali bilo bi potrebno isuviše vremena i napora da se svemu tome uđe u trag.

Za operu je bio raspisan međunarodni konkurs i jedan projekat je zaista dobio prvu nagradu. Sve sam pratio pažljivo jer sam od 1968. do 1974. bio pomoćnik upravnika beogradskog Narodnog pozorišta, u čijem sastavu je bila – i još je i danas – opera. Biro za izgradnju opere trebalo je da pripremi izgradnju opere prema nagrađenom radu u dogovoru sa nagrađenim projektantom. Mene je arhitektura i dalje interesovala, zanima me i danas, još uvek za sebe crtam projekte stanova, vila, pa i celih ostrva.

Uzor nam je tada bila opera u Sidneju. Idejnu skicu za nju je danski arhitekta Jern Ucon *(Jörn Utzon)* napravio 1957. godine. Ideja za tu jedinstvenu građevinu sinula mu je kada je ljuštio pomorandžu, na brzinu je grubo skicirao krov u vidu ogromnih školjki naslaganih jedne preko druge. Danas je to jedna od najprepoznatljivijih građevina na svetu, ali kad je na osnovu Uconovog projekta trebalo početi sa gradnjom, izvođači su rekli da je to nemoguće, statički nerešivo. Trebalo je izmisliti nove sisteme za izlivanje betona, nove dizalice, nove oplate, usred posla Ucon se posvađao sa svima i napustio Sidnej uveren da se uvalio u nešto nemoguće. Gradnja je trajala tri puta duže, cena je na kraju bila četrnaest puta veća od planirane. Ucon je prokomentarisao: "Katedrala u Šartru građena je sto godina, a za cenu niko nije pitao."

Kad je opera u Sidneju najzad 1973. trebalo da se otvori, pokazalo se da je svima promaklo da ne postoji nikakav parking za posetioce. Ja sam se setio doživljaja kada mi je kao učeniku srednje tehničke škole, jedan stari zidar mađarskog porekla na svom nemogućem dijalektu objasnio: "Ono zidar koje pogleda plan, ne može da zatvori očima i da prođe kroz gotovo zgrado, ono ne dobar zidar." Velike arhitekte tako ne razmišljaju, oni često prvo zamisle genijalnu fasadu, a tek posle se bave takvim sitnicama kao što je život u gotovoj zgradi, u "gotovo zgrado", što reče moj zidar iz Banata, ili gde ljudi da se parkiraju. U Sidneju je problem na brzinu privremeno rešen tako što se stari nosač aviona dovezao u neposrednu blizinu i na njemu se sredio parking.

Ja sam nagrađeni projekat nove beogradske opere odmah kritikovao rekavši da ne znam kako treba da se peru ogromne, nakrivljene, staklene površine, koje je trebalo da prekriju građevinu da bi se na zalazećem suncu zasijala kao ogroman brilijant. Do tog problema nije došlo jer je neko na najvišem političkom nivou odlučio da opera nema prioritet, te da na tom odličnom lokalitetu treba da se izgradi kongresni centar.

TITO OTVARA SAVA CENTAR

Izgradnja Sava centra kao multifunkcionalnog, kongresnog, kulturnog i poslovnog objekta, prema projektu Stojana Maksimovića započela je 1976. godi-

ne. Čim su započeti radovi, vlasti su počele da požuruju poslove, tako da je veliku salu Tito otvorio već 15. maja 1977. godine, a XI Kongres Saveza komunista Jugoslavije, poslednji na kome je Tito učestvovao, održan je od 20. do 23. juna 1978. Napominjem da radovi još nisu bili završeni, oni će potrajati još više od godinu dana. Čovek se danas zamisli nad brzinom kojom su se u "brozomornoj eri" završavali veliki građevinski poduhvati. Sećam se i auto-puta Zagreb–Ljubljana u dužini od 140 kilometara koji je 1968. izgrađen za 9 meseci, pa to upoređujem sa današnjim rokovima, sa otvaranjem deonica kilometar po kilometar neuporedivo sporije uprkos mnogo savremenijim građevinskim mašinama.

Kad je izgradnja završena, Sava centar je bio jedinstven objekat u ovom delu Evrope kako po svojim svestranim mogućnostima, tako i po modernoj arhitekturi. U to vreme ja sam bio savetnik jugoslovenske ambasade u Bonu, znao sam da mi taj posao ističe na jesen 1978. godine, razmišljao sam šta ću da radim posle, a jedna od mojih ideja bila je upravo da se nađem na čelu Sava centra, pa sam zbog toga sve u vezi s njim pratio sa posebnim interesovanjem. Mislio sam da bi neko ko ima iskustva sa pozorištima, ali i sa diplomatijom, mogao da bude direktor. Ubrzo sam, međutim, saznao ko će biti direktor, pa sam odustao od te ideje, a da o njoj nikada nikom ništa nisam ni rekao.

AKUSTIKA I DRUGI PROBLEMI

Kadgod se pomene Sava centar, većina nas pomisli na njegovu veliku, svečanu salu. O pozornici sam već govorio, ali drugi njen problem je akustika, ona nije dobro rešena, a čini mi se da ju je nemoguće rešiti na prirodan način. Bio sam u sali opere Metropoliten u Njujorku i u velikoj sali Kremlja. Velika sala Sava centra ima 3.672 sedišta, Metropoliten opera slično 3.800 sedišta, ali kongresna sala u Kremlju, u kojoj se održavaju i operske i baletske predstave, može da primi 6.000 posetilaca. Elektronska pomoć za akustiku je u svim tim salama neophodna, u Moskvi su mi dozvolili da se za vreme jedne generalne probe orkestra šetam duž prizemlja sale. Zvuk je svuda bio savršen i ujednačen, to se u struci naziva "homogenim zvučnim poljem", a na programima je odmah ispod imena dirigenta stajalo i ime tonskog inženjera za određenu predstavu. Ton je u Moskvi i Njujorku potpuno prirodan, u Sava centru, nažalost, do sada ne deluje tako, nego se čuje da dolazi iz zvučnika. Kad neko bude preuzeo celi kompleks, mogao bi da se obrati za pomoć Moskvi, kao što je iz Rusije stigla i za živopisanje Hrama Svetog Save na Vračaru. Problem treba prvo da se konstatuje, ali on svakako može da se reši. O akustici ima dosta reči i u "Velikom Nojfertu", ima i slika, na primer, kako izgovorena reč čoveka koji stoji na balkonu stiže do drugog koji stoji ispod njega, ali pretpostavljam da je to danas ipak prevaziđeno, danas odgovore na sva pitanja daje računar na osnovu svojih programa, a ne štampani udžbenik.

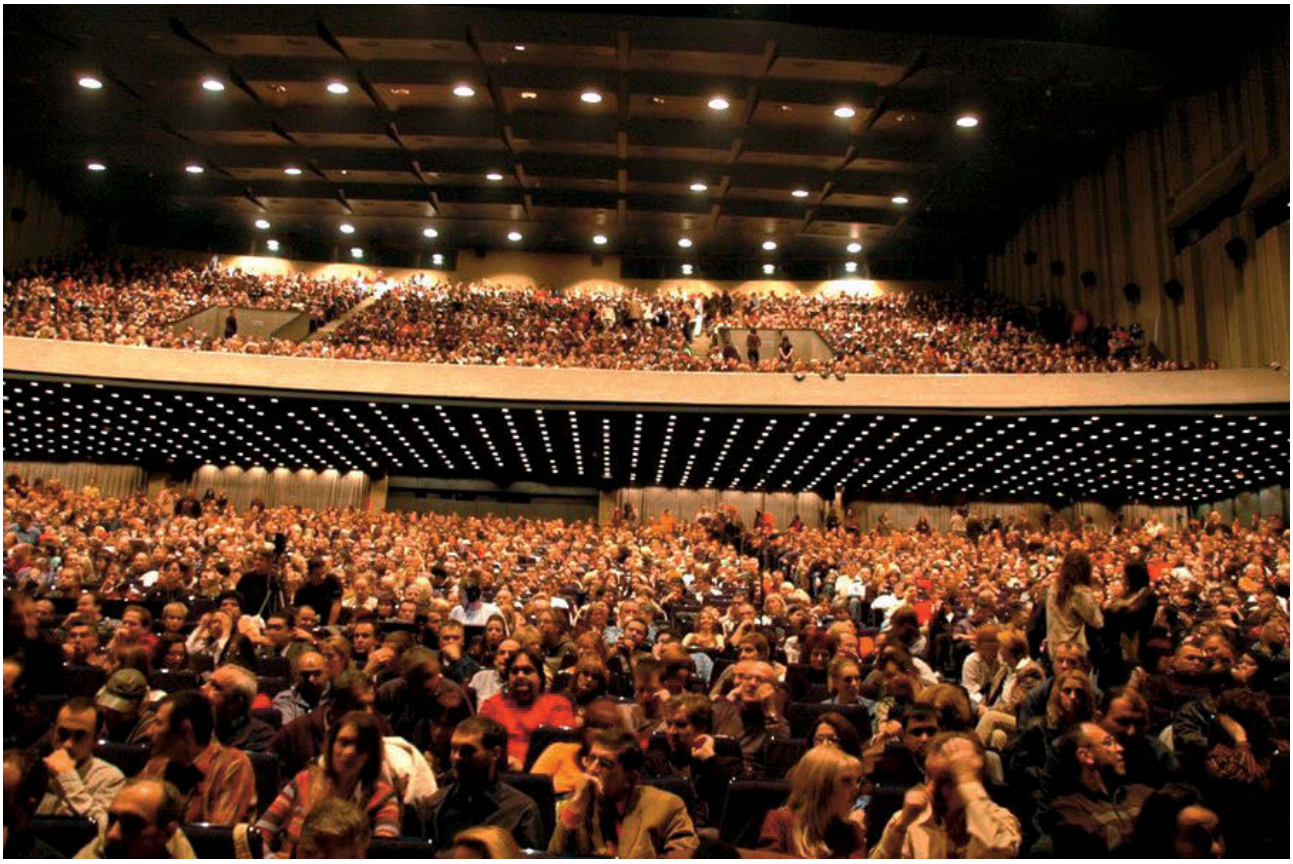
Velika sala i foaje nalaze se u takozvanoj zgradi B okrenutoj prema Savi. U foajeu – za čiji uvećani prostor su Maksimoviću "ukrali" 15 metara pozornice – može da se organizuje prijem za oko 4.000 posetilaca, a uz njega postoji i dovoljan broj salona za posebne goste. U zgradi A, koja je okrenuta na suprotnu stranu, postoji još 13 konferencijskih sala sa 80 do 1.000 mesta. Poznajemo ih sa televizije jer se u njima održavaju gotovo svi važniji skupovi političkih partija i mnogih organizacija. Za njih tu postoji dovoljan broj kancelarija za kratkoročno ili duže iznajmljivanje, mogućnosti telekomunikacije, izložbeni prostor, prostorije za medije, mogućnost prevođenja na 8 jezika, a naravno i sve što uz to ide – grejanje, ventilacija, radionice i prostor za manje komercijalne izložbe i luksuzne radnje.

U nekada mirnim vremenima, kada sam imao i nešto veće prihode nego što je bilo potrebno za goli život, prosto smo dolazili u Sava centar da se prošetamo i pogledamo šta se nudi od ekskluzivnije robe, pa bismo seli u jedan od brojnih kafea ili restorana. Bilo je to kao kad se danas ide u "šoping molove". Sve to treba održavati, izdavanje što više prostorija na što duže vreme ogroman je zadatak, ako se ne koriste kapaciteti ne mogu da se pokriju ni realni troškovi opstanka, a kamoli da se sve instalacije modernizuju. Sava centar je malo po malo padao u sve veće dugove.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ OTVARA ARENU

Nije kriv samo menadžment Sava centra, iako je on sve više dolazio u nestručne ruke postavljane po partijskim linijama već prema tome ko je dolazio na vlast, a pojavila se i konkurencija. Za velike i najveće skupove sagrađena je Arena, koja se sada zove "Štark arena" »

SVAKO JE BIO BAR JEDNOM: Publika u Sava centru

po firmi za izradu konditorskih proizvoda. Valja se podsetiti, Arena je za Slobodana Miloševića bila nešto slično kao Sava centar za Titovo vreme. Koliko se sećam, prvi veliki skup bio je predizborni Miloševićev miting 20. oktobra 2000. godine u vreme kada se već nazirao njegov pad. Međutim, za razliku od Sava centra Arena se razvijala; u njoj se danas održavaju ne samo koncerti, nego gotovo sve sportske, muzičke ili političke manifestacije. Arena može da se prilagodi svim zamislivim potrebama, ima 18.386 mesta za sedenje uz 68 luksuznih loža.

U Beogradu je izgrađen i čitav niz hotela najviših kategorija koji imaju i konferencijske sale i nude sve što je potrebno za održavanje skupova bogate klijentele.

RUŠITI ILI INVESTIRATI

Sve je to odlično za Beograd i za Srbiju, ali je ubitačno za Sava centar. Iako mu je grad krajem 2017. godine otpisao većinu dugova, ta institucija je prema pisanju "Blica", krajem januara dugovala 558,8 miliona dinara. Neki eksperti smatraju da je ovakav koncept kongresnih centara zastareo. U bogatim zemljama, na primer u SAD ili Nemačkoj, nemilosrdno bi srušili takav kompleks i na tako dobroj lokaciji sagradili nešto novo, nešto što će se isplatiti. Ja mislim da bi takva odluka bila užasna jer je arhitektura centra odlična, vredi da se zaštiti, a srećom – možda iz drugih razloga – tako misle i vlasti u Beogradu. One traže poslovnog partnera. Bio je raspisan tender za preuzimanje 49 odsto Sava centra, javila su se samo dva ponuđača, Delta holding i konzorcijum Aerodrom "Nikola Tesla", Energoprojekt i Beogradski sajam. Taj pokušaj je propao. Ponovo je ponuđeno osnivanje zajedničkog društva u kome bi grad Beograd imao 51 odsto i za to dao zgradu, opremu u sadašnjem stanju i zemljište, a druga strana najmanje 12,5 miliona evra i plan za menadžment, a preuzeo bi upravljanje i rizik. Rok za ponudu bio je 31. januar ove godine. Oko dve stotine zaposlenih, ali i zainteresovani Beograđani napeto su očekivali da li će se iko prijaviti da zagrize tu jabuku, koja deluje kao da je dosta kisela, mada u njoj možda ima još dosta soka. Prijavio se jedan jedini ponuđač, i to ponovo Delta holding, koji je rekao da je 12,5 milion evra malo, da nudi duplo, naime 25 miliona evra i izgradnju novog hotela koji će biti povezan sa centrom, a ta firma ima i drugi veliki hotel u neposrednoj blizini.

Ponuda izgleda fantastično. Neko ne nudi manje od onog što se minimalno traži, ne želi da se cenjka, naprotiv, obećava dvostruko više, preuzima sav rizik za deset godina, a poznato je na osnovu iskustva da ima "zlatne ruke", sve čega se do sada dohvatio, imalo je uspeha kako u Srbiji, tako i u brojnim drugim zemljama.

Čini se da je idealno rešenje, ali ta ponuda ima jednu manu koja za spas Sava centra može da bude tragična – predsednik Delta holdinga je Miroslav Mišković, projektovani državni neprijatelj broj jedan.

Srbija ne odbija sa gnušanjem porez koji Delta holding, za razliku od mnogih drugih velikih organizacija, redovno uplaćuje u državnu kasu. Da li će grad Beograd sa gnušanjem odbiti jednu očigledno veoma povoljnu ponudu samo zbog toga što ima i takvih koji ne vole Miroslava Miškovića? ¶

TEOFIL PANČIĆ

"Pilule protiv zaborava",

280 strana, format B5, latinica,

30 fotografija

Pisao sam ove nekrologe, u novinarskoj brzini, a opet s neizbežnom ambicijom da nekako potraju, da prežive i nadžive povod, kontra samoj naravi novina. A zašto? Možda iz taštine, ali nadam se ipak zato što se o onima koji napuštaju naš jedini zajednički svet, a u njemu su nešto (meni, nama) značili, mora da sudi i strože i blaže nego dnevnim i tekućim povodima, ali svakako temeljitije.

Iz predgovora autora

VREME

OBRATI PAŽNJU!

DRAGAN TODOROVIĆ

"U tri lepe"

216 strana, format A5, mek povez, ćirilica

Autobusi su i dalje pristizali, iz Šapca, još njih sa Uba, pristigli narod se raspoređivao, bilo i onih koji stigli sopstvenim prevozom, jedan auto se parkira naspram bine, ono energično žensko povika, Sklanjaj, to je samo za "Pink". Autobusi su još dolazili, u sklanjanje autobusa se uključi i Šef protokola Vlade, skloniše sve autobuse iz vidokruga. [...]

Preko mikrofona dadoše komandu, Svako po dva metra nazad, na levu i desnu stranu se raširite, oslobodite traku koja treba da se preseče, nemojte se nabijati... Samo što prošlo osam sati, sve beše postavljeno, začu se žamor, od usta do usta prođe uputstvo, Svi smo mi meštani, nekolicina otvori fascikle i upisa dnevnu zapovest, Svi smo mi meštani.

Intervju: profesor Boško Milin, selektor Sterijinog pozorja

Neki novi pisci i nova

“Da li sam mogao da pozovem druge predstave? Da, mogao sam, da su bile bolje od ovih koje sam pozvao. Moram da kažem da postoje predstave koje imaju fantastičnu scenografiju i odlične kostime, ali podsetiću: Pozorje je, ipak, festival dramskog teksta”

Među devet predstava ovogodišnjeg Sterijinog pozorja preovlađuju neka nova imena autora i pozorišta van prestonice, zbog čega su selekciju Boška Milina jedni proglasili hrabrom i dokazom da je promena koncepta ovog festivala bila dobar potez, a drugi čudnom i potvrdom da je prethodna varijanta bila bolja. Kao što se zna, Pozorje više nije festival nacionalne drame i pozorišta što je bio prethodnih petnaestak godina, već će se, isto kao i prvih pedesetak godina, na njemu opet takmičiti predstave nastale po tekstovima domaćih autora, što je i bio razlog njegovog osnivanja pre 63 godine.

Da odbrane ovu promenu, profesor Boško Milin izabrao je sledeće predstave: *Carstvo nebesko* (režija Jernej Lorenci, Narodno pozorište i Bitef teatar Beograd), *Ožalošćena porodica* Branislava Nušića (režija Milan Nešković, Teatar “Fjodor Volkov” iz Jaroslava, Rusija), *Jami distrikt* Milene Bogavac (režija Kokan Mladenović, Bitef teatar, Centar za kulturu Tivat, Festival MASZK iz Segedina i Think Tank studio iz Novog Sada), *Švajcarska* Petra Mihajlovića (režija Milan Nešković, Narodno pozorište Republike Srpske, Banjaluka), *Kepler 452-B* Tijane Grumić (režija Jug Đorđević, Pozorište “Bora Stanković”, Vranje), *I ostali* Maše Radić, Mine Ćirić, Nede Gojković i Galine Maksimović (režija Stevan Bodroža, Ustanova kulture “Vuk Stefanović Karadžić”, Beograd), *Hajka na vuka* Ognjena Obradovića (režija Nataša Radulović, Šabačko pozorište), *Svedobro* Stevana Vraneša (režija Nemanja Ranković, Narodno pozorište iz Užica) i *Utopljena duša* Aleksandra Jugovića (režija Slobodan Skerlić, Beogradsko dramsko pozorište).

“VREME”: Jedan od razloga što se Pozorje opet bavi samo nacionalnom dramom jeste podstrek našem dramskom stvaralaštvu. S obzirom da poznajete pozorišnu produkciju između prošlog i ovogodišnjeg festivala, da li je ta namera ostvarena?

BOŠKO MILIN: Pitanje je koliko njih je tu nameru shvatilo. Pozorišta u unutrašnjosti pokazala su veliku hrabrost zato što su rešila da ne igraju na sigurno, da ne postavljaju dramske tekstove naše klasike koje će publika sigurno prihvatiti, Steriju i Nušića. Usudili su se da publici ponude nove, u ovom slučaju mlade dramske pisce, i imali su reditelje sa sluhom za takve tekstove. Šteta što se većina naših pozorišta nije usudila na takav korak. Ali, mislim da će sledeće godine biti više domaćih tekstova nego sad, što će možda biti podsticaj pozorištima da obrate pažnju i na njih.

Zašto ste se odlučili za autore čije karijere tek počinju? Da li su njihovi tekstovi i režije zaista bolji od njihovih već renomiranih kolega? Mnogi ovakvu vašu odluku smatraju hrabrom.

Odlučio sam da pozovem ne debitante, to su autori koji već imaju po neku izvedenu profesionalnu predstavu, ali još nisu učestvovali na Pozorju. Priznaćete, i Sterija i Nušić i svaki drugi pisac nekad su imali svoj debi, zašto ne bi i ovi mladi ljudi čije drame zaslužuju da dođu na Pozorje. Naglasio bih da su to ljudi koji su se opredelili da u ovoj zemlji svoj život zasnuju na pisanju pozorišnih komada, a znamo kakva je finansijska situacija naše pozorišne scene. Prema tome, ja toj deci moram da skinem kapu. Oni su hrabri, a ne ja. Zatim, iskusnih autora ove godine gotovo da nismo imali na našim scenama. Bila su dva izvođenja po tekstovima Duška Kovačevića, u Banjaluci i u beogradskom “Ateljeu 212”, i jedna predstava po tekstu Ljubomira Simovića u Somboru. To su predstave s pravom cenjenih umetnika, ali kad se sravni šta je moglo da se postigne a nije, pokazalo se da su upravo sterijanski debitanti imali više živosti i energije.

Na jednom blogu pojavila se primedba da sve autore ovogodišnjeg Pozorja vi lično poznajete. Čak je predložen slogan “Moji studenti”.

Tačno je, poznajem ih. Oni su diplomirani dramaturzi i reditelji, ja sam redovni profesor Fakulteta dramskih umetno-

pozorišta

Fotografije: Marija Janković

sti u Beogradu, i svako od njih je slušao moja predavanja ili, dok sam bio asistent, prisustvovao vežbama. Ali to nisu samo moji studenti već i Stevini (Koprivica), Biljanini (Srbljanović), Milenini (Marković), Medeničini, Prokićevi... U pozadini te i ostalih primedbi je pitanje da li sam mogao da pozovem druge predstave? Da, mogao sam, da su bile bolje od ovih koje sam pozvao. Moram da kažem da postoje predstave koje imaju fantastičnu scenografiju i odlične kostime, ali podsetiću: Pozorje je, ipak, festival dramskog teksta. Zatim, ima predstava koje su nastale po delima pomenutih Sterije i Nušića i drugih velikih pisaca, ali nisu imale scensku ubedljivost i živost kao što imaju ovih devet.

Među naslovima koji nisu na vašoj listi najčešće se pominju *Moja ti* Olge Dimitrijević, *Zrenjanin* Igora Štiksa Zrenjaninskog pozorišta u režiji Borisa Liješevića, i *Grobnica za Borisa Davidoviča* Novosadskog pozorišta u režiji Aleksandra Popovskog.

Igor Štiks nije naš autor, samo piše na zajedničkim jezicima ovog područja. *Grobnica* je veličanstvena knjiga veličanstvenog pisca i raskošne režije koja je potpuni promašaj. Tekst *Moja ti* Olge Dimitrijević je nagrađen na konkursu Sterijinog pozorja za originalni dramski tekst, realizovan je u koprodukciji Sterijinog pozorja i "Ateljea 212", napravljena je izuzetno dobra predstava i prikazana je prošle godine na zatvaranju festivala. Ta predstava jeste u kontekstu predstava koje sam odabrao, ali je već viđena na Pozorju. Dao sam šansu onima koji nikad nisu bili na Pozorju.

Nema ni jedne predstave iz Vojvodine.

Nije tačno. *Jami distrikt* je koprodukcija u kojoj učestvuje Think Tank studio iz Novog Sada.

Propozicijama su odgovarale tri predstave koje je režirao Kokan Mladenović. Zašto ste izabrali *Jami*

»

***distrikt*, a niste *Rubište* po tekstu Ninoslava Đorđevića Šabačkog pozorišta ili *Kad bi Sombor bio Holivud* Narodnog pozorišta Sombor?**

Zato što je *Sombor* autorski projekat Kokana Mladenovića, što znači da nije autorski tekst. U situaciji u kojoj sam imao u konkurenciji *Jami distrikt*, tekst Minje Bogavac koja je jedna od naših najizvođenijih mladih autorki a još nije bila na Pozorju, festivalu dramskih tekstova, ja sam se, naravno, odlučio za *Jami distrikt*. Što se tiče uspele predstave *Rubište*, ostalo mi je žao što za nju na Pozorju nije bilo mesta, između ostalog i zbog izvanredne scenografije Vesne Popović.

Predstava *Carstvo nebesko* reditelja Jerneja Lorencija takođe je autorski projekat, istina, koji potpisuju dramaturzi Matic Starina i Filip Vujošević, pa ste je ipak pozvali na Pozorje.

U *Carstvu nebeskom* naša epska poezija pretvorena je u dramsku formu na jedan veoma inteligentan, provokativan i inovativan način, a ono što su napravili glumci Narodnog pozorišta u ovoj predstavi kombinujući stvaralaštvo našeg narodnog uma i svog ličnog doživljaja, zaista je inspirativno. U prvom delu predstave je muška epika, a u drugom, posle bitke na Kosovu je ženska tragika. *Carstvo nebesko* je, pre svega, veličanstven teatarski uspeh, a takođe i veličanstven tekst, jer mi u našoj kulturi ništa bolje nemamo.

Izabrali ste dve predstave u režiji Milana Neškovića. Jedna od njih je *Švajcarska* iz Banjaluke, a druga je *Ožalošćena porodica* u izvođenu pozorišta iz Rusije. Novo čitanje istog tog Nušićevog teksta u beogradskom Narodnom pozorištu, međutim, niste izabrali.

Da, zato što su stranci ostvarili veoma inspirativno i sveže čitanje klasike na živ i, na izvestan način, potresan način i zato što su glumci prepoznali tekst kao nešto što im je blisko. Predstava *Švajcarska* po tekstu Petra Mihajlovića je tekst nagrađen Nagradom "Slobodan Selenić" na FDU, i prikazuje jednu zaumnu priču o nama koji tragamo za rešenjem kao u zemlji iz bajke, kako se doživljava ta zemlja.

Za program *Krugovi* u kome su najbolje predstave iz regiona, izabrali ste dve predstave iz Hrvatske (*Ljudi od voska* Mate Matišića, režija Januš Kica, HNK Zagreb, i *Črna mati zemlja* Kristijana Novaka, režija Dora Ruždjak Podolski, ZKM) i iz Slovenije *Zid, jezero* Dušana Jovanovića. Ovaj tekst nije nov...

Krugovi nije program u kome se prikazuju samo novi tekstovi, a *Zid, jezero* Dušana Jovanovića je poslednji nagrađeni tekst na Pozorju pre raspada Jugoslavije. Režija Miloša Lolića u Slovenskom narodnom gledališču nudi novo čitanje ovog dela koje svakako pripada Pozorju, i to dela jednog od najvećih pisaca Jugoslavije.

Smatra se da je Sterijino pozorje pokazatelj tema i stilova pozorišne produkcije u godini između dva festivala. Sudeći po vašoj selekciji, čini se da se smanjuje interesovanje pozorišta za političke i društvene teme.

U izvesnom smislu, ljudske teme u pozvanim predstavama jesu društveno angažovane, samo što nisu vezane za neku političku strukturu. Neke predstave su izuzetno kritične – *Jami distrikt* na primer. Neke predstave govore kako se porodica, kao segment društva, batrga u sukobu sa onim što joj društvo čini kao što je *Hajka na vuka* Ognjena Obradovića. *Svedobro* Stevana Vraneša je o pokušaju izlaženja porodice iz nekog sistema. U toj grupi je i predstava mladih dramaturškinja Maše Radić, Mine Ćirić, Nede Gojković i Galine Maksimović, koje su četiri dramska teksta spojile u celinu što je ovde neuobičajeno. Do danas ne znam ko je tu šta pisao, ali znam da je dobro. Zatim, u predstavi *Kepler 452-B* Tijane Grumić stapaju se teme koje je teško zamisliti da se mogu stopiti: sudbine običnog čoveka i medijskih zvezda i zvezda u kosmosu. *Utopljena duša* Aleksandra Jugovića, o pesniku Vladislavu Petkoviću Disu koji strada na brodu pokušavajući da učini nešto za svoju zemlju, priča je o sudbini umetnika.

Na početku ovog razgovora istakli ste pozorišta van Beograda. Njihovo učešće na Pozorju je redak primer decentralizacije kulture o čemu se dugo unazad govori, ali bez pomaka ka rešenju problema.

Nisam ni ja znao šta i kako rade svi ti ansambli van glavnih centara dok nisam otišao da ih vidim. Ukazala mi se šansa da ih upoznam sa ostatkom kulturne javnosti, i ja mislim da su svojim delom oni to zaslužili. Svaka prilika je podsticaj, neka se odvaže da krenu dalje u tom pravcu. Nadam se da će ih i drugi slediti. Dao sam šansu domaćoj drami, što je bio nužan potez da Pozorje opstane, inače bi se pretvorilo u još jedan festival u nizu. Drago mi je što itekako ima nade za domaći dramski tekst, samo ako pozorišta budu spremna da ga izvode. Znači, nije stvar na piscima, sad je stvar na pozorištima. ¶

SONJA ĆIRIĆ

Zanos mladosti

IZ PRVOG *KRALJA BETAJNOVE*: Dejan Dubajić i Carka Jovanović

Kako je Marija Crnobori preuzela od Branka Pleše prvu izgovorenu reč i kako se Mira Stupica lišila svog karmina, neke su od legendi o stvaranju Jugoslovenskog dramskog pozorišta

Ovog trećeg aprila biće sedamdeset godina od kako je prvi put podignuta zavesa na sceni Jugoslovenskog dramskog pozorišta. Evo detalja o tim danima, po svedočenju onih koji su Jugoslovensko dramsko osnovali.

"Stvarati svesno, ponosno i strasno" bila je vizija Bojana Stupice, velikog inicijatora ideje o osnivanju vrhunskog teatra s ansamblom nadnacionalnog karaktera iz koje je nastalo Jugoslovensko dramsko pozorište, njegovog prvog umetničkog direktora i reditelja prve predstave (*Kralj Betajnove*, 3. aprila 1948) i aktivnog saradnika arhitekte Momčila Belobrka na zdanju Jugoslovenskog dramskog pozorišta. "Bacili smo se na posao sa zanosom, koji je davao krila našim umetničkim mogućnostima."

Kako se gradilo JDP, opisala je Mira Stupica: "Pođosmo svi zajedno na gradilište našeg budućeg pozorišta, u grupama, veseli, kao neka svadba. Stigosmo i počesmo da se pentramo po skelama. Bojan reče: 'Sad možete da dodirnete plafon sale i nikad više.' Nastade poskakivanje i smeh. 'Momci, dižite devojke jer ja ne smem.' Počeše da nas dižu, uz našu ciku, i duhovito komentarišu svaku. Onda neko reče: 'Običaj je da se u temelje nove kuće baci neka domaćinova draga stvar.' Vadio je ko je šta imao. Moja tašna prazna, samo jedan dobro potrošen karmin. Stegoh srce i bacih ga. Bila je, te 1947. godine, zlatna jesen i kiša je lepo dobovala po krovu crkve (na Bajlonijevoj pijaci u kojoj su tekle probe dok se gradilo JDP) i u kojoj su se vajali Ljuba, Sonja, Maks, Jarovoj, šjor Iže, Astrov, Črnavalo, Panova, Kantor, Lucijeta – i rasle predstave koje će biti zlatnim slovima upisane u istoriju našeg pozorišta. Iz one opšte glumačke smese počeše se pomaljati i ljudski karakteri, a i veličine njihovih talenata. Nazirali su se oni koji će s vremenom postati stubovi-nosači pozorišta."

Prva predstava, *Kralj Betajnove*, počinje scenom između Maksa i Francke koje su igrali Branko Pleša i Marija Crnobori. Po Stupičinoj režiji, Francka sedi a Maks ulazi na scenu, vraća se sa dugog puta i treba da kaže: "Mnogo štošta se promenilo za ovo vreme dok sam se potucao po svetu. Obogatili ste se, a ja sam prosjak, skitnica." Međutim, pričala je kasnije Marija Crnobori, čim se Pleša pojavio na sceni, ona je neplanirano i svojevoljno uzviknula: "Maks!" kao da ga pozdravlja, te je tako njoj pripala prva izgovorena reč na sceni Jugoslovenskog dramskog pozorišta.

Stupičine reči o zanosu u doba bede zvuče kao legenda u našem racionalnom vremenu: "Kad se sećamo tih prvih dana punih iščekivanja, morali bismo se setiti i one velikolepne publike u Beogradu, »

jdp.rs

70 JUGOSLOVENSKO DRAMSKO POZORIŠTE

REPERTOAR
APRIL 2018.

PREMIJERA

KRALJ BETAJNOVE

IVAN CANKAR

Režija: Milan Nešković

PREMIJERA 3. APRILA
Reprize: 4, 11. i 23. aprila 2018.

Scena „Ljuba Tadić"

3. Utorak u 20.00	KRALJ BETAJNOVE premijera
4. Sreda u 20.00	KRALJ BETAJNOVE
5. Četvrtak u 20.00	DON ŽUAN
10. Utorak u 20.00	TAKO JE (AKO VAM SE TAKO ČINI)
11. Sreda u 20.00	KRALJ BETAJNOVE
13. Petak u 17.00	POD ŽRVNJEM
15. Nedelja u 20.00	MESEC DANA NA SELU
17. Utorak u 20.00	TARTIF
18. Sreda u 20.00	ŠVABICA*
19. Četvrtak u 20.00	GOSPOĐICA
20. Petak u 20.00	UOBRAŽENI BOLESNIK
21. Subota u 20.00	MESEC DANA NA SELU
22. Nedelja u 17.00	AJNŠTAJNOVI SNOVI
23. Ponedeljak u 20.00	KRALJ BETAJNOVE
24. Utorak u 20.00	MESEC DANA NA SELU
25. Sreda u 20.00	UNOSNO MESTO
26. Četvrtak u 20.00	IZDAJA
27. Petak u 20.00	HOTEL SLOBODAN PROMET
28. Subota u 20.00	AJNŠTAJNOVI SNOVI*
29. Nedelja u 20.00	SLUČAJNA SMRT JEDNOG ANARHISTE
30. Ponedeljak u 20.00	SLUČAJNA SMRT JEDNOG ANARHISTE

JDP titluje predstave na engleski jezik (*)

Studio JDP

5. Četvrtak u 20.30	SUDNJI DAN
10. Utorak u 20.30	SUDNJI DAN
15. Nedelja u 20.30	WHAT THE FUCK ARE WE DOING HERE? (nezavisna produkcija „Mikser House", predstava je na engleskom jeziku bez prevoda)
20. Petak u 20.30	DOK NAS SMRT NE RAZDVOJI (nezavisna produkcija „Radionica integracije")
24. Utorak u 20.30	WHAT THE FUCK ARE WE DOING HERE? (nezavisna produkcija „Mikser House", predstava je na engleskom jeziku bez prevoda)
27. Petak u 20.30	MARKS U SOHOU (nezavisna produkcija)
28. Subota u 20.30	MARKS U SOHOU (nezavisna produkcija)
29. Nedelja u 20.30	DOK NAS SMRT NE RAZDVOJI (nezavisna produkcija „Radionica integracije")

Gostovanja

16.	DON ŽUAN Kulturni centar Ruma
18.	TAKO JE (AKO VAM SE TAKO ČINI) Drugi teatarski festival „Pozorišno proleće", Šabac
21.	SUDNJI DAN Grad teatar – Crvena komuna Petrovac (Crna Gora)
26.	POD ŽRVNJEM Pozorišni festival „Nušićevi dani", Smederevo

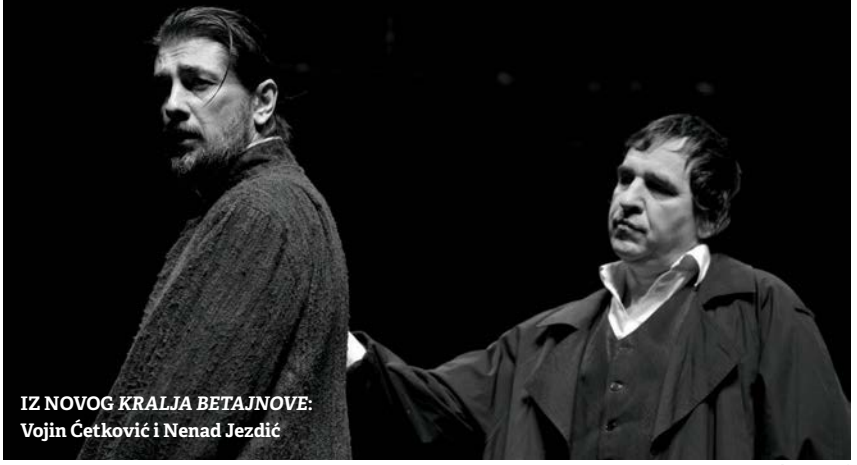
pOsetite 70 JUGOSLOVENSKO DRAMSKO POZORIŠTE

DOSTAVLJAMO VAM ULAZNICE NA ŽELJENU ADRESU!

Radno vreme blagajne:
ponedeljak - subota
10h - 15h i od 17h do početka predstave
nedelja od 17h do početka predstave
Tel. 011 30 61 957 / 011 26 44 447
Kralja Milana 50

Beograd
www.beograd.rs

Raiffeisen BANK

IZ NOVOG *KRALJA BETAJNOVE*: Vojin Ćetković i Nenad Jezdić

Foto: Nenad Petrović

koja je zajedno s nama stvorila atmosferu prvih predstava. Mnogo toga što smo radili bilo je možda naivno, mnogo toga danas ne bismo više ponavljali, no niko ne može oduzeti onim mladim danima goruću iskrenost, pronicljivost, obilje mašte i veru u socijalni smisao umetnosti uopšte. Niko od nas neće zaboraviti da smo tada probudili u sebi najplemenitije kreativne snage."

Zanosa mladosti koji ističe Stupica sećala se i Marija Crnobori. "Bio je to pravi, veliki zanos. Prošla je ratna kataklizma. Skupili se ljudi – mladi. Najstariji je imao četrdeset pet godina. Šta je to četrdeset i pet godina!? Bili su mladi i oni koji su nas skupili i oni koji su nas podržavali i oni koji su dolazili da nas slušaju. Uz mnogo smijeha, mnogo ozbiljnosti, radili smo po cio dan, do kasno u noć. Živjeli smo kao da izvan našeg posla, naših proba i 'naše crkve' na kugli zemaljskoj ništa ne postoji. Obilazili smo gradnju teatra, penjali se po skelama i padali preko cigala. Bojan se brinuo za sve i svakoga, jer mnogo nas je bilo bez kuće i kućišta. To je otprilike, bio početak, početak umjetničkog ansambla. To je bilo koncem 1947. Svako je doprineo svoju 'kap' i vrijeme je prošlo kao san."

Branko Pleša sećao se da među brojnim glumačkim velikanima u novom pozorištu nije bilo jednostavno: "Otkako sam imao vanrednu šansu da s glavnom ulogom učestvujem u samom otvaranju novog pozorišta, bilo je, valjda, i neke pravde u tome da se veće uloge, u drugim komadima, povere drugim mladim glumcima, da bi se i oni iskušali, da bi i oni 'dobili svoju šansu'. Bojana Stupicu su nosili društveni odnosi. Novi gledalac novoosnovanog Jugoslovenskog dramskog pozorišta dolazio je s posla i dosadu bi mogao da doživi samo u teatru. Zato se Stupica sav okrenuo novim odnosima prema sadržini i temi."

Briga za gledaoca naglašena je i kod reditelja Mate Miloševića: "Kada jedno pozorište, zadovoljno onim što je postiglo, prestane da traži nove puteve, nove mogućnosti svoga izraza, onda počinje i njegov pad. Mislim da smo mi, srećom, daleko od toga. Mada naše pozorište iz opravdanih razloga ne može da gaji tendenciju da bude u artističkom pogledu prvenstveno eksperimentalno, ono mora u granicama svojih mogućnosti, u okviru uloge koja mu je predodređena, u okviru svojih gledanja na pozorišnu umetnost, da ide sa vremenom, kako u pogledu repertoarske politike tako i u daljem razvijanju svog scenskog izraza."

Možda je ljudska sreća u svesti da će naše delo služiti generacijama koje dolaze? Stupica, koji je posadio niz patuljastih vrba ispred ulaza u JDP, u jednom svom govoru setio se reči Čehovljevog Astrova iz *Ujka Vanje*, kome šum milogorice koju je posadio daje nadu da će, ako čovek kroz hiljadu godina bude srećan, u tome biti i malo njegove zasluge: "I mi sada dok gledamo na naš teatar, mi imamo osećanje da je mladica koju smo zasadili već pustila koren... Drvo će porasti u drvo, a u njegovoj krupnoj i moćnoj senci biće jednom, uskoro, dobro i prijatno našoj deci, i onda kad nas više ne bude bilo."

Milan Nešković je reditelj *Kralja Betajnove* čijom premijerom ovog 3. aprila Jugoslovensko dramsko simbolično obeležava i povezuje sedamdeset godina. O istorijskoj predstavi kaže: "Imam sve poštovanje jer je takva institucija mnogo veća od svih nas pojedinačno. A mislim da bi 70 godina kasnije, svi ti ljudi bili jako ponosni na nas – kako kuću, koju su napravili, nadograđujemo i vodimo dalje u budućnost. Oni su bili na prvoj liniji, pioniri nečeg drugačijeg i modernog. E, mi na njihovom primeru sada nastavljamo dalje. I mislim da je dobar trenutak za ovaj komad, za društvo, za Jugoslovensko dramsko i za glumce koji u njemu igraju." ¶

JELENA KOVAČEVIĆ

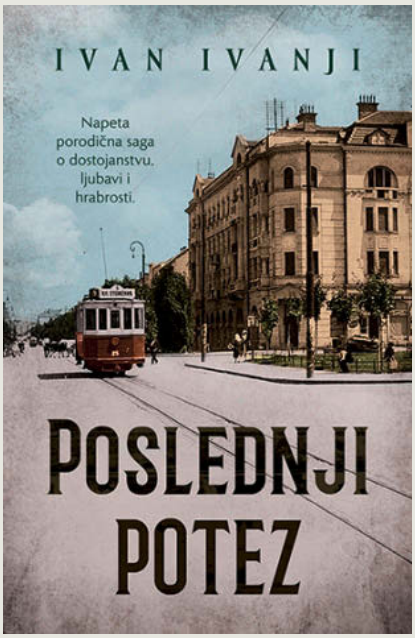
Preko leđa prelomljena istorija

Šta je gore, biti Jevrejin, Srbin, skojevac ili mason u vreme nacističke okupacije – pitanje je koje u romanu *Poslednji potez* (Laguna) postavlja Ivan Ivanji

Roman *Poslednji potez* Ivana Ivanjija počinje scenom iz avgusta 1941. čiju zastrašujuću scenografiju čine obešena tela pet muškaraca na Terazijama – "egzemplarna odmazda u Beogradu radi efektnog zastrašivanja stanovništva" od strane nacističke vlasti. Iako nas roman vraća i skoro vek unazad, i tera unapred do kraja milenijuma i dalje, taj momenat je izdvojen kao prelomni. Bizarni kontrast sunčanog dana praćenog lažnim *joi de vivre* Beograđana sa stvarnim užasom okupacije i rata koji uveliko u prah i pepeo pretvara čitave narode, ponajpre jevrejski, ostaje zabeležen i u malo poznatom spomeniku posred Terazija, obelisku sa stilizovanim prizorom obešenih i stihovima Vaska Pope pred koji ostareli dvostruki agent Kominterne Rudi Radvan dovodi sina Gorana, pragmatičnog biznismena i čoveka budućnosti.

I kao što Rudi, centralni lik romana, želi da njegov potomak zna šta se desilo, on ima potrebu da mu pruži drugačiji život. Uz jedan uslov. Da se prošlost zaokruži i potcrta debelom linijom – naslovnim "poslednjim potezom". Njega autor ističe kao momenat transcendencije užasavajuće istorije koja se poput noćnog leptira, fascinantnog i ružnog u isto vreme, mora pribosti na list hartije, odnosno zapisati i kao takva zadržati u sećanju. I onda završiti sa njom. Živeti normalno, šta god to značilo, ali svakako drugačije nego nekada, kada je jedan pogrešan potez – reč, susret, stav – mogao biti zaista poslednji.

Mučna i opasna vremena, a nama su ovde takva bila predugo, u književnosti pa i kolektivnoj percepciji ponajbolje se usvajaju i pamte kada se prepričaju kroz sudbine naizgled običnih, "malih ljudi", a pogotovo celih porodica. Zaplet romana prati upravo jednu takvu, neobičnu,

većinski jevrejsku familiju od poznog 19. kroz ceo 20. vek koja preživljava sve ključne događaje koje taj period nosi sa sobom. Ta porodica sebe najpre naziva Rotbart, zatim Radvanji a onda i Radvan dok se noseći likovi oca i sina takođe imenima prilagođavaju političkoj ili pak ratnoj situaciji, pa tako od Ferenca nastaje Franc, Ferko i Franja, odnosno od Rudolfa – Rudi pa konačno Rade. Ovaj zanimljiv i autentičan detalj ima izuzetan metaforički potencijal, i za Ivanjija je očigledno važno pitanje pripadnosti – narodu, veri, ideologiji ili pak tajnom društvu, kao i koliko ga je uopšte moguće održati u vremenima koja zahtevaju da čovek svako malo ponovo izmišlja sam sebe.

Šta je gore, biti Jevrejin, Srbin, skojevac ili mason u vreme nacističke okupacije jeste pitanje koje sebi postavljaju pomenuti otac i sin Ferenc i Rudi, koji preživljavajući u vreme vihora globalnog sukoba preuzimaju inicijativu, jedan kao ratni lekar, drugi kao ilegalac, i rizikuju sve da bi bili ono što jesu – ljudi od principa i integriteta ako im već identitet upitan.

Oni dakle nikako nisu puki posmatrači iz daljine, već svedoci iz prve ruke i saradnici važnih ličnosti, pa i akteri dramatičnih linija zapleta, koje Ivanji vešto upliće u poznatu ali neretko tumačenjima kompromitovanu istoriju. To je na neki način refleksija i autorovih ličnih angažovanja i uloge u stvarnosti, o čemu je takođe više puta pisao u knjigama *Titov prevodilac* i *Moj lepi život u paklu*. Još jedan originalan motiv u romanu vezan je za pomenute masone u našoj zemlji, naročito njihov tretman i sudbinu u Drugom svetskom ratu, kada su izjednačavani sa komunistima i Jevrejima, kao što je to istaknuto na ponižavajućoj izložbi 1941. o sve tri grupe, od kvislinških vlasti prepoznatih neprijatelja okupatora.

Poslednji potez kontapunktira mnoštvo istorijskih detalja i činjenica, ne samo iz konkretnih perioda u kojima se radnja dešava, sa dinamičnom, neretko uzbudljivom akcijom, porodičnom sagom i ljubavnim intrigama. U tom smislu, Ivanji sa jedne strane (do)edukuje čitaoca, ali ga kao samouvereni pripovedač i te kako i involvira u priču koja predstavlja esenciju najbolje vrste literature, one koja vas obuzima celog, i koja ni iz čega stvara likove koji su opipljivi i važni nam.

Pitanje svih pitanja ostaje da li nam književnost, i to ona koja tumači bližu i dalju istoriju, može dati odgovore na pitanja svakodnevice i budućnosti? I da li mi kroz izmišljene junake bolje razumemo šta nam se sve desilo, kako se loše ne bi ponovilo a dobro da? Naravno da svi romani i svi pisci nisu dorasli takvom zadatku, ali Ivan Ivanji svakako jeste, i on lično, kao i *Poslednji potez*, nalazi se na vrlo, vrlo kratkoj listi autora i knjiga koje je neophodno čitati da bismo znali odakle dolazimo, i možda dokučili kuda nam valja ići. ¶

PAVLE ZELIĆ

Tužno i veselo... i bez

Predstave *Devedesete* i *Lift – Slobodan šou* nastoje da bace kritički pogled unazad, na dekadu koja nas i dalje bitno određuje, ali tako da nas taj pogled ne zaboli previše

PREDSTAVE: ***Devedesete*** Foto: Zaknić Vicencio

Nije lako Srbima sa devedesetima, ali bogme ni devedesetima sa Srbima. Što vreme više odmiče, što se i devedesete više udaljavaju, čini se kao da o njima znamo i razumemo sve manje. Da li je to "normalno"? Nije. Prirodno je da o toj epohi sve manje znamo na "mikronivou", jer se mlađi ne sećaju, a mi matoriji zaboravljamo detalje, ali nije prirodno da je *sve manje razumemo*. Koga, "epohu"? Ma ne, "epohe" za sebe ne postoje, ali postoje ljudi u epohama. A "mi" kanda sve manje znamo ne samo o tome ko smo i šta bili tada kad je grmilo, nego – a to je nesravnjivo važnije – kako smo uopšte dospeli u te i takve – a ne sasvim drukčije – "devedesete", kako to da su one za nas bile sve suprotno od onoga što su bile za okolni svet (izvan jugoslovenskih granica), a bile su (im) vreme mira, prosperiteta, "postistorijskog" optimizma.

Kad se danas prisećaš prisećanja na "devedesete" iz, recimo, 2001. ili 2002, pa to uporediš s danas već dominirajućim *devedesetološkim* diskursom, ne možeš pobeći utisku da smo ih tada razumeli bolje, kao u nekoj obrnutoj, naglavačke postavljenoj "teoriji vremenske distance": dok su nam devedesete bile skroz blizu, dok se njihova lešina još pušila, bilo nam je teže lagati sebe o njima, stvar je bila isuviše sveža, zlo počinjeno i sebi i okolini odviše blisko i opipljivo, otpor tom zlu odviše vidljivo i jasno kilav i impotentan da bi ga se moglo uverljivo romantizovati ("ja sam, bre, *šet'o*, dva para cipela sam izliz'o!"); u međuvremenu je prošlo mnogo vremena, a uglavnom uprazno, jer nismo učili i razvijali se, nego se sve više uljuljkivali u varljivom komforu utešnih iluzija i laskavih samozavaravanja, postepeno tonući nazad u okean etilnog alkohola autoviktimizacije. A središte njegove etilne doktrine je ideja da su nam se "devedesete" desile nekako same od sebe, bez našeg znanja i pristanka, verovatno i zavernim dejstvom mrskih stranih sila, a mi nismo imali ništa s tim. A ako slučajno i jesmo, debelo smo to platili, mnogo više nego što smo zaslužili; čak i ako priznamo da smo pomalo i krivci, zadržaćemo ekskluzivno pravo da sebi odmerimo kaznu (realnu ili simboličku) i odredimo kad je dosta. Niko drugi, brate, nema pravo da nam sudi: mi ćemo to bolje, poznajemo materiju, znamo mi nas, jebo ti nas. Ali nemoj da bi neko drugi imao štagod da primeti: "mi" smo sebi jedini dostojan aršin.

Ako tako izgleda svedominantna refleksija devedesetih u politici, medijima, dobrom delu akademskog diskursa, zašto bi, recimo, pozorište bilo bolje? Eh, zašto: jasno je zašto. Ali, to što je jasno na načelnom nivou teško je primeniti da je aktuelni srpski repertoar, beogradski naročito, opervažen neizrečenim, ali dubokim strahom od iole ozbiljne refleksije tog vremena koje nas i dalje određuje; jer, ta bi refleksija, kad bi je kojim neverovatnim slučajem bilo, morala biti duboko subverzivni, "antidržavni" čin: kako da bude išta drugo i išta manje od toga usred zemlje koja je za predsednika slobodnom voljom izabrala jednu od najodvratnijih pojava iz tih istih devedesetih?!

Kakve nam onda devedesete nudi, recimo, "formacijski" središnji nacionalni teatar (Narodno pozorište), kroz predstavu *Devedesete*, po tekstu (verovatno mladog, do sada nepoznatog) Gorana Milenkovića, u režiji Egona Savina, jednog od bardova branše? Savin u jednom intervjuu, ako sam dobro zapamtio, kaže da je nagovorio pisca da preimenuje komad, koji se drukčije zvao. Biće da mu je time učinio medvеđu uslugu, bespotrebno ga opteretivši ogromnim balastom tumačenja epohe, koji ovaj komad nije mogao da ponese, niti je to, reklo bi se, uopšte bila namera njegovog pisca. *Devedesete*, ili kako su se već izvorno zvale, zapravo su, sudeći po onome što se dalo čuti sa scene (tekst komada nije našao put do mene) vrlo solidno napisan komad, vešto vođenih dijaloga, barem solidno naznačenih i(li) razvijenih sukoba i interferencija, rad dramskog pisca nemalog potencijala. Savin ga postavlja igrajući na rutinu i iskustvo, a tako ga i igraju pre svih Olga Odanović i Radmila Živković, a onda i njihove mlađe koleginice (Anastasia Mandić, Milica Gojković i povratnica u nacionalni teatar Dragana Varagić); muških likova nema na sceni, muškarci su u devedesetim *odsutni*, ili su na frontu, ili u kurvarluku, ili negde u skrovištu u bekstvu od zakona, ili naprosto u najsigurnijem i najtrajnijem počivalištu – u grobu. Radmila i Olga su majke vodećih mafijaša, pokojnih, a ko je tu koga ubio, a ko koga cinkario, nije loše da otkrijete sami. Njihov je grobljanski dance macabre najizrazitija vrednost predstave. U drugom, paralelnom dramskom toku, pratimo priču u kojoj (takođe *overeni*) vodeći borac protiv mafije zapravo i sam pripada njoj, u kojoj je žensko meso, što mlađe to bolje, valuta preživljavanja, u kojoj je malograđanskostatusni privid jedno a kriminalna suština nešto sasvim drugo. Sve su to, dakako, skoro pa ikonička obeležja devedesetih, ali ništa što vidimo i čujemo na sceni, mada "zanatski" bez bitnijih propusta osmišljeno i izvedeno, ne nudi nam vapijući odgo-

opasno

Lift – Slobodan šou

vor: zašto gledamo baš ovo a ne nešto drugo, zašto baš sada a ne pre dvadeset ili za dvadeset godina, zašto baš u Beogradu a ne u Alma-Ati ili Poznanju. Ne, ne radi se o tome da je predstava *loša* (suprotno od dobrog, kvalitetnog) jer zaista nije, nego je *slaba* – što ovde nije suprotno od dobrog nego od snažnog. Bitnog, neophodnog, *neprijatnog*. Dakle, kontekstualno komforna i konformirajuća, jer je tačno onakva kakav je i "naš" recentni uvid u korene i razloge (a ne tek bizarnosti i epifenomene) dekade po kojoj je dobila ime. "Tužno i bezopasno", kako je izlazeći iz pozorišta u kišnu noć rekla B. P. (nije Branka Petrić), kritičarka meseca po našem izboru.

U istom pozorištu, samo koji dan ranije, prestonička je publika premijerno mogla da vidi *Lift-Slobodan šou* Jelene Bogavac, u režiji Nenada Todorovića i u produkciji onoga što se zvanično zove, nadam se da ću tačno navesti, Narodno pozorište iz Pristine s privremenim sedištem u Gračanici, a što je u stvarnom životu manje-više odbegla/proterana nekadašnja srpska drama prištinskog Narodnog pozorišta. Oh, pa ima li to pozorište, mislim na ono i dalje locirano u pravoj Prištini, sada neku *drugu* srpsku dramu, kad je ova već otperjala? Ne, nema. Zašto nema? Ja ne znam, ali bih voleo da živim u državi koja se bori za srpsku dramu u centru Prištine, umesto što se bori ili za odavno izgubljene stvari, ili naprosto za, pardon my French, čiste pizdarije.

Kako god, gračaničko je pozorište poslednjih godina, upravo pod vodstvom Nenada Todorovića, napravilo značajne, pa makar i kontroverzne iskorake, i postalo relevantna pozorišna adresa, a ne tek tužni etno-folklorni geto, sponzorisan sa dalekog i hladnog srpskog severa zarad terapeutskih seansi samooplakivanja.

Mnogo se, čak i po velikim belosvetskim medijima, pisalo povodom ove predstave, koja je izazvala buru i pre premijere. Tabloidna i druga golicava očekivanja (vešto podjarivana i od dela kreativne ekipe, recimo) na stranu, šta je to što nudi prvi retrospektivni sintetični teatarski pogled na Slobodana Miloševića i njegovu eru, ali i sve nas u njoj? Ko su taj čovek i njegova mahnita ženica nama, i šta smo mi njima? A bogme i samima sebi, gledano unazad? Predstava je razigrana, dinamična, scenski maštovita, zanimljivo koreografisana, mada i stilski neujednačena, krajnje difuzna, pomalo i preduga, pre svega opterećena nepotrebnim finalom u vidu glumačkih ispovesti (nije baš lepo reći, ali ništa bitno ne dobijamo: teške životne drame ne zadobijaju adekvatnu teatarsku težinu), onih u kojima se "izlazi iz lika" u privatnu, građansku osobu. Recimo, Frljić takvim postupkom vrhunski manipuliše, ali čak je i on već preterao s tim i pretvorio to u svojevrsni manirizam.

Glumački rad je vredan notiranja, mada stilski eklektičan, zbunjujući. Dejan Cicmilović igra Miloševića imitativno, ako zatvoriš oči pomisliće da si se obreo u Indexovom radio pozorištu iz devedeset i neke, pa slušaš Mićka Ljubičića. Mirjanu Marković igraju čak četiri glumice, različitim sredstvima i intrigantnim stepenovanjem stilizacije otelovljujući bizarni kič i kičastu, infantilnu bizarnost kojom je ta osoba zračila i ozračivala svoj, Miloševićev, ali i naš svet. Tamara Tomanović igra Mariju Milošević moćno, dominirajući svakom scenom u kojoj je u prednjem planu. Ali, pre će biti da je tu u pitanju njena scenska aura, tj. da bi dominirala i u nekoj drugačije postavljenoj konstelaciji.

Šta je, međutim, problem s *Liftom*? Ma, ništa... Zapravo se čovek umori, skomola, odustane od potrebe za besplodnim, (u)zaludnim objašnjavanjem u čemu je sve fundamentalni problem s dominantnim ovdašnjim pogledom na devedesete i "našu" ulogu u njima. A to (mi) se, taj zamor, desio godinama pre ove premijere, ona je tu sasvim nedužna... I kako sad da zakeram na tome što su "Sloba i Mira" (nisu oni meni nikakvi "Sloba i Mira", jebote!!!) zapravo gotovo pa simpatične zamlate, mali provincijalci tužno zagubljeni u svetu velikih igara kojima nisu dorasli, što je "Sloba" nešto kao naivni dobričina kojeg svaka šuša izvaćari na bućkalo, što je "Mira" iskompleksirana suklata sa govornom manom, što su im deca razmaženi narcisi bez svesti o bilo čemu? Kako da zakeram, kad to jeste dominantni "kritički" srpski pogled na njih, a i na zlo koje su tokom svoje vladavine naneli, pa onda ispada da je i ono, to zlo, nekako sićušno i banalno, moraš biti baš nakraj srca pa da insistiraš na njemu... Ta, to su samo neki smešni čovečuljci čijim ćemo se (polu)privatnim manama izrugivati, ali nema tu neke velike istorijske nevolje u vezi s njima – a i ako je ima, nisu je oni svesnim činjenjem izazvali, a još manje smo im "mi" u tome pomogli većinski ih podržavajući. Zato tu iole dublje refleksije ne može da bude, jer bi ona automatski odvela na zabranjeni teren bespoštedne samospoznaje. A šta ćemo tamo, kad su tamo već najbolja mesta zauzeli zlikovci "koji su nas bombardovali" i njihova medijsko-intelektualna logistika? Bolje da se mi lepo držimo Mirine govorne mane i cveta u kosi... A moglo je bolje! Ili možda nije, ne u smislu da kreatori ove predstave nisu kadri za bolje, nego što bi to "bolje" od njih zahtevalo i bolje nas, a mi smo kolektivno odustali od boljih sebe, i još mislimo da smo tako ućarili. A ćar odavno pojeo vajdu. I kako onda da ne parafraziram B. P. koja nije Branka Petrić: veselo, ali opet... prilično, previše, nedopustivo bezopasno. ¶

TEOFIL PANČIĆ

Fabrike radnicima, zemlja seljacima!

“Gordiljo nam je održao istorijsko-politički masterklas od Tita do Miloševića. Vidi nas kao socijalno politički osvešćen narod, koji se, nažalost, kao i Španija susreo sa autodestruktivnim problemima korupcije i krizom spoljnopolitičkog identiteta. Društvo koje vapi da se oslobodi turbulentne, nasleđene geopolitičke hipoteke devedesetih”

Dugometražnim dokumentarcem *Tierra Utopia* rediteljke i producentkinje Jelene Stolice otvoren je Martovski festival, 65. beogradski festival dokumentarnog i kratkometražnog filma. Autorka ovim delom otkriva svetu dokumentarnu filmsku istinu o Huanu Manuelu Sančezu Gordilju, španskom političaru, radničkom vođi, nastavniku istorije, gradonačelniku sela Marinalede u Andaluziji, i o njegovom društvenom poduhvatu reorganizacije Marinalede kao jednom od načina borbe protiv nepravde.

Od 28. marta do 1. aprila, na Martovskom festivalu, koji sjajno organizuje Dom omladine, biće prikazano 80 od 4000 prijavljenih ostvarenja. Zanimljivo je da je festival godinu dana mlađi od junaka filma *Tierra Utopia* Jelene Stolice, Huana Gordilja.

“VREME”: Dokumentarni film postoji takoreći oduvek, sami počeci filma zapravo su dokumentarni kao što je Limijerov *Ulazak voza u stanicu* ili *Izlazak radnika iz fabrike*, a i naše *Krunisanje kralja* Petra Frenka Meteršoa je dokumentarac. Međutim, razvoj televizije u 20. veku svojim dokumentarnim žanrovima donekle je izgurao dokumentarni film iz centra producentske, distributerske i festivalske pažnje, pa tako i pažnje gledalaca. Šta se to promenilo u poslednjih 10-20 godina, pa se dokumentarizam vratio na velika vrata?

JELENA STOLICA: Tolerancija na sadržaj koji se plasira i medijska pismenost publike danas su kreirali pozitivnu klimu za dokumentarni film. Taj isti razvoj televizije u 20 veku koji je u jednom trenutku skrajnuo dokumentarni film kao formu, zaslužan je za novu potrebu tržišta. Prezasićenost publike TV sadržajem i novi produkcijski standardi omogućili su autorima dokumentarnog filma prostor koji zaslužuju. Majkl Mur je prvi, holivudizacijom dokumentarca, sa idejom da zabavi i neosetno plasira ozbiljne, uznemirujuće, angažovane sadržaje, došao do nove, mnogobrojne publike. Distribucija je biznis i povinuje se pravilima igre koje diktira tržište, pa kako raste festivalska pažnja poslednjih deset godina tako se razvijaju i distributerske kompanije koje osluškuju tržište.

Postoji teza da je igrani film dobar onoliko koliko liči na dokumentarni (koliko nas natera da mu verujemo), a da je dokumentarni dobar onoliko koliko liči na igrani (koliko su radnja, karakteri i spletovi okolnosti različiti i smisleniji od onih u običnom životu). Da li dokumentarni film ima nešto od ezgibicionističko-voajerskog realizma rialitija? Treba li se uopšte od toga spasavati? Kako?

Dokumentarni film govori o pravim ljudima, događajima, emocijama – iz perspektive autora. Nema karakter ezgibicionističko-voajerskog realizma rialitija zato što ne prenosi sadržaj uživo, ta svest da se nešto dešava u realnom vremenu dok ga posmatrate zapravo je voajerska. Po formi dokumentarac je film, i kao i kod igranog filma, delo vredi onoliko koliko verujemo priči i likovima. Konvencionalna ideja da je dokumentarac objektivan kanal za plasiranje istine, kroz filmove savremenih autora i kroz nove produkcijske standarde, promenjena je. Današnja publika ima potrebu da dokumentarac pogleda u bioskopu, a ne samo na festivalima.

Za one koji nisu videli vaš film, kratko objašnjenje: Marinaleda je bila veoma siromašno selo u Andaluziji u kojem se 4000 ljudi, posle pada Frankovog režima i dolaska kralja Huana Karlosa na vlast, udružilo i nenasilnim putem uspelo da dobije najpre zemlju,a zatim i državne subvencije. Tako su seljaci i radnici pod vođstvom Huana Gordilja osnovali mikrozajednicu sa sistemom sličnim onome za koji su se zalagali prefrankovska Druga španska republika i Narodni front u Španskom građanskom ratu. Kako ste došli u priliku da radite film baš o Huanu Gordilju? Kako ste se opredelili za toliko angažovanu temu kao što je komunističko-socijalističko-anarhistička “komuna” u Marinaledi?

Za Gordilja sam prvi put čula od prijatelja koji je pročitao članak o andaluzijskom Robinu Hudu i pljački supermarketa. Otišla sam u Španiju u trenutku kada je Gordiljo doživeo nervni slom. Atmosfera u Marinaledi je bila dobra za dokumentarni film, nije se osećao samo sukob utopija – svet, već i problem unutar zajednice. Godinu dana sam radila istraživanje, odabir ekipe i pripremu, a zatim sam se vratila da snimim film. Film je moj način da nešto kažem, da budem ono što jesam. Po Agendi za održivi razvoj UN do 2030. godine, jedan od najambicioznijih ciljeva je suzbiti siromaštvo u svim delovima sveta. Iskoreniti glad, osigurati dovoljne količi-

Foto: Marija Janković

ne hrane i promovisati održivu poljoprivredu. Ovaj cilj sadrži i poziv da se udvostruči poljoprivredna proizvodnja malih farmera. Ideja je da niko na svetu ne živi sa manje od 1,25 dolara dnevno. Zatim postići rodnu ravnopravnost i osnažiti žene, zaustaviti diskriminaciju i nasilje prema ženama. Obezbediti dostupnost i održivi menadžment vode. To je zapravo i mejnstrim Gordiljove borbe već četrdeset godina. Njegova Utopija je alternativni odgovor na te probleme. Standard da neko živi sa dolar dnevno ka kojem teže UN Gordiljo smatra tihim genocidom. Ljudi danas svuda loše žive, a oni koji žive dobro, ili okreću glavu ili su direktno odgovorni. Čovek koji posveti život borbi da makar i komšiji bude bolje, zaslužuje film.

Kakve su šanse ljudi u Marinaledi da im zajednica opstane?

Film se bavi istorijom i posledicama borbe za zajednicu, kao i stvaranjem tihog sukoba unutar zajednice. Tenzija održivosti sistema osetila se u trenucima kad se Gordiljo zbog bolesti izazvane stresom povukao u tišinu. Mislim da sistem Utopije može da opstane samo ako se pojavi neko sa istom snagom da zameni Gordilja. Demokratija razvijenog sveta više se ni ne trudi da prikrije svoje pravo lice, nenormalne stvari se sve transparentnije plasiraju kao zdrave. Svako ko se suprotstavi biće na lep, demokratski način omalovažen, diskreditovan, ismejan.

Ako u Marinaledi ima posla i svako ima kuću koju uz pomoć zajednice sam izgradi, ako su seljaci i radnici vlasnici zemlje, rudnika i fabrike, ako nema policije i prinude, kako to da svi rade? Zar tamo nema onih koji bi radije džabalebarili, sedeli u kafani ili spavali do podne?

Mladi ljudi imaju potrebu da iskoče iz utopijskog sistema, onda pokušaju da pronađu sebe u Sevilji, Madridu, Barseloni, ali se uglavnom vrate kući. Džabalebarenje u Marinaledi je besplatno, besplatna su kulturna dešavanja, sportski centri, bazeni, hrana i izlasci su jako jeftini, dok život u drugim delovima Španije dosta košta, a mogućnost da se ekonomski ostvarite je mala. Na kraju ih greje isto španско sunce. Niko ih ne tera, a ako žele da rade, imaju posao i dobro su za njega plaćeni. Mlade sa ambicijom da se školuju u većim gradovima podržavaju zajednica i porodica, u svakom smislu.

***Tierra Utopia* iz naslova vašeg filma, a što je zapravo bliži opis Marinalede, podseća nas na roman Tomasa Mora *Utopija* sa početka 16. veka. Morov roman je mešavina idealizovanja zamišljene suprotnosti tadašnjeg Moru poznatog društva i ciničke satire, a sama reč utopija vodi poreklo od starogrčkog οὐ+τόπος što znači *ne-mesto*, i εὖ+τόπος što znači *dobro mesto*. S obzirom da ste boravili u Marinaledi, kako se ona čini vama lično?**

Svako od nas latentno traga za nekim oblikom utopije, sigurnošću i atmosferom bez haosa. Marinaleda je tokom cele godine okupana suncem. Petnaestak britanskih porodica je pronašlo tamo sreću, njih je inspirisala geopolitička klima da ostanu. Marinaleda mi je zanimljiva kao socijalni eksperiment, ali moja Utopija je Beograd.

U vašem filmu Gordiljo nas podseća da dnevno 70.000 ljudi na svetu umre od gladi, da više od dve milijarde ljudi na planeti živi s jednim evrom na dan što je jednako trajnoj torturi glađu, da je tri četvrtine zemaljske populacije bez osnovnih uslova za život. No, kad znamo da revolucije kroz istoriju nisu donele ništa dobro osim još bola i patnje, a da se bogatstvo na ovaj ili onaj način uvek preseli kod onih tzv. sposobnijih koji se otimaju za novac i moć, šta da se radi?

Instant otimanje i kreiranje moći bez solidne osnove je kratkotrajno bustovanje koje pre ili kasnije doživi krah kao akcije na berzi. Istina je da taj krah najsnažnije osete građani kolateralci, poslednji u lancu ishrane, ali i "sposobniji" lako skliznu. Nažalost, neko novi zauzme njihovo mesto, pa se kreira sledeći ciklus. Mislim da kulturno-intelektualnim investiranjem svaki čovek može da doprinese podizanju kolektivne svesti i sistema vrednosti koji je urušen.

Da li je Gordiljo čuo za Tita, samoupravni socijalizam Jugoslavije, davanje fabrika na upravljanje radnicima?

Gordiljo nam je održao istorijsko-politički masterklas od Tita do Miloševića. Kao profesor istorije i aktivista imao je veoma zanimljivo viđenje našeg političkog kretanja kroz vreme. Ukratko, vidi nas kao socijalno-politički osvešćen narod, koji se, nažalost, kao i Španija susreo sa autodestruktivnim problemima korupcije i krizom spoljnopolitičkog identiteta. Društvo koje vapi da se oslobodi turbulentne, nasleđene geopolitičke hipoteke devedesetih.

Čini se da ste u rediteljskom postupku pričanja priče namerno izbegli sve što je privatno i lično u vezi sa Gordiljom i Marinaleđanima. Ništa čuveni postupak iz, doduše, igranog Reneovog filma *Hirošima, ljubavi moja*, gde se prepliću opšte i pojedinačno? Čovek koji toliko radi na opštoj dobrobiti možda je nešto propustio u svojoj ličnoj? Imao je nervni slom?

U procesu istraživanja imala sam ideju da film režiram utopijski, da se individualizam i lično svedu ili isključe. Da atmosfera filma bude zapravo osećanje koje imate kada šetate ulicama Marinalede. U svakom trenutku osećate njihovu borbu oslikanu grafitima, prihvatanje, socijalnu angažovanost. Gordiljo i Marinaleđani žive zajednicu, u trenucima krize dođe do pucanja, ličnih lomova, ali su i oni posledica problema cele zajednice. Tako da u Utopiji lično postaje kolektivno.

Šta će biti vaš sledeći korak?

Radim na dokumentarnom filmu o Slavku Vorkapiću, jednom od najznačajnijih srpskih autora svih vremena, teoretičaru, reditelju, omiljenom holivudskom montažeru, tvorcu onog što danas možemo nazvati "slobodnim srpskim filmom" – filmom koji je prestao da bude izraz političkih kompromisa. ¶

VLADISLAVA VOJNOVIĆ

Afera: Kembridž analitika

ŠTA FEJS

Figurativno, Kogan vam je zvonio na interfon nudeći se da vam uradi besplatni i zabavni psihološki pregled, a vi biste ga pustili u ulaz gde je on onda gledao ko gde stanuje, šta kupuje u radnji, s kim se svađa ili voli, manje-više sve ono što u nekoj zajednici "svi znaju". Situacija je za Fejsbuk krajnje ozbiljna. Kompanija je izgubila 60 milijardi dolara vrednosti na berzi, a pojedine velike face pozvale su ljude da izbrišu svoje naloge

Fotografije: AP

TI SVE BUK MOŽE

Bio je 8. novembar 2016. uveče i tridesetogodišnja Britani Kajzer nalazila se u Tramp kuli u Njujorku gde su oni koji podržavaju ovog kandidata iščekivali izborne rezultate. Njena namera bila je da se malo promuva i onda zaputi ka štabu Hilari Klinton, gde je takođe bila pozvana i gde se pripremalo veliko slavlje. Prvi put će jedna žena postati predsednik SAD, samo da se glasovi formalno prebroje.

Kod Trampa je raspoloženje bilo daleko od slavljeničkog, mada ne i depresivno. Većina ljudi iz tima razmišljala je kako da unovči angažman u najčudnijoj predsedničkoj kampanji od kako postoji Bela kuća. U ponudi su bili ugovori za knjige koje će "otkriti sve" ili mesta dobro plaćenih televizijskih komentatora. Nikome nije padalo na pamet da bi mogli da se nađu u budućoj administraciji.

Britani je stajala pored milijardera Roberta Mersera i njegove kćeri Rebeke, zakletih desničara i najvažnijih finansijera Trampove kampanje. I što je još bitnije, njenih glavnih klijenata poslednjih meseci. Kompanija Kembridž analitika, u kojoj je ona bila jedan od najvažnijih menadžera, angažovana je da dovede u red Trampovu kampanju na internetu. Kada su ekrani koji pokazuju izborne rezultate neočekivano počeli da se boje u republikansko crveno umesto u demokratsko plavo, raspoloženje je naglo počelo da se menja, od neverice ka bezmalo histeriji, a Britani je shvatila da nema potrebe da sa ove žurke igde mrda. Ne samo da je bila svedok istorije, već je za nju bila itekako zaslužna.

KEMBRIDŽ ANALITIKA

Vratimo se samo nekoliko meseci ranije, u jun 2016, kada je Stiv Benon, urednik ultradesničarskog sajta Brajtrajt, preuzeo konce Trampove kampanje u svoje ruke. Jedna od prvih odluka bila je da angažuje Kembridž analitiku, britansku kompaniju sa kancelarijama u Njujorku i Vašingtonu, koja se pročula zbog uspešnog vođenja digitalnih kampanja za kongresmene, guvernere i senatore u SAD, ali i širom sveta. KA je zvanično osnovana tek u januaru 2015. ali je zapravo ćerka firma SCL Group (Strategic Communication Laboratories), kompanije koja postoji od 1993. i bavi se upotrebom istraživanja o ponašanju (bihevioralnom psihologijom) u svrhu propagande i marketinga za lepe honorare. Takođe, i vojske su im važni klijenti.

I pre zvaničnog osnivanja Kembridž analitika radila je kampanje u SAD. Od 2013. godine vodi je Aleksandar Niks, đak sa Itona, po obrazovanju istoričar umetnosti koji je karijeru počeo radeći za razne finansijske institucije, da bi se potom okrenuo uticanju na mase u SCL grupi, kojoj se priključio 2003. kao jedan od direktora.

Kada su pet meseci pre izbora analitičari Kembridž analitike pristigli u digitalni štab Donalda Trampa u Njujorku, nisu mogli čudom da se načude haosu koji su zatekli. Tim je koristio pet različitih istraživačkih agencija da im rade ankete, a potom niko te podatke nije obrađivao, niti su imali data analitičare. Još gore je bilo sa podacima sa interneta i društvenih medija gde je kampanja bila stihijska. U narednih nekoliko nedelja sredili su baze, osmislili strategiju i krenuli ka biračima.

Da bi to uopšte mogli da sprovedu, pomogle su im dve stvari. Kembridž analitka je, zapravo, već duže od godinu dana radila na izboru predsednika iz redova republikanaca, samo što su im inicijalni klijenti bili Ted Kruz i Ben Karson. To znači da je nekakva strategija već postojala, samo ju je trebalo prilagoditi novom čoveku. Takođe, KA je imala značajnu bazu američkih birača, mahom prikupljenu sa Fejsbuka.

Do nje su došli uz pomoć spoljnog saradnika, psihologa Aleksandra Kogana. Kogan je rođen u Moldaviji (SSSR), prvih sedam godina živeo je u Moskvi, da bi se sa roditeljima preselio u SAD gde je diplomirao psihologiju na Berkliju (doktorirao u Hong Kongu), a poslednjih godina radio je na Univerzitetu u Kembridžu. Upravo je bihevioralna psihologija bila polje njegovog delovanja, a društveni mediji glavna njiva. Uspeo je da se dogovori sa Fejsbukom da mu dozvole da postavi svoju aplikaciju, mali kviz koji vam daje odgovor na pitanje kakva ste zapravo ličnost. Ispostaviće se da je novac za finansiranje tog istraživanja dobio iz ruskih izvora, što se sada uzima kao ključni dokaz umešanosti Rusije u američke izbore. Kogan je inače jedno vreme predavao i na Univerzitetu u Sankt Peterburgu.

KOGANOVA APLIKACIJA

Nekih dvesta sedamdeset hiljada ljudi preuzelo je aplikaciju, ali važnije je da su time otvorili svoje naloge Koganu koji je sada mogao da prati ne samo njihove aktivnosti već i aktivnosti njihovih prijatelja. Navodno je Kogan prikupio podatke o trideset do pedeset miliona korisnika Fejsbuka koji imaju pravo glasa u SAD. Figurativno, Kogan vam je zvonio na interfon nudeći se da vam uradi besplatni i zabavni psihološki pregled, a vi biste ga pustili u ulaz gde je on onda gledao ko gde stanuje, šta kupuje u radnji, s kim se svađa ili voli, manje-više sve ono što u nekoj zajednici "svi znaju".

»

Među nama nema tajni

Nevena Ružić, zamenica šefa biroa za zaštitu podataka u Savetu Evrope kaže da nema iznenađenja u ovoj priči, već samo potvrde ranijih saznanja: "Snouden nam je otkrio da su u SAD kompanije obavezne da čuvaju podatke, daju ih NSA (a potom smo saznali i da su druge službe koristile podatke), a da o tome ne smeju da govore. Šrems nam je otkrio da čak i kad ih brišemo, podaci ostaju. A gotovo je sigurno da većina koja koristi internet, FB ili Gmail često naleti na poruku ili predlog za prijateljstvo na osnovu podataka koji nisu svojevoljno dati. Ovaj slučaj nam govori da analiza ne služi samo ponudama za atraktivne destinacije ili muziku, već da se može koristiti i za suptilnije stvari."

Profesor sa katedre za psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu Aleksandar Baucal primećuje da na klasičnim upitnicima korisnik može da filtrira odgovor u zavisnosti od toga kako želi da se predstavi, dok se na društvenim mrežama ponaša spontano: "Međutim, istraživanja pokazuju da nije tako lako profilisati čoveka na osnovu ponašanja na Fejsbuku, ogromna je margina greške. Ali ovde se radi na manipulaciji na velikoj skali. Delujete na 50 miliona ljudi, pa ako izvršite uticaj na dva miliona, napravili ste posao. Sa istraživačke perspektive to je minimalni efekat, ali kada se prelamaju neka društvena pitanja, to može biti presudno. Jedino što je opasno je to što za razliku od drugih medija ovde niste svesni da ste predmet kampanje."

Internet preduzetnik Istok Pavlović kaže da se u slučaju Kembridž analitike koristio pristup *look a like*, odnosno sličnih. Dobro se prouče stavovi i ponašanje male grupe ljudi, a onda se na društvenim medijima traže njima slični na koje se primenjuje ista kampanja koju drugi korisnici ne vide. To nije nikakva tajna, svakodnevno se koristi. Uprkos svemu, on veruje da je korist od društvenih medija daleko veća od eventualne štete koju nanose, pre svega za one koji na njima razvijaju i promovišu svoj posao, ali i za one koji pomoću njih ostvaruju socijalne kontakte.

»

Budući da se radi o digitalnom svetu, Koganova aplikacija to je mogla da radi istovremeno na svih 270,000 profila. Samo po sebi to nije ništa neobično, više hiljada takvih aplikacija aktivno je svakodnevno na Fejsbuku. Pozivaju vas da odigrate neku igricu ili rešite kviz; sve što je potrebno je da nešto lajkujete i kliknete da biste sve svoje podatke sa Fejsbuka otvorili vlasnicima aplikacije. Njima ostaje da ih u milisekundi usisaju u svoju bazu i nastave da vas prate dok ne odlučite da ih blokirate, što se u praksi ne dešava nikada.

Kogan je Fejsbuku objasnio da radi naučno istraživanje, predočivši im svoj dotadašnji rad. Recimo, 2015. objavio je rad u kojem tvrdi da bogataši širom sveta imaju manje internacionalnih prijatelja nego prost svet, da se zadržavaju u socijalnom krugu ljudi s kojima mogu lako fizički da se sretnu. Pravila Fejsbuka ne dopuštaju da se tako prikupljeni podaci daju trećem licu, ali se saradnicima veruje na "majke mi", odnosno dovoljno je da kliknu u kućicu gde to potvrđuju. Ova ležernost je ključ uspeha kompanije. Oni stvaraju prostor za prijatno i opušteno druženje gde mi rado jedni drugima otkrivamo previše o sebi, dok u pozadini nevidljivi tumaraju marketinški vukovi koji za to Fejsbuku masno plaćaju.

Naravno, Kogan je umesto da se zadrži na naučnom radu, podatke prodao Kembrdž analitici. U toj firmi sada tvrde da su od Kogana dobili uveravanja da su podaci skupljeni legalno, a kada ih je Fejsbuk 2015. upozorio da ne smeju da ih koriste, tvrde da su ih izbrisali i dostavili dokaze za to. Prethodno su, doduše, podatke proučili i filtrirali deleći korisnike na pet grupa: otvorene, perfekcioniste, ekstrovertne, kooperativne i neurotične (podela u psihologiji poznata kao OCEAN). Te osobine utvrđivali su pomoću algoritma koji je obrađivao korisničke lajkove. U startu su odbacivali slobodoumne i koncentrisali se na one sa konzervativnim ukusom. Onda su među njima tražili kolebljivce, nesigurne birače i pakovali im fino podešene poruke koje odgovaraju tačno njihovom psihološkom profilu.

TRAMPOVA KAMPANJA NA JUTJUBU

Evo jedne ilustracije koja ima veze sa Trampom, ali ne i sa njegovom predsedničkom kampanjom. Ako prošvrljate po Jutjubu, naići ćete na spotove koje je snimao Džon Bolton, njegov tek postavljeni savetnik za nacionalnu bezbednost i bivši ambasador u UN. Bolton je u međuvremenu radio kao konsultant i pomagao u kampanjama raznim konzervativnim republikancima. Za svaku kampanju pravljene su različite poruke, negde se Bolton obraća pitomim tonom, negde preti, negde je zabrinut, malo je simpatični čika, malo poštovani diplomata, potom iskusni političar ili odlučni patriota.

Te poruke ne idu u masovne medije da ih gledaju svi birači, jer se neće sve svakome dopasti. Ali, zabrinutom biraču iz Teksasa koji pije koka-kolu, simpatiše Mita Romnija i kači slike iz posete Diznilendu stići će preko Fejsbuka video u kome mu Bolton ohrabrujućim tonom ukazuje na opasnost od ilegalnih imigranata uz poruku da će kandidat kojeg on podržava umeti to da zaustavi. Nekom sa severa će patriotsku poruku poslati pitomim glasom koji prati sliku kandidata u uniformi za razliku od protivnika koji se veseli na nekom bogataškom slavlju punom čudno odevenih stranaca.

Zvuči neverovatno, ali arogancija kampanje Hilari Klinton doprinela je Trampovoj digitalnoj akciji barem koliko i naivnost birača. U vreme kada je KA preuzela vođenje Trampove kampanje, sa zaprepašćenjem su utvrdili da je Hilarin tim odustao od oglasa na Jutjubu, valjda ubeđeni da među "digitalcima" ne mogu da izgube i da treba da se koncentrišu na druge stvari. Trampovci su namah zakupili glavni baner na sajtu i krenuli sa oglasima.

Opredelili su se za dve vrste spotova za različitu publiku, kombinujući i geografske odrednice. Trijumfalni, za krajeve gde je Tramp imao jasnu prednost i gde su ih upućivali na najbliže biračko mesto kako bi bili sigurni da će glasati.

ŠEF KEMBRIDŽ ANALITIKE I KRUNSKI SVEDOK: Aleksandar Niks (dole) i Kristofer Vajli (gore)

Sami smo krivi

Vladimir Radunović iz Diplo fondacije veruje da će Fejsbuk opstati jer ga mi želimo. Uostalom, svaka aplikacija na našem telefonu prikuplja naše podatke: "Postoji velika odgovornost Fejsbuka i za tu odgovornost i posledice (za njih i sve druge) treba opasno da se borimo svi. Ali imamo i mi korisnici ogromnu odgovornost za nepismenost i nezainteresovanost. Pa, sami klikćemo 'I agree' bez provere, igramo kvizove i testove ličnosti koji kažu da će imati pristup našim podacima, instaliramo aplikacije koje nam otvoreno babraju po sadržaju telefona. I vičemo 'nemam ja šta da krijem'!"

Vladan Joler iz Šer laba (Share Lab) misli da smo u fazi meke kolonizacije jer svi koristimo tehnologiju i aplikacije koje ne razumemo. Niko nas na to ne tera, kaže Joler, ali je pitanje koja je cena nekorišćenja: "Fejsbuk odavno nije interaktivni digitalni spomenar. Praćenje korisnika, prikupljanje i analiza njegovih podataka je osnovni biznis model Fejsbuka, ali i Gugla", kaže Joler, inače autor svetski citiranog istraživanja o funkcionisanju Fejsbuka iz 2017.

Drugi spot, za nesigurne birače, pokazivao je poznate ličnosti koje podržavaju Trampa, od sportista i TV lica do policajaca i vojnika.

Najuspešniji je ipak bio spot na kome su se "razotkrivale neke neprijatne istine" o Klinton fondaciji. Tvrde da je taj spot obeshrabrio mnoge koji su razmišljali o Hilari kao o manjem zlu, a videli su ga svi koji su tih dana dolazili na Jutjub. Inače, ovaj spot napravila je ekipa sajta Politiko, ali ne oni koji su zvanična redakcija i moraju se ponašati nezavisno i profesionalno, već tim koji je specijalizovan za političku propagandu, odnosno za sponzorisane sadržaje. Takvi timovi postali su ključni za finansijski uspeh onlajn medija u Americi jer kombinuju novinarsko umeće i sponzorske potrebe.

MANIPULACIJA PRETRAGE NA GUGLU

Posebno vešti ljudi iz KA pokazali su se na Guglu gde su uz nešto malo para i tehnike ovladali prvim rezultatima pretrage. Tako da ako ukucate "Tramp, Irak, rat" odmah bi vam bio ponuđen (sponzorisani) tekst s naslovom "Hilari je glasala za rat – Tramp je bio protiv".

Za pretragu "Hilari, trgovina" izašlo bi najpre "Hilari podržava NAFTA sporazum – naše poslove prebacuje u inostranstvo". Pritom većina korisnika ne zna da je moguće platiti da bi se na vrhu pretrage našao neki link, već veruju da Gugl na vrh stavlja ono što je najrelevantnije, što je nekada davno i bio slučaj.

NEMA POBEDE BEZ DIGITALNE KAMPANJE

Ali, kako mi znamo za sve ove detalje? Jednostavno. Posle Trampove pobede nastala je prava jagma za Kembridž analitikom i oni su zbog zainteresovanih potencijalnih klijenata napravili prezentaciju od 29 slajdova koja detaljno objašnjava šta su radili u kampanji od juna kada je delovalo da je Tramp bez šanse, pa do pobede u novembru. Britanski "Obzerver" (koji je glavni izvor većine informacija za ovu priču) došao je u posed prezentacije, a Britani Kajzer potvrdila im je autentičnost dodajući da je i sama imala kopiju.

O mogućnosti da se digitalnim sredstvima previše utiče na kampanju priča se već nekoliko godina unazad. Prvu uspešnu kampanju na internetu imao je Barak Obama 2008. Do tada je budžet za internet bio minimalan, ako ga je uopšte bilo. Danas se veruje da bez digitalne kampanje nije moguće pobediti ni na jednim izborima. Zato su usluge kompanija poput Kembridž analitike tražene širom sveta. Pominju se njihovi angažmani u Nigeriji, Letoniji, Rumuniji, Argentini.

Novinari britanske televizije Kanal 4 čak su snimili direktora Aleksandra Niksa kako nekim klijentima nudi da protivkandidatima namesti seksualni ili neki drugi skandal kao sredstvo za pobedu »

na izborima. Britani Kajzer je za Obzerver izjavila da ne veruje da je to stvarno mislio (niti mogao), već da je Niks tip spreman da obeća bilo šta samo da dobije ugovor. U međuvremenu, britanski mediji uspesima Kembridž analitike dodali su i uticanje na referendum o Bregzitu, naravno, na strani koja je pobedila. KA to demantuje.

KRUNSKI SVEDOK KRISTOFER VAJLI

Ako vam se čini da ste o svemu ovome već čuli, pa vam nije jasno zašto se sada nadigla tolika buka, u pravu ste. "Gardijan" i "Obzerver" već dve godine pišu o KA i njihovoj ulozi u raznim izbornim manipulacijama i za to dobijaju opomene od te kompanije i Fejsbuka, pretnje tužbom ako nastave. Ovoga puta novinari veruju da imaju čvrst slučaj.

Pre izvesnog vremena bivši programer SCL grupe Kristofer Vajli odlučio je da progovori i otkrije sve tajne Kembridž analitike. On se sa Aleksandrom Niksom upoznao 2013. i počeo da radi za njega. Vajli je zanimljiv lik, za sebe kaže da je gej vegan. Sa 17 godina napustio je školu (disleksičan je i hiperaktivan), naučio je sam da programira sa 19, da bi sa 20 upisao prava na londonskom LSE, što je i završio. Kažu da je izuzetno vispren i inteligentan, što Niksu nije promaklo.

Vajli tvrdi da je bio jedan od arhitekata Kembridž analitike i njenog pristupa podacima, što u toj kompaniji negiraju svodeći njegovu ulogu na minornu uz tvrdnje da već četiri godine ne radi za njih, te o kampanji za Trampa ne zna ništa. Vajli tvrdi da ima dokaze, a mediji mu veruju. Samo nekoliko dana posle njega progovorila je i Britani Kajzer, a ona je u KA bila visoko pozicionirani menadžer do skoro. I ona je liberal i altruista, barem tako sama kaže, ali se malo polakomila na uticaj i lepu platu.

POSLEDICE PO FEJSBUK

Vajliju veruje, izgleda, i Fejsbuk koji je prvih sedam dana od početka afere ćutao, da bi se onda osnivač Mark Zakerberg oglasio izvinjavajući se zato što su izneverili poverenje svojih korisnika. U ranijim prilikama Fejsbuk je prilično oštro odbacivao tvrdnje o zloupotrebi podataka, sada se obraćaju veoma pomirljivim tonom, čak pristaju i na to da američka država uvede izvestan stepen regulacije, što je ranije bilo neprihvatljivo. Oglas preko cele strane sa izvinjenjem korisnicima objavljen je u brojnim novinama, pa i u "Obzerveru". Teško da razmišljaju o tužbi. Ali su potvrdili da su uveli mnogo striktnija pravila za preuzimanje podataka i da će pogasiti sve aplikacije koje to rade, a svoje korisnike obavestiti o riziku. Neke promene su već primetne.

PREDSEDNIČKI IZBORI U AMERICI: Digitalna prednost za republikance

Situacija je za Fejsbuk krajnje ozbiljna. Kompanija je izgubila 60 milijardi dolara vrednosti na berzi, a pojedine velike face pozvale su ljude da izbrišu svoje naloge (#deletefacebook je naziv akcije). Posebno se istakao Elon Mask, direktor Tesla motorsa i SpaceX-a koji je ranije imao nesuglasice za Zakerbergom, pa mu je ova priča baš legla. On je na poziv da se brišu nalozi na Tviteru napisao "a šta je to Fejsbuk", da bi mu neki tviteraši poručili da bolje pogleda stranice koje njegove kompanije imaju na Fejsbuku. Mask je odmah odgovorio da pojma nije imao da takve stranice postoje i one su ugašene istog popodneva.

TUŽBA NA KLIMAVIM NOGAMA

Britanska policija je u subotu pregledala kancelarije KA u Londonu, a razlog za odugovlačenje je čekanje na sudski nalog. Naime, nije lako utvrditi da li je KA kršila bilo kakve zakone, osim moralnih, da li je prikupljanje informacija koje dobrovoljno stavljamo na Fejsbuk prekršaj zakona ili samo pravila koja na toj mreži važe. Kao što se za grub start pa i ozbiljno povređivanje protivnika na fudbalskoj utakmici ne ide u zatvor niti na sud, već se, eventualno, dobija samo crveni karton. Sada se i u SAD najavljuju krivične prijave uz pitanje da li je strana kompanija uopšte smela da se angažuje u predizbornoj kampanji.

Kembridž analitika poriče da je koristila ilegalne podatke, a tvrde da tek sa Fejsbuka nisu uzimali ništa. Takođe, smatraju kako je ocena da je njihova digitalna kampanja dovela Trampa u Belu kuću krajnje paušalna budući da ne postoji način da se uticaj kampanje na internetu valjano izmeri.

S time se slažu mnogi, naročito u Trampovom timu. Tvrde da je uloga KA preuveličana, to jest da je kompanija posle pobede sebi pripisala previše zasluga minimizujući ono što je uradio glavni strateg Trampove digitalne kampanje Bred Parskal, inače već angažovan i za naredne izbore.

Ako se ne otkrije neki težak prekršaj u radu KA, izvesno je da će im ovaj slučaj doneti više dobre reklame nego štete. I najoštriji kritičari ne pozivaju na hapšenja, već traže da se uvedu striktna pravila kako se koriste podaci prikupljeni na internetu.

Što se Fejsbuka tiče, male su šanse da ljudi masovno napuste ovu društvenu mrežu jer je ona suviše uvezana u sve što radimo. Prvo, povezuje nas sa velikim brojem prijatelja i pomaže nam da se informišemo o raznim stvarima. Mnogi mali biznisi imaju samo Fejsbuk stranu umesto veb-sajta. Takođe, previše je aplikacija i servisa koji vam traže da se na njih ulogujete pomoću svog Fejsbuk naloga, koji gotovo da služi kao digitalna lična karta.

Jedino su zabrinuti klijenti Kembridž analitike po svetu koji strepe u kakvom će se društvu naći ako istraga odluči da objavi kome je sve ova firma pomagala oko izbora. ¶

ZORAN STANOJEVIĆ

Analitika digitalnih života

“Kembridž analitika kaže: ‘Mi pročitamo profil, mi razumemo ličnost i mi veoma uske segmente populacije gađamo ciljanim reklamama, napravljenim samo za njih, da baš njih gađaju u žicu.’ Ako vam ja kažem da ću to uraditi na osnovu naučnog rada koji mi je pokazao da na osnovu tih informacija ja mogu da znam, grubo da se izrazim, 18 od 100 posto, koliko biste vi mene platili da ja uđem u vašu kampanju, potrošim vam budžet i radim tako nešto?”

Fotografije: Vladimir Milovanović

O skandalu koji je izbio u vezi sa pričom da je 50 miliona Fejsbuk profila britanska konsultantska firma Kembridž analitka navodno koristila u predsedničkoj kampanji Donalda Trampa 2016, “Vreme” razgovara sa dr Goranom S. Milovanovićem, psihologom i data naučnikom. Milovanović je pre više od petnaest godina uz podršku Beogradske otvorene škole osnovao Centar za proučavanje informacionih tehnologija i tamo zajedno sa kolegama od 2002. do 2005. sproveo prve studije o upotrebi interneta na prostorima jugoistočne Evrope. Danas radi kao data naučnik na sistemu Vikidata za Vikimedija Dojčland i kao mentor u istoj oblasti za polaznike američke kompanije Springbord. »

"VREME": Šta se zaista desilo u slučaju Kembridž analitike?

GORAN S. MILOVANOVIĆ: Istraživač Aleksandar Kogan je svojevremeno postavio Fejsbuk aplikaciju preko koje je pokušao da primeni naučnu metodu, poznatu, zapravo, još pre njegovog rada, pomoću koje bi na osnovu toga šta ljudi rade na Fejsbuku, šta lajkuju, kako se to kolokvijalno kaže, pokušao da donese zaključke o profilima ličnosti ljudi koji su koristili tu aplikaciju. Postavivši tu aplikaciju u rad i zahvaljujući podešavanjima privatnosti koja su tada postojala na Fejsbuku, a to se dešava pre 2015. kad je Fejsbuk uveo promene u podešavanja, došlo je do toga da, ako vi uzmete tu njegovu aplikaciju koja se zvala *My digital life* i pristanete da je koristite, vi Koganu, sasvim legalno u tom trenutku, dajete pravo pristupa vašem Fejsbuk profilu. Da razjasnimo šta to tačno znači – to ne znači da on može da čita vaše privatne poruke, ali znači ako ste vi sebe na profilu opisali kao, recimo, čoveka čiji su politički pogledi liberalni, koji je muškog roda, koji je u vezi ili nije ili je razveden, ima izvestan broj prijatelja, onda je sigurno mogao da ima uvid u te podatke. Ta vrsta dila između korisnika i neke Fejsbuk aplikacije odnosno njenog vlasnika je sasvim uobičajena. Vi znate da će vas većina aplikacija na Fejsbuku pitati: "Da li si svestan da ćeš ovoj aplikaciji dati pristup svojim fotografijama, listi svojih prijatelja i slično?" Vi najčešće kažete: "Ok, da, može" i pristupite tome.

Koje je podatke iz profila korisnika tražila aplikacija *My digital life*?

Ne znam precizno. U svakom slučaju, imala je pristup profilu korisnika koji joj je pristupio. Ali, zapravo, nije od suštinske važnosti šta je ta aplikacija u tom trenutku tražila. U trenutku kada je Aleksandar Kogan postavio svoju aplikaciju, podešavanja privatnosti naloga na Fejsbuku omogućavala su da ako korisnik preuzme neku aplikaciju, tada vlasnik te aplikacije dobija pristup svim profilima prijatelja tog korisnika. Ta podešavanja Fejsbuk je promenio 2015. Rekli su: "Od sada će vlasnici aplikacija imati pristup profilima samo onih korisnika koji su je preuzeli i prihvatili uslove korišćenja, odnosno koji su dali dozvolu za pristup profilu." Aleksandar Kogan je legalno dobio podatke za 270 000 do 300 000 (to su brojevi koji se pominju) profila onih koji su njegovu aplikaciju preuzeli. E, sad, uzmite i pomnožite taj broj sa koliko je, u proseku, svaki od tih profila mogao da ima prijatelja. Kao rezultat sve češće se pominje broj od 50 miliona. Kako izbija ceo skandal? Još 2015. Fejsbuk saznaje preko novinara "Gardijana" da je Aleksandar Kogan podatke koje je prikupio o korisnicima dao firmi Kembridž analitika (KA). A njima ti podaci trebaju, kao što sam na početku rekao, da bi primenom izvesne naučne metodologije pokušali da na osnovu tih profila definišu psihološke profile ličnosti.

Da li je Kogan te podatke prodao ili ustupio?

Ne znam tačno kakav je dil bio između Kogana i KA. Sve u svemu, Fejsbuk to sve saznaje 2015. i kažu Aleksandru Koganu da nema pravo da podatke koje je od Fejsbuka dobio (legalno u trenutku kad ih je pribavio) da trećoj strani za komercijalnu upotrebu. Fejsbuk traži formalnu potvrdu i od jedne i od druge strane da su podaci obrisani i dobija je. Međutim, u martu ove godine saznajemo od bivšeg direktora istraživanja Kembridž analitike Kristofera Vajlija da ti podaci, zapravo, nisu obrisani i da se oni za oko 50 miliona korisnika Fejsbuka i dalje nalaze u rukama KA. Takođe, tvrdi se da je ta firma koristila ove podatke da bi napravila psihografsku analizu korisnika Fejsbuka. Ja znam šta je KA mogla da pokuša da uradi sa tim podacima jer je to potpuno jasno iz njihove reklame. Oni tvrde da psihografski metod nisu koristili za kampanju Donalda Trampa 2016.

Pa, oni su već jednom Fejsbuku rekli da su obrisali podatke, pa se ispostavilo da nisu.

Kriza je živa. Više tela u SAD, Velikoj Britaniji, a sigurno će reagovati i EU ako već nije, traže saslušanja u Fejsbuku, KA, a sigurno će doći i do samog Aleksandra Kogana koji radi na Univerzitetu Kembridž. Moraćemo da sačekamo da bismo znali šta se tačno dogodilo.

Ukoliko KA jeste primenila psihografske metode na podatke koje je dobila od Kogana za kampanju Donalda Trampa, šta su mogli da postignu?

Činjenica je da je Majkl Kosinski, istraživač koji je takođe radio na Univerzitetu Kembridž, a kojeg je Kogan pokušao da angažuje da sarađuje sa KA, do čega, iz nekog razloga, nije došlo, dokazao sa svojim saradnicima u naučnom radu iz 2011. da može za neke stvari sa fascinantnom tačnošću da pogodi podatke o osobama samo na osnovu toga koje Fejsbuk fan stranice te osobe prate. Svi su bili fascinirani podacima do kojih je Kosinski došao. On je pokazao da na osnovu vrlo malog broja nečijih lajkova, a do toga ste mogli vrlo lako da dođete, sa prilično tačnošću, za neke osobine i sa više od 80 procenata, može da kaže da ste vi osoba određenog pola, koliko godina imate, vaš etnicitet je ovaj, vaša seksualna orijentacija je ona...

Takođe, ono što je Kembridž analitici bilo najinteresantnije jeste da su prilično uspešno mogli da kažu da li je osoba politički liberalna ili konzervativna (čak 85 odsto). To je gruba dihotomija, ali kada imate stabilan dvopartijski sistem kao u SAD, onda vam mnogo znači da imate tu informaciju, jer znate sa velikom verovatnoćom da će neko ko je psihološki proliberalan tip pre glasati za Demokratsku stranku, a neko ko je konzervativniji će vrlo verovatno glasati za republikance. A, to su odsudne stvari na američkim izborima.

Za neke osnovne varijable Kosinski je pokazao da iz osnovnih opisa ljudi pri-

lično tačno može da pogodi kojoj grupi ti ljudi pripadaju sa relativno malo informacija koje ta osoba ostavi na Fejsbuku. Svi su se time oduševili. Kosinski je, takođe, pokazao da on na osnovu minimalnih podataka o ponašanju na internetu može da postigne izvesnu korelaciju, osrednju mogućnost predviđanja nečijih rezultata na poznatim i standardizovanim testovima ličnosti. Najpoznatiji model ličnosti je baziran na psihološkom testu na kojem se radilo decenijama i koji je, psihometrijski posmatrano, najstabilniji test ličnosti. Skoro isključivo se i danas koristi. To je takozvani OCEAN model zasnovan na pet faktora, koji kaže da svaku ličnost možete da opišete u nekih pet dimenzija: neuroticizam, ekstroverzija, otvorenost, saradljivost i savesnost.

Kosinski je u svom, sada već poznatom, naučnom radu pokazao da može da postigne korelaciju od 0,43 vaših podataka na Fejsbuku sa vašim rezultatom na testu što se tiče otvorenosti. Korelacija se kreće u vrednostima od minus jedan, preko nula do jedan. Ako ima vrednost jedan, to znači da ja nekim faktorom, nekom informacijom mogu potpuno savršeno da predviđam neku drugu informaciju. Zamislite kad bih mogao na osnovu vaše visine da pogodim koliko godina obrazovanja vi imate. Sumanut primer, koji sigurno ne radi. Ali, ako bi korelacija između vaše visine i vašeg obrazovanja bila perfektna i kad bih ja mogao da kažem da čovek visine 160 centimetara ima šest razreda osnovne škole, a čovek od 210 sigurno ima doktorat, ta bi korelacija iznosila jedan.

E, sad, vidite, on je na skali od nula do jedan stigao do 0,43 predviđajući osobinu otvorenosti i to je njegov najbolji rezultat. Jedna stvar je akademski rad, da biste razumeli koliku to praktičnu vrednost ima, vi morate tih 0,43 da dignete na kvadrat gde ćete dobiti 0,18 i mi, tehnički, možemo da kažemo da je to 18 odsto objašnjene varijanse. Zamislite da vam ja kažem: "Vidi, ova osoba ima te i te osobine i ja predviđam da će ona sutra da glasa za partiju A i ako hoćeš da je okreneš ka partiji B, za nju moraš da imaš vrlo specifičnu reklamu", a upravo je to takozvani mikrotargeting u marketingu za koji KA kaže da radi.

Oni kažu: "Mi pročitamo profil, mi razumemo ličnost i mi vrlo uske segmente populacije gađamo ciljanim reklamama, napravljenim samo za njih, da baš njih gađaju u žicu." Ako vam ja kažem da ću to uraditi na osnovu naučnog rada koji mi je pokazao da na osnovu tih informacija ja mogu da znam, grubo da se izrazim, 18 od 100 posto, koliko biste vi mene platili da ja uđem u vašu kampanju, potrošim vam budžet i radim tako nešto? Ako je Kembridž analitika, ili bilo koja druga firma u tom poslu, išla naokolo i prodavala svoju reklamu govoreći da će na osnovu nečijeg ponašanja na Fejsbuku pročitati njegov profil ličnosti i na osnovu toga napravi reklamu baš za tu osobu ili tu mikrogrupu, onda je taj neko, hajde da se ne izrazim grublje, bio, u najmanju ruku, profesionalno strašno neoprezan. Ja otvoreno moram da kažem, kao neko ko je proveo godine upravo se baveći primenom matematike u psihologiji i društvenim naukama, da su oni time, iako su primenili taj metod, mogli da postignu minimalne efekte, teško merljive, verovatno na ivici neke statističke greške. Mnogobrojne naučne studije svedoče da je to zaista tako.

Ako od 50 miliona profila za polovinu imate korelaciju od 18 procenata i vi targetirate tih 25 miliona, čisto statistički ste dobili mogućnost da utičete na 18 posto njih što je oko 4,5 miliona potencijalnih glasača. U SAD u poslednje vreme izbore odlučuje razlika u nekoliko stotina hiljada glasova. Zar je 4,5 miliona malo?

Kada bi problem mogao da se postavi na takav način. Tih 0,43 korelacije Kosinskog dignuto na kvadrat uopšte ne govori da ćete vi pogoditi 18 posto populacije. Zamislite samo jednog pojedinca. Njegova otvorenost kao osobina ličnosti govori na neki način kakve odluke donosi. Ovo je užasno pojednostavljen model, samo da vam pokažem da ti brojevi ne znače ništa. Pretpostavimo da vi treba da proučavate nečije ponašanje samo na osnovu njegove otvorenosti, a to nije moguće, ali, hajde samo da pretpostavimo. To znači da na osnovu toga šta on radi na Fejsbuku vi možete da 18 posto variranja njegove otvorenosti predvidite. Dakle, samo za jednog čoveka nama ostaje 82 posto fenomena njegove otvorenosti potpuno neobjašnjeno.

Ali pored otvorenosti, nama OCEAN model kaže da imamo i neuroticizam, ekstroverziju, savesnost i saradljivost. A to je, opet, samo opis dimenzija ličnosti. Gde vam je podatak o tome da li je taj čovek na datum izbora, kojeg ste vi prethodno targetirali da glasa za partiju A, B ili C ili da kupi neki proizvod, svejedno, ustao ujutru, saznao da mu se razbolela dobra prijateljica iz gimnazije koja je bila vatreni liberal, i iz čisto emotivnih razloga odlučio da promeni odluku iz prokonzervativne u proliberalnu? Šta sa čovekom koji ima psihološki profil demokratskog glasača, i koga sedam dana pred izbore prosto iznervira ponašanje nekog elektora u njegovoj sredini? Vi prosto ne možete, niko ne može, imati sve pod kontrolom i imati uvid u sve. Pa i tada preostaju teški problemi adekvatnog matematičkog opisa svih tih informacija.

Naučne studije nam takođe pokazuju tako nešto, da je predviđati realno, svakodnevno ljudsko ponašanje na osnovu rezultata laboratorijskih studija ili psiholoških testova skoro potpuno neefikasno. I to da, iz razloga tehničke složenosti, ne ulazimo u još teže probleme odnosa klasične i reprezentacione teorije merenja u psihologiji, od kojih se prva još uvek najčešće koriste u psihologiji ličnosti, a druga, složenija, u na primer donošenju odluka, koji bi nam tek pružili ilustraciju težine problema predviđanja ljudskog ponašanja u realnom okruženju.

Dakle, šta je tu problem, sa svim tim igrama? Problem je, a svi mi koji smo se bavili matematičkim opisom ljudskog ponašanja to smo dobro naučili, što je broj faktora, broj uzročnika, širina konteksta koja utiče na nečije ponašanje tolika da nema jednog testa, jedne metode, jednog merenja koje vama može da napravi bilo koju vrstu psihološke fotografije ili psihografije, kako tvrdi Kembridž analitika, jedne osobe koja će da važi sledećih godinu dana i kaže da 100 posto znamo: "Ovaj je liberalan, on glasa za leve partije, ovaj je konzervativan, on glasa desno." To uraditi, to je na ivici nemogućeg. ¶

RADOSLAV ĆEBIĆ

Libijska veza

Bivši predsednik Francuske je optužen da je finansirao svoju kampanju novcem koji je dobio od Gadafija. Istraga je u centru pažnje svetskih medija, dok prave razloge za bombardovanje Libije i dalje niko ne pominje: libijske milijarde dolara "zamrznute" po svetskim bankama i naftu

Kao da su prošle decenije od kada je rat u Libiji bio svetska tema broj jedan, a u stvari još nema ni sedam godina od kada se 20. oktobra 2011. ubistvom Moamera el Gadafija završila prva faza uništavanja i dezintegracije ove zemlje. Od tada se vesti iz Libije guraju u zapećak svetskih medija.

Razlog je verovatno taj što vesti nisu onakve kakve su najavljivale države koje su učestvovale u uništavanju Libije, dok je trajala euforija zbog pada režima i morbidno likovanje nad snimcima linčovanja polumrtvog Gadafija. Umesto demokratije i slobode, procvetali su terorizam i anarhija, masakriranje i proterivanje čitavih naroda i plemena pod optužbom da su "Gadafijeve pristalice" postale svakodnevica, obračuni naoružanih bandi, milicija i vojski nemaju kraja; nade da će ikada biti bolje odavno više nema ni kod onih Libijaca koji su iskreno verovali da je Gadafijev režim bio krivac za sve loše što se u toj zemlji ikada desilo.

Povodi što se Libija ponovo pojavljivala u udarnim vestima, makar za trenutak, ili su tragični, kao kada su 11. septembra 2012. u Bengaziju ubijeni američki ambasador Kristofer Stivens i još trojica službenika američke ambasade, ili bizarni, kao skorašnji "slučaj" Nikole Sarkozija, čoveka koji je imao i te kako važnu ulogu u kreiranju libijske tragedije.

PRIJATELJ IZ JELISEJSKE PALATE

Naime, policija je 20. marta u Parizu privela Sarkozija, koji je bio predsednik Francuske od 2007. do 2012. godine, jer je navodno za predsedničku kampanju 2007. godine uzeo 50 miliona evra od Gadafijevog režima. Sarkozi je bio jedan od najratobornijih predvodnika intervencije kojom je srušen i ubijen Gadafi.

Priveden je u sklopu istrage koja traje već pet godina, ali je sada prvi put lično morao da odgovara na pitanja istražitelja. Novac za njegovu kampanju navodno je uplaćivan preko poreskih oaza poput Paname i sa računa u švajcarskoj banci. Suma od 50 miliona pominje se u jednom dokumentu koji je 2012, dok je Sarkozi pokušavao da osvoji drugi mandat, objavio magazin "Mediapart". Dokument je potpisao bivši šef libijske tajne službe za inostranstvo Musa Kusa, a u njemu piše da je još 2006. dogovoreno da se podrži Sarkozijeva kampanja.

Iako se istraga vodi od 2013. godine, slučaj je "odjeknuo" tek 2016, kada je francusko-libanski biznismen Zijad Takijedin rekao da je isporučio Sarkoziju i njegovom bivšem šefu osoblja kofere iz Libije u kojima se nalazilo pet miliona evra u kešu. Sarkozi je tada poručio da su optužbe "smešne" i da "Takijedin laže", tvrdeći da su mu optužbu podmetnuli ljudi iz Gadafijevog režima.

Sarkozi se i dalje drži iste priče. "Optužen sam bez ikakvog fizičkog dokaza", poručio je sudskim istražiteljima u saopštenju koje je u onlajn izdanju objavio francuski list "Figaro", te da mu je ta "kleveta od 11. marta 2011. od života napravila pakao".

Kako god, istražitelji su dva dana ispitivali bivšeg predsednika, posle čega je francuski sud pokrenuo formalnu istragu protiv njega, uz optužbe koje se odnose na ilegalno finansiranje njegove kampanje, pasivnu korupciju i primanje novca iz libijskih fondova prikupljenih malverzacijama.

Nije malo onih koji su vest o privođenju Sarkozija dočekali sa radošću. "Ovo je božja kazna, jer je on prvi počeo vazdušne napade u Libiji", rekao je rođak i nekada blizak saradnik Gadafija, Ahmed Gadaf al Dam, koji sada živi u Kairu. On tvrdi da je znao za milione evra koje je Gadafijeva vlada dala Sarkoziju i da je Libija želela podršku Francuske za uspostavljanje takozvanih "Ujedinjenih afričkih država". "Bio nam je potreban prijatelj u Jelisejskoj palati. Pedeset miliona evra nije previše za Afriku", rekao je Gadaf al Dam, tvrdeći da je većina Libijaca koji su bili umešani u transfere novca sada u zatvoru, mrtva ili se krije, strahujući da ne budu ubijeni.

Osnivač Vikiliksa Džulijan Asanž zapitao se da li je Sarkozi odgovoran za smrt "krunskog svedoka" Gadafija i skrenuo pažnju na tekst koji je objavio britanski "Dejli mejl" u kome se navodi da je Gadafija ubio pripadnik francuske tajne službe po naređenju Sarkozija.

"Dejli mejl" nije pouzdan izvor na koji se treba pozivati, ali najnoviji događaji prizivaju u sećanje ono što bi mnogi u svetu, pa i Sarkozi, tako rado zaboravili.

DUGO PRIPREMANI RAT

Posle višegodišnjih iscrpljujućih sankcija i izolacije, Gadafi je sredinom prošle decenije rešio da se izmiri sa svetom. Isplatio je odštetu žrtvama terorističkog napada u kome je iznad škotske 1988. oboren avion Pan-Ama, za šta je bila optužena Libija, i pristao da uništi zalihe hemijskog oružja. Susreo se sa svim viđenijim zapadnim političarima,

DOK JE CVETALA LJUBAV: N. Sarkozi i Gadafi u Jelisejskoj palati 2007. godine
Foto: AP

od tadašnje američke državne sekretarke Kondolize Rajs do Sarkozija, uz izraze međusobnog uvažavanja i, u Sarkozijevom slučaju, pokazivanja otvorenog prijateljstva prema Gadafiju. Čini se da je pukovnik tada napravio fatalnu grešku, poverovavši da se zaista izmirio sa nekadašnjim neprijateljima i da može mirno da izvede tranziciju vlasti na svog sina Saifa el Islama, koga je školovao na Zapadu i pripremao da bude prihvatljivo rešenje za taj isti Zapad, jednom kada se on povuče.

Koliko god zemlje koje su 2011. učestvovale u bombardovanju Libije tvrdile da je ustanak bio spontani nastavak "arapskog proleća", iz onoga što je usledilo jasno je da je u pitanju bila dugo pripremana pobuna za koju se čekao pravi trenutak. Pokrenuli su je radikalni islamisti na istoku Libije, ali se o ustanku u svetskim medijima pričalo isključivo kao o borbi protiv Gadafijeve diktature. Dok se činilo da ustanici napreduju, po zapadnim prestonicama i medijima vladala je euforija praćena ratnohuškačkom propagandom, ali kada su Gadafijeve trupe prešle u kontranapad i stigle nadomak ustaničkog Bengazija, pokazalo se ko je pravi organizator rušenja pukovnika. Preko noći, navodno da bi zaštitila civile kojima je u Bengaziju pretio masakr, formirana je koalicija koju su predvodile SAD, Francuska, Velika Britanija, Italija, a prste su u to blato duboko upleli i Katar, Ujedinjeni Arapski Emirati, Saudijska Arabija.

Nikola Sarkozi se 19. marta 2011. obratio francuskom narodu dramatičnim rečima: "U Libiji je miroljubivo civilno stanovništvo u životnoj opasnosti, stanovništvo koje samo polaže pravo na odlučivanje o sopstvenoj sudbini. Naša obaveza je da reagujemo na njihov poziv za pomoć pun straha." Navodno je na Sarkozijevu odluku da se priključi bombardovanju Libije uticao Bernar Anri Levi, prijatelj njegove žene Karle Bruni, filozof opšte prakse najpoznatiji po tome što nema svinjarije začinjene bombardovanjem neke države u poslednjih trideset godina u kojoj nije bio učesnik.

Elem, na Libiju se srušila savršena oluja u kojoj je u sledećih sedam meseci od bombi humanitarnih intervencionista i u građanskom ratu poginulo najmanje 30.000 ljudi, stotine hiljada bilo je obogaljeno, silovano, proterano. Masakra u Bengaziju nije bilo, ali ga je bilo u bezbroj drugih mesta, samo što su se po svetskim medijima pominjala isključivo nepočinstva koja su počinile Gadafijeve pristalice, za koja se vrlo često ispostavljalo da su notorne izmišljotine. Ispostavilo se i da su se u Libiju iz sveta slegli mnogi osvedočeni i osuđivani islamistički teroristi i stavili na čelo ustaničkih grupa, da bi se uz podršku NATO snaga borili protiv "neverničkog" Gadafijevog režima.

TUŽNI KRAJ

Konačno, Gadafi je ubijen, njegova vlast se raspala, a posle toga je zemlja potonula u terorizam i anarhiju. Mada je tokom rata 2011. Sarkozijev pajtaš Benar Anri Levi tvrdio da je prisustvovao potpisivanju dokumenta u kome vođe ili predstavnici 61 libijskog plemena sa teritorije cele zemlje kažu da žele stvaranje ujedinjene Libije "čim diktator ode s vlasti", od libijskog jedinstva nije ostao ni kamen na kamenu. Iako daleko od savršene države, Gadafijeva Libija iz perspektive sadašnjice te zemlje deluje kao rajsko naselje.

Mada posledice ne mogu da negiraju, mnogi mediji uključeni u tadašnju prljavu propagandu uz vest o privođenju Sarkozija ipak dodaju naizgled rutinske rečenice, poput one da su "strepeći od masakra, Sarkozi i drugi zapadni lideri počeli vazdušnu kampanju na čelu sa NATO-om protiv Gadafijevih snaga".

Ako je suditi po istrazi protiv Sarkozija i mnogo toga drugog što se posle raspada Libije dešavalo, lako se vidi šta je bio pravi razlog intervencije. Novac od čijeg se pominjanja vrti u glavi (67 milijardi američkih dolara Libijskog investicionog fonda, koji je 2006. godine osnovao Gadafi da bi fond plasirao sredstva u oko 500 kompanija širom planete, još uvek je "zamrznuto" po svetskim bankama), nafta, isprepleteni interesi, bili su motiv za one kojima tragedija šest miliona ljudi jedne zemlje ništa nije značila.

U svakom slučaju, bar jedan od onih koji su učestvovali u uništavanju Libije prizvan je pred lice pravde, mada ne i osuđen, niti optužen zbog bombardovanja i zločina. Suštinski je i ovaj "slučaj" zamaglio sve što se dešavalo, jer se u njemu ponovo priča samo o Gadafiju, uz tek uzgredno pominjanje žrtava libijske katastrofe. ¶

MOMIR TURUDIĆ

Kultura sećanja: **Leonard Koen u muzeju savremene umetnosti**

BUDUĆNOST

Foto: AP / Chris Pizzello

NEČIJE PROŠLOSTI

Uticaj lorda Bajrona rokenrola, kuma sumornosti, zen-džentlmena Dalaj Koena i njegovih muza na duh generacija bejbi-bumersa i njihovih X, Y i Z naslednika u godini naših jubileja, to jest pola veka od 1968.

Da li je to neki trend? Ondašnje pop ikone, po definiciji prolazne kao snovi, pretvaraju u klasike. Vladimiru Visockom, popularnom skoro kao Jurij Gagarin, u Rusiji podižu spomenike, otvaraju muzeje vezane za njega i posvećuju celodnevne TV programe. Bobu Dilanu daju Nobelovu nagradu za književnost.

Leonard Koen, za koga neki kažu da je najpre on trebalo da bude nobelovac, tokom belih noći ove zime lečio je ranjene duše u Montrealu, gde je od 7. novembra do 4. aprila 2018. u čak šest sala Muzeja savremene umetnosti (Musée d'art contemporain de Montréal) multimedijalno predstavljeno oko 600 eksponata, pisama, crteža i snimaka nastalih tokom pedeset godina njegovog rada.

To je nešto različito od nostalgične reminiscencije. Četrdeset umetnika iz deset zemalja (multimedijalista, konceptualista, pijanista, elektroničara, muzičara koji deluju u Montrealu, Njujorku, Oslu, Nju Orleansu, Londonu, Briselu, Minhenu, Hamburgu, Kelnu, Johanesburgu, Hong Kongu, Lođu, Jerusalimu...) predstavilo je od muzeja naručenih dvadeset radova inspirisanih umetničkim dostignućima tog nesvakidašnjeg pesnika tuge i melanholije, lepote i očaja, pisca u 1950-im, pevača folka u šezdesetim, sedamdesetim, kultne rok zvezde u osamdesetim...

Ime Leonarda Koena je u mnogobrojnim sećanjima, esejima i osvrtima zamenjivano stotinama sinonima: lord Bajron rokenrola, laureat pesimizma, trubadur tuge, kum sumornosti, veliki majstor melanholije, kralj patnje, bard ljubavi i gubitka, princ bola i pesimizma, don depresije, visoki sveštenik beznađa, pesnik egzistencijalnog očajanja, majstor lamenta, bard budoara, hipi ikona, zen-džentlmen, Dalaj Koen...

"Njujork tajms" piše da je vreme takozvane Tihe revolucije 1960-ih, kada su mnogi frankofoni građani u Kvebeku težili da se oslobode anglofonske dominacije, Koen, koji je recitovao poeziju u džez klubovima i bio deo avangardnih literarnih krugova, bio prihvaćen i s jedne i s druge strane tamošnje lingvističke podele.

Koenova porodica inače bila je ugledna u jevrejskoj zajednici anglofonog dela Montreala. Deda Lion Koen, koji se doselio iz Poljske 1871, bio je industrijalac, filantrop i osnivač Jevrejskog kongresa u Montrealu. Otac Natan (koga je izgubio 1943. kad je imao devet godina) bio je pukovnik u Prvom svetskom ratu, a posle trgovac odećom.

Prve literarne inspiracije Leonard Koen – rođen 21. septembra 1934. u Montrealu – našao je u sinagogi u liturgijama kojima je prisustvovao sa svojom sestrom Ester, a možda i od majke Marše (Kolicki-Klajn, Jevrejke poreklom iz Litvanije), medicinske sestre koja je stalno pevala po kući i ohrabrivala Leonardovo interesovanje za poeziju.

Literarni uzori Leonarda Koena bili su Vilijam Batler Jejts, Volt Vitman, Henri Miler i, posebno, Federiko Garsija Lorka, andaluzijski nadrealističko-ekspresionistički pesnik patnje i ljudske strasti, inspirisan andaluzijskom narodnom pesmom kante hondo i romansama Cigana lutalica, koga su 1936. tokom Španskog građanskog rata ubiti fašisti. Svojoj ćerci dao je ime Lorka.

Koen je proučavao engleske prevode Lorkinih pesama, ali nije umeo "da mu nađe glas". U traženju Lorkinog flamenko ključa pomogao mu je jedan Španac koga je ugledao kako svira grupi devojaka i mladića na klupi u montrealskom parku kraj teniskih terena na koje je dolazilo mnogo ljudi. Seo je pored njih i slušao.

Zamolio je Španca da mu drži časove gitare, mada je na gitari počeo da svira sa 13 godina, a od 1955. – nakon završetka studija engleskog jezika na montrealskom Univerzitetu Mekgil – formirao je i grupu Bakskin Bojz i svirao kantri po kafeima i džez klubovima.

Na prvom času, Španac uzima njegovu gitaru i kaže da nije loša, ali da nije naštimana. Pokazuje mu nijanse dodira vrha prstiju sa strunama. Posle nekoliko sesija, Koenov učitelj flamenka nije se pojavio na zakazanom času. Koen je pozvao njegovu gazdaricu i saznao da se čovek ubio.

"Ništa nisam znao o tom čoveku, ni zašto je došao u Montreal, ni iz kog dela Španije, zašto se pojavio na tom teniskom terenu i zašto je sebi oduzeo život. Tih šest akorda, taj obrazac koji sam od njega naučio, to je bila baza svih mojih pesama i čitave moje muzike", pričao je Koen kada je 2011. došao u Oviedo da primi prestižnu špansku Nagradu Princ od Asturije za literaturu.

O BOGU I MAMURLUKU I OSTRVU HIDRA

Kako u "Njujorkeru" piše Dejvid Remnik, Leonard Koen je 1960, u svojoj dvadeset petoj godini, živeo u Londonu od trista dolara stipendije kanadskog Saveta za umetnost.

Gušila ga je vlaga i londonsko sivo nebo. Kad mu je zubar izvadio bolni umnjak, svratio je u banku i ugledao preplanulog službenika koji je pričao da je takvu boju dobio u Grčkoj. Kupio je kartu za Atinu, posetio Akropolj, obišao luku u Pireju, seo na trajekt i još uvek sa jezom u kostima iskrcao se na ostrvu Hidra. U to vreme tamo nije bilo telefona i automobila, a struje je bilo samo povremeno. Voda se do belih kuća, koje su naslagane ka brdima dugim stepenicama, raznosila na magarcima. Kada je pred njegovom kućom stao čovek koji odnosi đubre na magarcu, Koen se osećao kao da je dobio Legiju časti. To je za njega bio znak da su ga prihvatili.

»

Za četrnaest dolara mesečno Koen je iznajmio sobu u luci u obliku potkovice u kojoj Grci u tavernama jedu ribu s roštilja i piju jeftino belo vino recina s mirisom borove smole (čija formula potiče još iz antičkih vremena, kada je vino držano u amforama zapečaćenim borovom smolom). Kupuje nekoliko parafinskih sveća, "ruski" krevet od kovanog gvožđa i stolice – onakve kakve je nacrtao Van Gog.

Danju gleda u čemprese i bele grčke kuće i piše fantazmagorijski seksi roman pod nazivom *Omiljena igra* (*The Favorite Game*) i pesme pod nazivom *Cveće za Hitlera*, inspirisane knjigom italijanskog jevrejskog antifašiste Prima Levija *Ako je to čovek* (*Se questo è un uomo*, na engleski objavljenom pod naslovom *Preživljavanje Aušvica*).

Časove disciplinovanog rada kombinuje s časovima opuštanja uz gitaru kraj praznog bunara na seoskom trgu i meditacije – uz "sredstva za proširenje uma" (pot, spid, asid, što ne bi trebalo prevoditi deci...).

"Sedeći na svojoj terasi u Grčkoj, na kojoj se može čitati po mesečini, uzimao sam 'trip' za 'tripom' u nameri da vidim Boga, i završio sam s teškim mamurlukom", pričaće kasnije samoironično Leonard.

HOTEL "ČELZI"

U šou-biznis je Koen ušao 1960-ih, kada je shvatio da od pisanja ne može živeti, a za prodaju odela u očevoj radnji nije imao volje. Napustio je svoj život etabliranog kanadskog pisca i pesnika lutalice i krenuo za Nešvil u Tenesiju da bi zarađivao za život pevajući kantri.

U vreme kada je vladala mantra "ne veruj nikom starijem od 30 godina", njegove audicije su često završavale odbijajućom rečenicom: "Da niste malo matori za tu igru?!"

U toj atmosferi seks-droga-i-rokenrol (u šou-biznisu na kvadrat), zadržao se, kako kaže u pesmi *Chelsea Hotel*, u Njujorku, "trčeći za jebenim novcem, mesom, onim što se u pesmi zove ljubav prema radnicima i prema nekolicini nas preostalih".

Hotel "Čelzi", izgrađen između 1883. i 1885, sa fasadom od crvene cigle i gotskom impresivnošću, tradicionalno je omogućavao stalni boravak mnogim in-

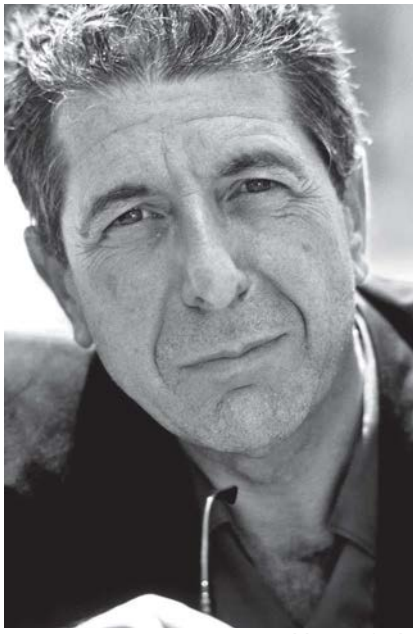

Foto: Gorupdebesanez / Wiki

spirativnim osobama, među kojima su bili Mark Tven, Čarls Bukovski, Džekson Polok, Artur Miler...

Artur Klark je tu 2001. napisao *Odiseju u svemiru*.

Od šezdesetih, Hotel "Čelzi" je postao stalni dom specifičnog boemsko hipijevskog (boho) bratstva, "veliko ludo mesto na kome niko ne haje ako momak u četiri sata ujutru dođe u sobu s gajbom piva i četiri ribe". Bio je "glavni štab" i nastupajuće rok elite – Boba Dilana, Džimija Hendriksa, Igi Popa, Peti Smit, Bridžid Berlin, koja je bila superstar Endija Vorhola.

Neki su taj hotel opevali. Na primer, Džoni Mičel pesmom *Chelsea Morning*. Ova kanadska pevačica po noćnim klubovima i na ulicama Toronta, došla je u Njujork da se pridruži folk sceni, kao i Koen. U knjizi o svom muzičkom životu pisala je kako je bila u krevetu s čovekom koga nije znala, koji je bio "na asidu" (*on acid* u urbanom slengu označava veoma preterano ponašanje pod uticajem jake droge) i tražio od nje da ga uteši (*sex not included*). Leonard je sedeo u sobi i pevao svoju *Čudnu pesmu* tiho za sebe, ne obraćajući pažnju na ono što se dešavalo u krevetu: "Zaista, Hotel Čelzi!"

Nemačka pevačica Niko snimila je album o Čelzi devojkama (*Chelsea Girls*) iz soba 506 i 115, čija budućnost umire u nečijoj prošlosti. Ta pesma je uvrštena u eksperimentalni film pod istim nazivom Endija Vorhola, čijoj će Fabrici kasnije pripadati i Leonard Koen. U Vorholovom klubu 1966. on je prvi put sreo tu neobičnu ćerku nestalog vojnika Vermahta i rekao da je to najlepša žena koju je ikad sreo, a Niko uzvratila – da prednost daje mlađim muškarcima.

Neke su iz tog hotelu iznosili u vreći, kao Nensi Spandžen, devojku basiste Seks pistolsa Sida Višusa koja je 1978. nađena izbodena nožem, a on je kao optuženi za ubistvo umro od predoziranja.

Za Leonarda Koena mora da je bilo od simbolične važnosti to što je u Hotelu "Čelzi" 1953. u fatalnu komu pao britanski (velški) pesnik Dilan Tomas, u čijoj poetskoj drami *Pod mlečnom šumom* prvi glas kaže: "Vreme prolazi, slušaj vreme prolazi, ovamo bliže hodi..." Koen je na nekom koncertu 1988, uz njemu svojstven autoironični humor, pričao kako je jedne užasne noći u Njujorku u nameri da razbistri glavu otišao najpre u Bronko burger i uzeo čizburger, ali to mu nije mnogo pomoglo, a potom u Vajt hors (stecište boema i umetnika u Grinič Vilidžu pedesetih i šezdesetih godina) da potraži Dilena Tomasa, ali je, kaže, Dilen Tomas bio mrtav...

Koen se jednom 1967. u Hotel "Čelzi" vratio u tri sata ujutru, prošao kroz poznati lobi, na čijim je zidovima visilo mnogo slika kojima su neki umetnici platili boravak u hotelu, i došao do najsporijeg lifta u gradu – on je funkcionisao samo ako "ekspert" pritisne dugme, što je jedna od retkih tehnologija kojima je ovladao. Vrata su se otvorila i u liftu mu se pridružila stanovnica sobe 411. dvadesetpetogodišnja pevačica iz Port Artura u Teksasu, Dženis Džoplin; ona je tada s grupom Big Brother and the Holding Company bila u Njujorku radi snimanja albuma *Jeftina uzbuđenja* (*Cheap Thrills*).

Foto: Elvert Barnes

Foto: Grossman Glotzer / Wiki

ZAJEDNIČKA SLUČAJNA NOĆ: Leonard Koen i Dženis Džoplin u hotelu "Čelsi"

"Tražite nekog, gospođice?", pitao je Koen, a ona je odgovorila da traži Krisa Kristofersona, naočitog sina generala američkog vazduhoplovstva, harizmatičnog kantri muzičara i tadašnjeg političkog aktiviste i glumca, poznatog i po ulozi Bilija Kida u filmu *Pet Geret i Bili Kid* (1973).

"Mlada damo, imate sreće, ja sam Kris Kristoferson", odgovorio je izazivački Koen, mada je ona mogla da vidi da je on mnogo niži od Kristofersona, ali je tih dana preovlađivala sjajna velikodušnost. Rekla je da više voli zgodne muškarce, ali da će u njegovom slučaju napraviti izuzetak.

"Ona nije tražila mene, tražila je Krisa Kristofersona, a ja nisam tražio nju, tražio sam Brižit Bardo, ali smo pali jedno drugom u ruke kroz izvesni proces eliminacije", pričaće kasnije, o tom spoju krika i šapata u sobi 424, a posle se kajati zbog indiskrecije.

Tu zimsku noć provedenu s njom opisivaće u pesmi *Chelsea Hotel* (sa stihom "I remember you well in the Chelsea Hotel"). Pri kraju pesme ona je otišla za svojim divljim snom, a on u Tenesi...

Dženis Džoplin je posle pričala da živi prilično slobodno, da se baca u zagrljaj strancima, ponekad ubeđena da oni imaju nešto da joj kažu, ali da se dešava da oni ne kažu ništa, da se ona trudi, daje, udara, i onda, oko četiri ujutru, shvati da taj *motherfucker* samo leži tamo. Pričala je da joj se tako nešto, teško kao udarac lice, desilo dvaput – s Džimom Morisonom iz grupe Dorsi i Leonardom Koenom. S njima je, kaže, bila zbog toga što je znala ko su i želela je da ih upozna, ne bi li nešto od njih dobila, ali da joj ni jedan ni drugi nisu dali ništa... Koenu je jednom kasnije na ulici doviknula: "Hej, men, opet si u gradu da bi čitao poeziju starim damama!"

"To je bilo njeno viđenje moje karijere", pričaće Koen.

Dženis Džoplin je umrla 4. oktobra 1970. zbog predoziranja heroinom. Njenu smrt Koen je shvatio kao egzistencijalno upozorenje. "Igra je gruba s mnogih tačaka gledišta, jer su nagrade velike, a i porazi su i veliki. Život je rigorozan, pozivi da se upropastite su brojni i česti. Oprezan sam koliko mogu. U svakom slučaju, prestar sam da umrem tako spektakularnom smrću..." On je bio nešto mlađi od Džejmsa Dina (1931), pobunjenika bez razloga istočno od raja, čija je pogibija 1955. u poršeu 550 spajder, zvanom "Little Bastard", u kamen sećanje zapisala izreku: "Živi brzo i budi lep leš!"

A šou-biznis je "revolucionarnih" šezdesetih doneo drugu vrstu juvenilne suicidnosti i odneo procentualno više žrtava nego bitka na Somi 1916: Džimi Hendriks (1970), Dženis Džoplin (1970), Džim Morison (1971)...

KONTEKST 1968: SLOBODAN KAO PTICA NA ŽICI, KAO PIJANAC U PONOĆNOM HORU

Nije sasvim jasno da li se mladom čitaocu može približno predočiti atmosfera šezdesetih u kojoj je Koen, sa 33 godine, stupio na globalnu muzičku i javnu scenu. Tada je, kako će Koen proceniti dvadeset godina kasnije, muzika bila najvažniji oblik komunikacije u tom Makluanovom globalnom selu povezanom medijima kao produženim čulima. Za našu 1968. pesnik Miljenko Žuborski je umeo da kaže: "Posle revolucije igranka!" i "Nema prave patnje bez klavirske pratnje."

Boraveći manje-više čitavu deceniju na grčkom ostrvu Hidra, on je i pored velike intelektualne radoznalosti bio manje-više izolovan od tadašnje naelektrisane socijalno-libertetske atmosfere razbijanja konzervativnih stega građanskog društva: hipi komune, "deca cveća", "Hare Krišna, Krišna Krišna, hare, hare", "daj nam sunca", promena načina odevanja, džins, masovni koncerti, Bitlsi, duga kosa, antibejbi pilula, seksualno oslobađanje, Vilhelm Rajh, Markuze, Če, Crni panteri, demonstracije "vodite ljubav, a ne rat"...

Tokom pobune 1968. na Sorboni i dvomesečnog generalnog štrajka, gotovo 11 miliona ljudi, od 50 miliona koliko je tada brojala Francuska, egistencijalista Žan-Pol Sartr je u Parizu sam delio ulične letke koji su pozivali na revoluciju.

U Nemačkoj je jedan od vođa studentskih protesta 1968. bio Danijel Kon Bendit, poznat pod nadimkom Crveni Dani: rođen je u Francuskoj 1945. i bio je apatrid do svoje 18. godine, kada postaje državljanin Zapadne Nemačke. Još jedna od značajnijih ličnosti je Rudi Dučke, nemački sociolog. Od 1970. čak do 1993, mladi Nemci četvrt veka po okončanju rata preispituju zašto je generacija njihovih roditelja sudelovala u užasima nacizma. Frakcija Crvene armije (Rote Armee Fraktion – RAF) primenjivala je tzv. urbanu gerilu, a jedna od njenih vođa, novinarka Urlike Majnhof, piše: "Ako zapalite jedan automobil, to je krivično delo, ako zapalite sto automobila, to je politička akcija..."

U Americi se širio otpor prema Vijetnamskom ratu. Univerziteti su se pobunili.

Martina Lutera Kinga, baptističkog sveštenika i gandijevskog borca za građanska prava i rasnu jednakost, nakon Vašingtonskog marša na kome izgovara istorijsko "I have a dream!", 4. aprila 1968. u Memfisu ubija neki Džejms Erl Rej. Zbog sumnje da je komunista i povezana s Crnim panterima, FBI hapsi najbolju učenicu Herberta Markuzea i Teodora Adorna, asistentkinju Anđelu Dejvis, rođenu 1944. u rasistički nastrojenom Birmingemu u Alabami. Studirala je na Sorboni, u Frankfurtu i San Dijegu, i dok- »

"POSLE REVOLUCIJE IGRANKA": Demonstracije u Parizu 1968.

torirala na Brandejs univerzitetu kada je imala samo 21 godinu. Tadašnji guverner Kalifornije Ronald Regan zabranjuje da ona radi kao nastavnik na bilo kom univerzitetu u Kaliforniji.

U tom kontekstu, neki esejisti zapažaju da sa liste ličnosti koje su uticale na Koena ne može izostati Alen Ginsberg, američki pisac, pesnik i kritičar koji je radio u Muzeju moderne umetnosti u Njujorku i bio smatran jednom od vodećih ličnosti bit generacije 1950-ih, kao i tzv. "njujorške škole" umetnika inspirisanih džezom, nadrealizmom, apstraktnim ekspresionizmom, otvorenošću prema istočnim religijama, otporom prema militarizmu i seksualnoj represiji.

Najbliži duhu te atmosfere šezdesetih Koen je možda bio na onom pet dana dugom i povremeno haotičnom koncertu na ostrvu Vajt kada su Dorsi u strahu od snajpera ugasili svetlo i dva sata svirali u mraku, a Džimi Hendriks 20 minuta svirao numeru *Machine Gun*, kao da tri nedelje pre svoje smrti nešto hoće da dokaže.

Koen je u rano jutro 31. avgusta 1970. izašao na binu u kaki safari jakni, s dugom kosom, bradom od pet dana i podočnjacima "krize sledećeg jutra" da bi pevao da je on, kao ptica na žici, kao pijanac u ponoćnom horu, na svoj način pokušavao da bude slobodan (*Bird on the Wire*, nastala na Hidri, dovršena na Sanset bulevaru u Holivudu 1969).

Vremešni vršnjaci o slavnim šezdesetim danas pričaju kao da su učesnici deset dana koji su promenili svet 1917. U godini naših jubileja (pola veka od 1968.) ta reciklaža nečega što su odnele prolećne bujice sigurno će se nastaviti, ali treba imati na umu da je to nekima dosadilo. Njus magazin "Tajm" jednom je citirao američkog pisca Džefa Gordinijea bliskog "generaciji X": "Zaista ne razumem tiraniju pokreta bumersa. Okej, imali ste sjanu žurku 1967... Oduševljen sam zbog vas. Možemo li nešto čuti o šiparicama iz 1920-ih, umesto toga? Šta je sa Velikom depresijom? Ima drugih perioda u istoriji koji su zanimljivi?"

Leonard Koen ne može biti podvrgnut takvoj kritici.

Kad je bio "samo" autoironični pesnik i boem pedesetih, svom izdavaču je pisao kako želi da dođe do introvertnih adolescenata koji razmišljaju i deluju na osnovu vlastitih merila vrednosti nasuprot spoljnim normama, do ljubavnika u svim stepenima muke, do razočaranih platonista, pornografskih voajera, obrijanih monaha i papista, francusko-kanadskih intelektualaca, neobjavljenih pisaca i do radoznalih muzičara...

Intelektualna potka i teška lirska nota u njegovim pesmama o ljubavi i mržnji, seksu i duhovnosti, ekstazi i depresiji i njegov "dnevnik prosvetljenja" na osnovu vlastitih iskustava, našli su rezonancu u raznim generacijama. I u atmosferi krika šezdesetih i kasnije, njegov suv, monoton raspukli pušački glas – koji se tokom godina produbljivao i zvučao sve dramatičnije – zvučao je svakako autentičnije i od sladunjavih "je, je, bejbi, bejbi" smicalica, ljubavnog kiča i političkih rečitativa.

TESAN MANTIL

A Koen je pevao i neke tzv. angažovane i agitacione pesme, ali to mu očigledno nije baš išlo od ruke. Sam je govorio da je teško nositi taj mantil.

Proglašavan za depresivnog umetnika koji širi depresiju, Koen je sebe u pesmi *Field commander Koen* ironično opisao kao "zaštitnika zavisnosti i bekstva od očaja, koji radi za Jenki dolar". Ta pesma je navodno napisana nakon Koenovog volonterskog angažovanja u grupi pevača za podizanje morala izraelskih vojnika tokom Jomkipurskog rata 1973 . U toj pesmi vojnik padobranom spušta asid na diplomatski parti, pozivajući Fidela Kastra (!) da napusti polja i dvorce...

Leonard Koen je, inače, posetio Kastrovu postrevolucionarnu Havanu 1961.

Njegova sestra Ester je tamo provela medeni mesec pre revolucije 1959. pa je bio znatiželjan da vidi to ostrvo. Ipak, pre će biti da je pratio put svog pesničkog uzora Federika Garsije Lorke, koji je od marta do juna 1930. obilazio jevtine barove u havanskoj luci, išao u lov na krokodile, družio se s kubanskim intelektualcima, oduševljavao se kubanskim ritmovima poredeći ih s andaluzijskim, zaljubio se u jednu mulatkinju i u jednoj poruci napisao: "Ako se izgubim, tražite me na Kubi..."

I Koen je tragao za noćnim životom u Havani dok je on rapidno jenjavao,

jer je revolucionarna vlast zatvorila kazina, a američki turisti otišli na druge destinacije.

Mesec dana po Koenovom dolasku na Kubu počela je američka invazija u Zalivu svinja. U atmosferi ratnog stanja, s grupom sumnjivih stranaca koji su noću šetali po plaži vojna policija hapsi Koena; on je tada bio pustio bradu i nosio kaki jaknu. Sumnjiče ga da je špijun, ali ga ubrzo puštaju. To nije bio njegov Španski građanski rat – kaže da je pomišljao – jer se sve svelo na kuriozitet i osećaj avanture.

Koenu se nije dopadao Kastro, a i vidno se opravdavao što je uopšte bio na Kubi i naglašavao je (što nije bilo sasvim tačno) da je on jedan od retkih iz svoje generacije koji je imao dovoljno volje da ode tamo i vidi ljude uplašene od moći vlasti. U pomenutoj zbirci *Cveće za Hitlera* Koen je objavio i antiautoritarnu pesmu napisanu u Havani aprila 1961, ali to je bio više pamflet za kanadsku upotrebu, pod naslovom *Poslednji turista u Havani skreće misli na sopstvenu kuću*. U njoj se govori o Kanadi u stilu: "hajde da sipamo azbest na Belu kuću, hajde da nateramo Francuze da govore engleski, ne samo ovde nego svuda, hajde da mučimo kongresmene pojedinačno dok ne priznaju..."

Godine 1992. Koen je posle nereda u Los Anđelesu objavio pesmu *Democracy*, satirični marš, izvođen tokom predsedničke inauguracije Bila Klintona. Pre toga, u vreme ratnog stanja u Poljskoj (1981. do 1983) bio je jedna od ikona poljske Solidarnosti zbog serije koncerata na kojima je pevao pesmu francuskog pokreta otpora *Partizan* (recikliranu 1969) o vetru koji duva kroz grobove i slobodi koja će uskoro doći.

SUZANA NJIHOVE MLADOSTI

Srca generacije ranjivih čupavaca iz šezdesetih, Koen je najpre osvojio nevinom pesmom o tome kako ga Suzana, obučena u krpe i perje sa tezge Armije spasa, nudi čajem i pomorandžama stiglim čak iz Kine, uzima ga za ruku i odvodi na reku i pokazuje mu kuda da gleda, između đubreta i cveća...

Pesma *Suzanne* je, inače, eho Koenove rane platonske ljubavi prema Suzani Verdal iz Montreala, plesačici, muzi nekoliko pesnika bitnika, udatoj za zgodnog skluptora Armanda, Koenovog prijatelja. Ona je u to vreme, napuštena od muža, s detetom živela u prikolici na obali reke Sen Loren. Jedan bar u Montrealu sada je memorijalno nazvan "Suzanne".

Koenovu pesmu *Suzanne* je 1966. prvo snimila tada socijalno angažovana folk, pop, rok muzičarka, plavooka i svetlokosa Džudi Kolins. Za vreme jednog dobrotvornog koncerta – kažu da je i Džimi Hendriks bio tu – praktično je izvukla na binu Koena, koji je ranije svirao po klubovima, ali nije nastupao pred masovnom publikom, pa se izgovarao da ne ume da peva ni da svira, da čak i ne misli da je to prava pesma, već "žurnalizam"; svoje pesme, koje često imaju za osnovu stvarne ljude i stanja on je pak u ozbiljnijim trenucima opisivao kao "dnevnik prosvetljenja". Elem, kad je Koen izašao na scenu i počeo da peva, po svedočenju Džudi Kolins, publika je poludela, ali njemu se nije činilo da je tako i otišao je sa scene. Masa je dovikivala da se vrati. Džudi Kolins ga je ohrabrivala: "Ja ću poći s tobom..."

Vratio se s njom na scenu, i to je bio početak...

Kažu da to nije bio jedini put da su mu se tresle noge od treme i sumnje. Godine »

1972, za vreme turneje u Izraelu, kad mu se učinilo da njegov nastup nije išao dobro, sišao je sa pozornice. Došao je do garderobe, uzimao neki LSD, čuo kako publika peva njegovu pesmu na hebrejskom jeziku i pod uticajem psihodelika vratio se na scenu.

Foto: Rowland Scherman / Wiki

RASTANAK S MARIJANOM ILEN

Posle nastupa na nekoliko festivala i TV debija u šou-programu Džudi Kolins, na Koena je obratila pažnju diskografska kuća Kolumbija rekords. Već posle prvog snimanja u studiju, neko je uzviknuo: "Dilane, slušaj!", a magazin "Rolling Stone" je kasnije ocenio da je samo Bob Dilan izvršio dublji uticaj na tu generaciju od Koena.

Koen je kod Boba Dilana i francuske šansonjerke Edit Pjaf cenio to što dok ih slušate, osećate da pričaju o nečemu što je istina, ali ne možete da dokučite šta je to.

Kao što ne možete tačno da dokučite ni kako je Koenova opora senzualnost naišla na rezonancu i u generaciji bejbi-bumesra šezdesetih i – u potonjim generacijama X, Y, Z.

Pisac tema iz kulture u "Hafington postu" Dan Ajnav piše kako je uobičajeno da se kaže da sva književnost govori o seksu ili smrti (osim erotske fantastike, koja ako se parafrazira Oskar Vajld, jeste puko zarađivanje novca), ali da je teško naći pesnika koji je uložio u sintezu Erosa i Tanatosa kao Leonard Koen. On je smrt smatrao prirodnom pojavom, suočavajući sebe i svoje slušaoce sa smrtnošću bez beznadežne morbidnosti. Tugu je zamenjivao sećanjem na vreme "kada smo bili skoro mladi i počeli da se smejemo i da plačemo i da plačemo i da se smejemo zbog toga ponovo", kako se kaže u pesmi *So long Marianne*, koju je pevao i doterivao dok je na Hidri živeo sa svojom muzom, lepom Norvežankom Marijanom Ilen; ona je bila u nestabilnom braku s piscem Akselom Jensenom s kojim je imala sina, ali je Jensen često "nestajao iza brda".

Vreme na Hidri provedeno s Marijanom i njenim sinom, prema kome je bio nežan i pažljiv, Koen u pesmi naziva "danima ljubaznosti". Odlazili su na plažu. Ona ga je "kao Ciganina lutalicu vratila kući". Tokom osmogodišnje veze prolazili su i kroz periode obostranog neverstva, razdvojenosti, svađa i ljubomore. Kad bi Marijana bila pijana, zapadala je u mračni žestoki bes.

U staroj kući na Hidri, koju je kupio 1960. za 1500 dolara koje je nasledio on babe, napisao je roman *Lepi gubitnici* (*Beautiful Losers*), seksualnu i spiritualnu fantasmagoriju. Knjiga je skrenula pažnju publike i kritike – poredili su ga sa Džejmsom Džojsom i Henrijem Milerom.

Obučen u kaki pantalone, s košuljom zavrnutih rukava, Leonard Koen je tada ličio na Al Paćinovog mladog Majkla Korleonea iz *Kuma*, "pre pada", sa gotovo hipnotizerskim očima boje trnjine. Pričao je tečno i zanimljivo, a žene su ga volele. Nije se ženio, ali je u dužim vezana živeo sa četiri žene.

Koen je često putovao u Kanadu da zaradi 1000 dolara, od kojih se na ostrvu moglo živeti mesecima, i da zadrži kontakt s kulturom metropole.

Marijana i Aksel su tamo bili jedno vreme, a onda su oboje otišli u Norvešku. Marijana se ponovo udala, ali njeno prijateljstvo s Koenom je sačuvano.

Mnogo kasnije, Koenu je stiglo pismo od Marijaninog bliskog prijatelja, književnika Jana Kristijana Molestada, u kome je pisalo da Marijana boluje od raka i da joj je ostalo malo vremena. Koen joj piše da će i on za njom veoma brzo, da je tu blizu, skoro da joj dodiruje ruku. Dva dana kasnije iz Osla mu javljaju da je Marijana okružena prijateljima 28. jula 2016. uveče mirno otišla iz života, u svojoj 81. godini, a da je njegovo pismo stiglo dok je još mogla da se smeje i da priča s punom svešću i da je pružila ruku kao da tu negde treba da dodirne Koenovu.

Bolujući od kancera, Koen je zaista "bio tu blizu". U noći 7. novembra 2016. pao je i iste noći umro u 82. godini, u snu, kako priliči pristojnim ljudima.

U ZEN CENTRU NA PLANINI BALD

Svojim stihovima, ekonomičnim, svedenim, ali gracioznim i rezonantnim, Koen je vezivao u čvor senzualnost sa religijskim doživljajem.

Posebna oktogonalna sala montrealskog Muzeja moderne umetnosti posvećena njegovoj kultnoj pesmi u kojoj je devojka, kupajući se po mesečini na krovu, posekla njegovu kosu, srušila njegov tron i s njegovih usana izmamila samo jednu reč, "Aleluja" (hallelujah, hebr. hvalite Jahvu, gr. hvalite gospoda). Tu pesmu su pevali mnogi (i Džoan Baez), da je Koen – kome su stizali prihodi od autorskih prava – u šali govorio da će uvesti moratorijum...

Prva Koenova zbirka pesama 1956. u naslovu poziva na poređenje religija (*Let Us Compare Mythologies*). On je čitao jevrejske kabalističke mistične tekstove, Hebrejsku Bibliju, budističke tekstove, gnostička jevanđelja, knjige hinduističke filozofije, "Odgovor Jovu" Karla Junga. Slušao je (preko interneta) i predavanja Jakova Lejba, filozofa, pripadnika Jungovog kruga, koosnivača Jungovog centra u Los Anđelesu, turskog sefarda, kabaliste i serijskog konvertita (u islam, pa u katoličanstvo, pa u hinduizam), koji je živeo na planini San Bernardino sa dva bul-terijera i četiri mačke.

Jedno vreme Koena je zanimala Sajentološka crkva, u kojoj je stekao nekakav status.

Foto: Elektra Records / Wiki

Da bi prekinuo depresiju koja ga je stalno pratila, Koen se 1993, u svojim četrdesetim, na planini Baldi blizu Los Anđelesa, priključio japanskom Zen centru, gde niko ne odlazi kao turista.

Ustajao je u pola tri ujutru, čistio klozete, bio vozač starijeg sveštenika Rošija (učitelja, čoveka tada u devedesetim, koji je umro 2014. u svojoj 104. godini) i dobio je ime Džikan, "Tihi", da bi postao monah 1997.

"Čak sam i igrao i pevao sa hare krišnama. Bez odeće. Nisam im se pridružio, ali, naravno, interesovala me je ta materija koja je angažovala imaginaciju moje generacije u to vreme", pričao je Koen 2001.

Kada ga je Alen Ginsberg pitao kako miri svoj judaizam sa zen-budizmom, Koen, čiji je deda po majci bio rabin i napisao rečnik interpretacija Talmuda na 700 stranica, jasno je rekao: "Ja nisam tragao za novom religijom. Sasvim sam srećan sa svojom starom religijom, sa judaizmom."

Tamo je sreo i one koji se oslobađaju zavisnosti od droga, što njemu nije bilo nepoznato. Upitan jednom kasnije o drogama – a tada je bio mršav, prilično star i nosio je onaj fedora šešir i tamno odelo – Koen je lakonski odgovorio: "Rekreacione, opsesivne i farmaceutske – sve sam ih probao. Sa entuzijazmom bih promovisao svaku od njih koja funkcioniše..."

Probao je i sa "zdravim životom". Od 1965. do 1968. bio je vegetarijanac, posebno dok je živeo na jednoj farmi u okolini Nešvila, gde bi gostima nudio samo čaj od soje. Nekoliko godina kasnije vežbao je jogu.

Samo nedelju dana nakon povratka iz Zen centra ukrcao se u avion za Bombaj, uzeo sobu u skromnom hotelu i skoro godinu dana svakodnevno išao na duhovne diskusije u stanu Rameša Balsekare, bivšeg predsednika Banke Indije, autora hinduističke knjige *Svest govori* (*Consciousness Speaks*) o univerzalnoj volji koja negira osećaj individualne slobode. Ostatak dana je provodio plivajući i pišući. Tvrdi da je iz razloga u koje je teško prodreti odagnao depresiju.

U dubokoj starosti u jednom intervjuu za "Njujorker", Koen je rekao da je spreman da umre. To poručuje stih s njegovog albuma *Želite to tamnije*: "Ako ste diler, ja sam van igre / Ako ste iscelitelj, to znači da sam slomljen i hrom..." Posle se ispravljao, rekavši da je on to sa smrću uvek malo dramatizovao i da ima puno toga da uradi, a i da mora da radi, jer ima decu...

Za razliku od svojih savremenika, Koen nije težio za luksuzom i smatrao je da bi ga jahte i ostalo "odvukle od projekta". Od koncerata, prodaje ploča i autorskih prava zaradio je dovoljno novca za svoje dvoje dece, njihove majke i nekoliko zavisnih osoba.

Pre nego što će u svojim četrdesetim krenuti u spiritualističke avanture sa zenom i vedama, Koen je prepustio posao s novcem sekretarici Keli Linč – opelješila ga je za pet miliona dolara. Dobio je sudski proces protiv nje, ali novac nije uspeo da povrati.

MANJE *BROMANSE*, VIŠE *BRODUKTIVNOSTI*

Koen je, inače, procenjivao da je već u osamdesetim godinama prošlog veka muziku, kao glavni kanal komunikacije mladih iz šezdesetih, zamenio sport, pa i da su i sportske figure dobile herojske uloge i postale atraktivnije i interesantnije, a njihovi životi mnogo opasniji od života rok figura.

Povodom njegovog 80. rođendana, "Gardijan" je konstatovao da kada su drugi autori pesama iz koloritnih šezdesetih postali nesigurni, Koen je dao svoje najdugovečnije pesme. Jedno njegovo šaljivo objašnjenje glasi: "Manje 'bromanse' (bliska, ali neseksualna relacija dva muškarca), više 'broduktivnosti'."

Koenov recept? Izložba u njegovu čast u montrealskom Muzeju moderne umetnosti 2018. nosi zen naslov "Pukotina u svemu" (*A Crack in Everything*), po stihu iz pesme *Himna* (*Antem*) u kojoj ptice pevaju u smiraj dana kao da vam govore da se ne bavite onim što je prošlo, niti onim što će biti, niti ratovima koje treba ponovo voditi, već da zvonite zvonima koja još mogu zvoniti. ¶

MILAN MILOŠEVIĆ

PRODAJA & PRETPLATA

ŠTAMPANO IZDANJE

	kurirom [Beograd]	poštom [Srbija]	običnom poštom [Evropa]	avionom [ceo svet]
6 meseci / 26 brojeva	4650 RSD	4400 RSD	90 EUR	135 EUR
12 meseci / 52 broja	9300 RSD	8800 RSD	170 EUR	260 EUR

INTERNET IZDANJE

	iz Srbije uplatnicom	iz Srbije **u redakciji**	iz sveta karticom
1 broj sa PDF-om	—		1,49 EUR
1 mesec / 4 broja sa PDF-om	—		5,49 EUR
6 meseci / 26 brojeva bez PDF-a	2600 RSD	**1500 RSD**	23,00 EUR
6 meseci / 26 brojeva sa PDF-om	3600 RSD	**2000 RSD**	30,00 EUR
12 meseci / 52 broja bez PDF-a	4300 RSD	**2900 RSD**	37,00 EUR
12 meseci / 52 broja sa PDF-om	5800 RSD	**3800 RSD**	50,00 EUR

Opcija **PDF** podrazumeva i mogućnost preuzimanja fajla u obliku identičnom štampanom izdanju. **ZABRANJENO JE DA VIŠE LICA UPOTREBLJAVA ISTI NALOG.** PDF fajl se daje na ličnu upotrebu registrovanom pretplatniku, fizičkom licu, i **ZABRANJENO JE DISTRIBUIRATI CEO ILI DELOVE FAJLA** bez prethodne pisane saglasnosti NP Vreme doo, Beograd. U sve dinarske cene je uračunat PDV. U sve cene pretplate na štampana izdanja uračunata je poštarina.

Uplatu možete izvršiti lično u prostorijama redakcije, radnim danima od 9.30 do 14.30h. Za ovu vrstu uplate važi poseban popust (vidi tabelu levo).

Ako ne možete doći u redakciju, potvrdu o uplati zajedno sa svojim podacima pošaljite e-mailom na adresu **prodaja@vreme.com**, faksom na broj 011/3238-662 ili poštom na Vreme, Kosovska 17, Beograd, sa naznakom za šta je uplata izvršena. Za internet pretplatu obavezno navesti e-mail za kontakt. Vašu e-mail adresu ne ustupamo trećim licima. Dinarske uplate izvršite u korist NP VREME na račun broj **160-302538-91**.

Za dostavu u inostranstvu, uplata u zemlji se vrši uplatom odgovarajućeg iznosa na naš dinarski račun, u dinarskoj protivvrednosti prema srednjem kursu NBS na dan uplate. Iz inostranstva možete izvršiti uplate za sva naša izdanja pomoću kreditne kartice na internet adresi **http://www.vreme.com/pretplata** ili direktno na naš devizni račun (za detalje obratiti se službi prodaje). Trajanje pretplate na internet izdanje određuje se datumski do isteka poslednjeg dana pred izlazak broja za koji pretplata više ne važi.

DOSTUPNO U DIGITALNOM FORMATU www.novinarnica.net

Usluge internet pretplate na Vreme vrši i *www.novinarnica.net* prema svom cenovniku.

Dodatne informacije u vezi s prodajom i pretplatom: telefonom, radnim danom od 9 do 15h: 011/3234-774 ili e-mailom na *prodaja@vreme.com*

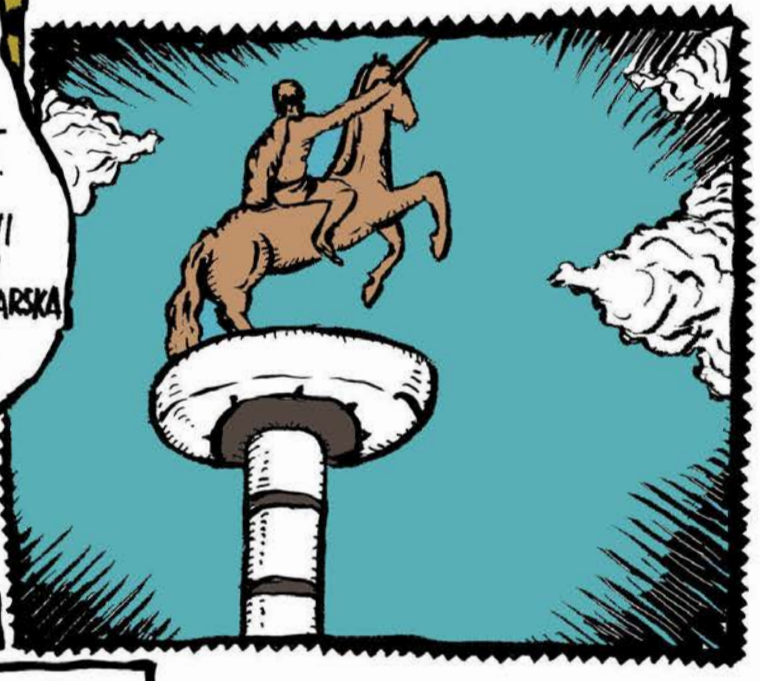
Dopisnice iz SKOPLJA

ALEKSANDAR ZOGRAF.

OD VREMENA RASPADA JUGOSLAVIJE, **MAKEDONIJA** SE NAPREŽE DA DEFINIŠE VLASTITI NACIONALNI IDENTITET-ŠTO SAMO GOVORI KOLIKO SU SLOŽENI I FLUIDNI NACIONALNI IDENTITET NA BALKANU. SVE JE TO VODILO DO NESPORAZUMA SA SUSEDNIM ZEMLJAMA-**GRČKA** SE PROTIVI UPOTREBI IMENA MAKEDONIJA, **ALBANCI** IMAJU TERITORIJALNE PRETENZIJE, **BUGARSKA** NE PRIZNAJE MAKEDONSKI IDENTITET, A **SRBIJA** CRKVU...

KONZERVATIVNA VLADA **VMRO DPMNE** JE POKUŠAVALA DA SE NOSI SA OVOM KRIZOM TAKO ŠTO JE POKRENULA PROJEKAT "**SKOPLJE 2014**", PODIŽUĆI BROJNE STATUE POSVEĆENE MAKEDONSKOJ ISTORIJI, SA NAGLASKOM NA 30 M VISOKOM SPOMENIKU **ALEKSANDRU VELIKOM**. IAKO JE SAVREMENO STANOVNIŠTVO MAKEDONIJE TEK MALIM DELOM POVEZANO SA ANTIČKOM (HELENSKOM) MAKEDONIJOM, BILO JE BITNO PRONAĆI VEZU SA NEČIM MNOGO GRANDIOZNIJIM NEGO ŠTO JE REALNOST (KAO I U DRUGIM DELOVIMA BIVŠE JUGOSLAVIJE) OKRENUTA EKONOMSKOM PREŽIVLJAVANJU...

INSTANTNOM BRZINOM, NA MNOGE ZGRADE IZ DOBA SOCIJALIZMA BILE SU NAKALAMLJENE NEO-KLASICISTIČKE FASADE. KADA JE POSTALO JASNO DA **VMRO DPMNE** GUBE NA LOKALNIM IZBORIMA, U TOKU SAMO JEDNE NOĆI, IZMEĐU 7. I 8. APRILA 2013, VIŠE OD 40 SKULPTURA JE PODIGNUTO U CENTRU SKOPLJA...

BILO JE I POKUŠAJA DA SE PARIRA TOJ EKSPLOZIJI NACIONALNOG ROMANTIZMA. NOVEMBRA 2013, NA SEDAMDESETU GODIŠNJICU OSNIVANJA TITOVE JUGOSLAVIJE, TITOVA STATUA JE PODIGNUTA ISPRED ŠKOLE U SKOPLJU, OD STRANE NEPOZNATE GRUPE LJUDI, I BEZ ODOBRENJA VLASTI...

UKUPAN BROJ SPOMENIKA, KOJI JE U NEKOLIKO GODINA PODIGNUT, TEŠKO JE IZBROJIV. ČAK I **TOŠE PROESKI**, POP PEVAČ KOJI JE 2007. POGINUO U SAOBRAĆAJNOJ NESREĆI, IMA SVOJU STATUU NA NOVOIZGRAĐENOM MOSTU UMETNOSTI...

OVA ŠUMA SPOMENIKA KAO DA JE NAJVIŠE POGODILA MOJE MAKEDONSKE PRIJATELJE, KOJI SU PRISILJENI DA SE NEPREKIDNO IZVINJAVAJU.. IPAK, NEKIMA JE SVE TO NA ČUDAN PRIVLAČNO, KAO LEGENDI SRPSKOG **UNDERGROUND** STRIPA, **WOSTOKU**, SA KOJIM SAM OBILAZIO SKOPLJE...

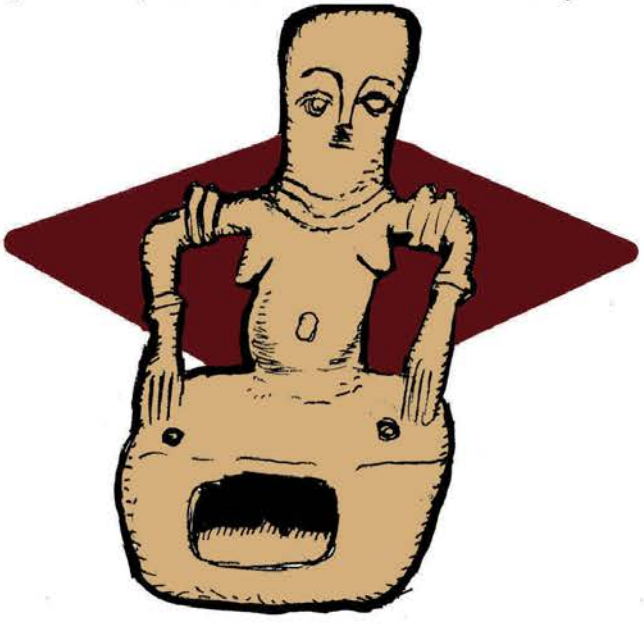
ARHITEKTURA TRŽNIH CENTARA, PREMA AMERIČKIM UZORIMA, TAKOĐE JE KIČ, ALI TO NIKO NE PRIMUĆEJE...

NAKON ŠTO SU **VMRO DPMNE** IZGUBILI NA NACIONALNIM IZBORIMA U JESEN 2017, ČITAV PROJEKAT SE PRIBLIŽAVA SVOM KRAJU. FEBRUARA 2018, SPOMENIK KONTRAVERZNOM MAKEDONSKOM REVOLUCIONARU **ANDONU ĆOSETU** (1855-1953) JE UKLONJEN SA PLATOA ISPRED ZGRADE VRHOVNOG SUDA...

U MUZEJU GRADA, PAŽNJU MI JE PRIVUKLA NEOLITSKA GLINENA FIGURA ŽENE KOJA IZRASTA IZ MODELA KUĆE. IAKO NIJE MONUMENTALNIH PROPORCIJA, NITI KREIRANA S NAMEROM DA IMPRESIONIRA, TA FIGURINA ZRAČI OČARAVAJUĆOM JEDNOSTAVNOŠĆU... MOŽDA JE TO UZOR KOJI BI VALJALO DA DOSEGNEMO?

Fiskultura

Većina nas nosi nešto autodestruktivno u sebi. Ili preterano pijemo, ili preterano pušimo, ili preterano jedemo, ili besomučno duvamo, ili nasumično gutamo sedative i antidepresive, ili sve to zajedno ili već u nekoj kombinaciji. Žderemo, ločemo, jedemo cigare, drogiramo se na "nervnoj bazi", ili izlazimo iz noći u noć po raznoraznim klubovima svesni da time ne da ništa ne rešavamo, već radimo protiv sebe

Zato što bolest gađa oko tebe ili te je manje ili više bolno pogodila; zato što si tek popravio jedan zub, a počinje da te boli drugi; zato što su dotrajale stare plombe, stari frižider, šporet, auto; zato što nemaš para za sve to, ili za infostan ili da pošalješ decu na zimovanje, ili da odvedeš sebe negde drugde.

Ili zato što si nepažnjom gledao nacionalni dnevnik na TV Pinku ili prelistao "Informer" ili te je ostavio neko koga voliš ili ne možeš da ostaviš nekoga koga ne voliš dovoljno ili više ili si sam ili usamljen ili što te muči neizvesnost budućnosti ili egzistencijalna nesigurnost ili što je januar u martu ili što sve manje ljudi hoće da te sluša, a još manje da te čuje, ili što si u krizi srednjeg doba, ili menopauzi, ili zato što ti je garderoba stara, postala tesna zato što si se ugojio, šta god, uz sve ostalo.

Svako ima neki svoj razlog ili izgovor da pije, puši i/ili se drogira, ili da ujutru cedi poslednje kapi sna i ne ustaje iz kreveta ili sedi ili leži po čitav dan ispred televizora. I nečinjenje je autodestruktivno. I izaziva zavisnost. Kao nikotin, kao alkohol.

Poneko koga je spopalo nešto od navedenog, ili nešto čega nema na ovom spisku, pojedinačno ili kombinovano, manijakalno se zatrpava poslom i obavezama, ide kod psihijatra ili terapeuta pojedinačno ili grupno, kupa se u gongovima, pleše ili glumi amaterski sa elementima psihoterapije. Nije da baš sve to razumem, ali podržavam svako činjenje, nepredavanje, kretanje. Ako se kreće nekuda i ne vrtiš se ukrug oko čaše, ili čega god.

Čitalac je do sada možda stekao utisak da je autor ovih redova potišten, depresivan, da se oseća beznadežno kao kuglica u fliperu. Ma kakvi. Možda je i bio zbog ovoga ili onoga navedenog ili nenavedenog, pa zna o čemu priča. Ali je onda jednog dana otišao u teretanu i počeo da trči na traci. Prvo pola sata, pa četrdeset i pet minuta, pa jedan sat, sve duže, sve brže. Pa zatim vežbe. Disciplina u teretani prenela se na disciplinu u svakodnevici. Manje pića, manje cigareta, manje hrane, manje isforsiranog sna, više energije na poslu. Fokus na telo rasteretio je fokus na probleme koji su počeli da isparavaju kroz znoj i rešavaju se jedan po jedan. Pa onda za sve to autor ovog teksta, to jest ja, nije imao vremena.

Ali sam onda otkrio fiskulturu. Kod kuće. I to onlajn: *www.fiskultura.net*. Kao što rekosmo, i nečinjenje stvari korisnih po zdravlje spada u kategoriju autodestrukcije. Fiskultura je nesumnjivo zdrava. Nije svakako loše ni da uradiš nekoliko čučnjeva, trbušnjaka ili sklekova svako jutro u sopstvenoj režiji. Ali fiskultura onlajn nudi čitav program profesionalno sastavljenih, šarolikih, sveobuhvatnih, ozbiljnih vežbi za šest nedelja. Dobiješ prikladan jelovnik i onlajn instruktora koji te vodi i motiviše. A pritom ne izlaziš iz kuće.

Ideja je zapravo genijalna. I delotvorna. Većini nas ne pada lako da se sami makar tri puta nedeljno nateramo na nekakve dobrovoljne fizičke aktivnosti zarad sopstvenog zdravlja. Mnogi samo zbog toga idu u teretanu. Ovako ti teretana dolazi u kuću. Kuvaš ručak i kontrolišeš decu da rade domaći i istovremeno vežbaš. Ne gubiš vreme na odlaske i dolaske.

A za one koji vole da se takmiče predviđene su i nagrade za najbolji telesni napredak. Psihički napredak mora svako sam za sebe da izmeri. A da je jedno povezano sa drugim, oko toga se valjda ne vredi sporiti. Da li zbog povećane energije, ili zdravijeg sna, ili zbog bolje linije, manje kilograma? Svejedno. Kada počnete da uživate u vežbama više ćete da uživate u fliperu. To jest u životu. Pa makar to bilo u Srbiji. ¶

ANDREJ IVANJI

total TV

Vrhunski kanali bilo gde u Srbiji!

PRVIH 6 MESECI SAMO

599 din mes

ZA NOVE KORISNIKE

BESPLATNA INSTALACIJA + BESPLATNO SERVISIRANJE

45 PINKOVIH KANALA

BESPLATNO 2 GODINE

pozovi 19955 www.totaltv.tv/sr posetite prodavnice

SBB

Prikazane akcije važe za nove korisnike Total TV Extra i Premium paketa uz ugovor na 24 meseca i važe do 30.04.2018.
Uslovi besplatnog servisiranja dati su u Ponudi sa cenovnikom, akcijskoj ponudi, kao i Opštim uslovima objavljenim na www.totaltv.tv/sr

BUDITE LOVAC, A NE PLEN.

PRVI IKADA BMW X2.

www.bmw.rs

VREME

Copyright © NP Vreme, Beograd

Upotreba materijala iz ovog fajla u bilo koje svrhe osim za
ličnu arhivu dozvoljena je samo uz pisano odobrenje NP Vreme

PDF IZDANJE RAZVILI: Saša Marković i Ivan Hrašovec

OBRADA: Marjana Hrašovec